

RESEARCH AND EDUCATION
Scientific Journal

**INTERNATIONAL CONFERENCE
DEDICATED TO THE ROLE AND
IMPORTANCE OF INNOVATIVE
EDUCATION IN THE 21ST CENTURY**

ISSN: 2181-3191

10 SEPTEMBER, 2022 YEAR

International Scientific Conference

RESEARCHEDU.ORG

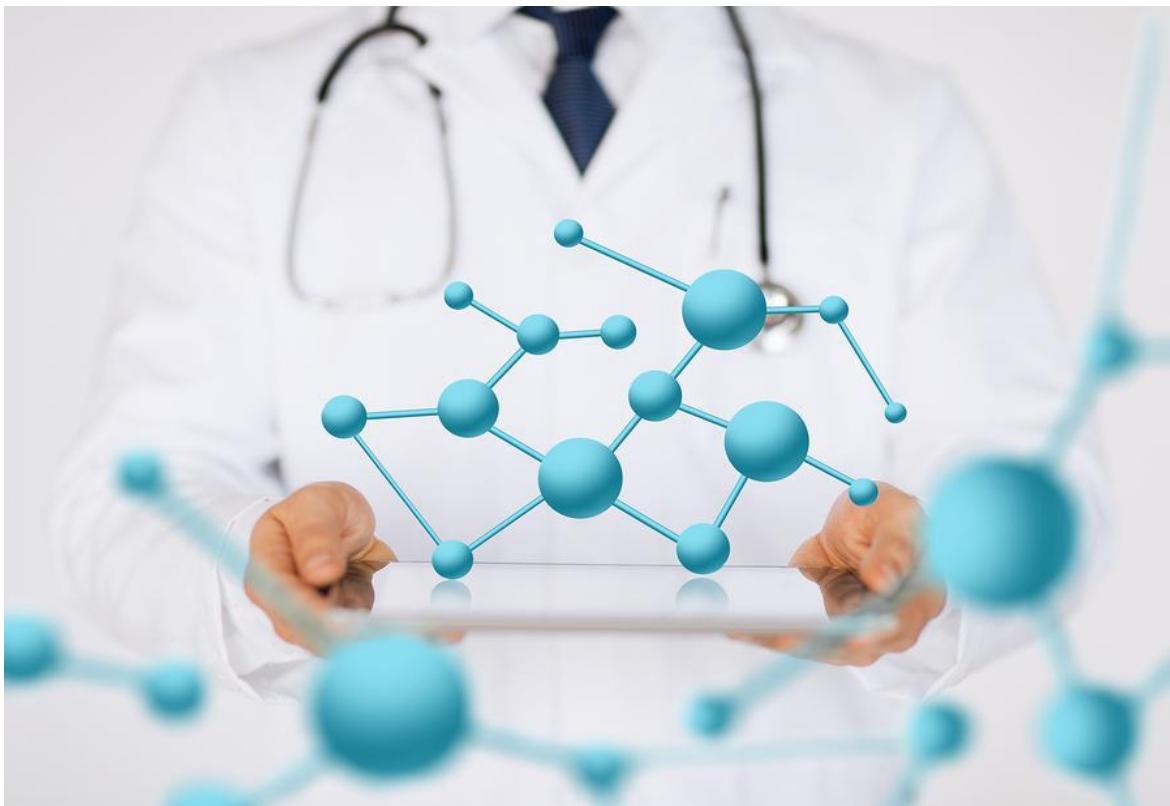

PKP | INDEX

INTERNATIONAL CONFERENCE DEDICATED TO THE ROLE AND
IMPORTANCE OF INNOVATIVE EDUCATION IN THE 21ST CENTURY

“RESEARCH AND EDUCATION”

Scientific Research Center

“INTERNATIONAL CONFERENCE DEDICATED TO THE ROLE AND
IMPORTANCE OF INNOVATIVE EDUCATION IN THE 21ST CENTURY”

www.researchedu.uz

Languages of publication: о‘zbek, english, русский, қазақ, точик

TASHKENT, UZBEKISTAN

2022/ SEPTEMBER 10

REZAVOR MEVALARGA BIOPERPAROTLARNING TA ’SIRI

S.Islamov

Toshkent davlat agrar universiteti professori

E-mail: s.islomov@tdau.uz

N.Yaxshimurotov

Urganch davlat universiteti stajyor-o‘qituvchisi

E-mail: ynu141093@gmail.com

Annatotsiya

Ushbu maqolada rezavor mevalarning keng turlari va navli qatorida individual funktsional ingredientlar tarkibi to‘g‘risidagi ma’lumotlar bazasini shakllantirishga taklif etilayotgan kompleks yondashuvdadir. Ishlab chiqarish, saqlash va qayta ishslash bosqichlarida ularning ozuqaviy qiymatini shakllantirish va saqlash jaryonlarni ilmiy asoslash. Qulupnay rezavorlarining atmosferada saqlash muddati o‘rtasida bog‘liqlik o‘rnatildi, nafas olish tezligi yuqori bo‘lgan rezavorlarni o‘zgartirilgan atmosferada saqlash.

Kalit so‘zlar: saqlash, ishlab chiqarish, kompleks, qayta ishslash, rezavor, qulupnay.

Аннотация

В данной статье предлагается комплексный подход к формированию базы данных по составу отдельных функциональных ингредиентов в широком спектре видов и сортов ягод. Формирование и сохранение их пищевой ценности на этапах производства, хранения и переработки, научное обоснование процессов. Установлен корреляция между продолжительностью хранения ягод земляники в атмосфере, хранением ягод с повышенной интенсивностью дыхания в модифицированной атмосфере.

Ключевые слова: хранение, производство, комплекс, переработка, ягоды, клубника.

Annotation

In this article, a comprehensive approach is proposed to form a database on the composition of individual functional ingredients in a wide range of berry species and cultivars. Formation and preservation of their nutritional value at the stages of production, storage and processing, scientific justification of processes. A correlation was established between the duration of storage of strawberry berries in the atmosphere, storage of berries with a high respiration rate in a modified atmosphere.

Key word: storage, production, complex, processing, berries, strawberries.

KIRISH

Jahon sog‘lijni saqlash tashkiloti (JSST) aholining oziq-ovqat xavfsizligini ta’minlashga katta e’tibor qaratmoqda, bunda dunyoda yuqumli bo‘limgan kasalliklar tarqalishining oldini olish muammosini hal etishga alohida e’tibor qaratilmoqda.

Dunyodagi oziq-ovqat xavfsizligini ta’minlash va sog‘lom ovqatlanish uchun zamonaviy talablarga javob beradigan oziq-ovqat mahsulotlarini iste’mol qilish bilan bog‘liq vaziyat ekologik xavflarning oshishi, aholi sonining ko‘payishi va doimiy ravishda o‘sib borayotgan urbanizatsiya bilan bog‘liq bir qator global tendentsiyalarga bog‘liq. Shu munosabat bilan oziq-ovqat xavfsizligi va sog‘lom ovqatlanish muammosi jahon hamjamiyatining eng dolzarb vazifalaridan biriga aylanib bormoqda. Oziqlanish holatini xalqaro va milliy miqyosda muntazam monitoring qilish oziq-ovqat kasalliklari sonining ko‘payishi tendentsiyasini mikronutrient tanqisligi bilan izohlash imkonini berdi. C, B1, B2, B6 vitaminlari, foliy kislotasi, beta-karotin etishmovchiligi bilan bog‘liq eng keng tarqalgan kasalliklar; minerallar: kaltsiy, kaliy, marganets, magniy, sink, yod, ftor, selen, temir, xun tolasi va ko‘p to‘yinmagan yog‘li kislotalar.

O‘zbekiston Respublikasi oziq-ovqat xavfsizligini belgilangan mahalliy qishloq xo‘jaligi xom ashyosi va ishlab chiqarilgan oziq-ovqat mahsulotlari miqdori bo‘yicha oziq-ovqat xavfsizligini kafolatlash imkonini beruvchi zarur

INTERNATIONAL CONFERENCE DEDICATED TO THE ROLE AND IMPORTANCE OF INNOVATIVE EDUCATION IN THE 21ST CENTURY

darajaga yetdi. Shu bilan birga, rivojlanishning hozirgi bosqichida meva, rezavorlar, sabzavot, poliz, baliq, sut va boshqa mahsulotlarni iste'mol qilishni ko'paytirish orqali ovqatlanish tarkibini optimallashtirish zarur.

O'zbekiston Respublikasida qishloq xo'jaligi mahsulotlari, xom ashyo va oziq-ovqat bozorlarini tartibga solish dasturida belgilangan yo'nalish mavjud. Bu belgilangan sifat xususiyatlariga ega yangi avlod oziq-ovqat mahsulotlarini, shu jumladan ixtisoslashtirilgan, funktsional va boyitilgan, organik oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarish uchun shart-sharoitlarni yaratish zarurligini belgilaydi.

Qishloq xo'jaligi xomashyosi va ularni qayta ishlash mahsulotlarini ishlab chiqarish va saqlashning innovatsion texnologiyalarini ishlab chiqish va joriy etish orqali oziq-ovqat bozorining importga qaramligini kamaytirishga katta e'tibor qaratilmoqda.

Hozirgi kunda maxsulotlani saqlash jaryonida turli xil qiyinchliklar va kasalliklar maxsulotlarga zarar yetkazmoqda. Meva va rezavorlarga biopereparotlarni qo'llashni ilmiy asoslash va yaratish, boyitilgan mahsulotlar ishlab chiqarish texnologiyalarini ishlab chiqish va joriy etish orqali importga qaramlikni kamaytirish.

Ekologik toza xom ashyo va uni saqlash va qayta ishlashning innovatsion texnologiyalari, bir yil davomida ommaviy iste'mol uchun boyitilgan va funktsional oziq-ovqat mahsulotlarini loyihalash va ishlab chiqarish uchun funktsional ingredientlar tarkibi bo'yicha ustun bo'lgan xom ashylardan foydalanish algoritmini ishlab chiqish zarurdir.

Biopereparotlarni meva va rezvorlarni uzoq muddat saqlash uchun quydag'i vazifalarni bajarishimiz kerak.

- biopereparotlarning meva va rezavorlarga qo'llash hamda xom ashyo turlarining kimyoviy tarkibi va ozuqaviy qiymatini o'rGANISH.
- o'rganilayotgan yangi meva va rezvorlarni saqlash muddatini uzaytirish va sotish uchun biopereparotlar asosida "oziq-ovqat" qoplamini yaratish texnologiyasini ishlab chiqish.

INTERNATIONAL CONFERENCE DEDICATED TO THE ROLE AND IMPORTANCE OF INNOVATIVE EDUCATION IN THE 21ST CENTURY

- modifikatsiyalangan va boshqariladigan atmosferada rezavorlar ekinlarining saqlash muddatini oshirishga qaratilgan innovatsion texnologik yechimlarni ishlab chiqish.

Yuqorida ko'rsatilgan uslublarda tajribalar olib borganimizda o'rganilayotgan rezavor mevalar turlarining bioperapartlarga chidamliligi, sharbatni yo'qotish qiymati, eritilgan rezavorlar organoleptik xususiyatlarining o'zgarishi va saqlash muddati o'rtaida bog'liqlik o'rnatildi. muzlatilgan mahsulotlar. O'rganilgan turlar va rezavorlar navlari muzlatish uchun afzallik darajasiga ko'ra tartiblangan.

An'anaviy konvektiv quritish va konvektiv vakuum-impuls usuli bilan quritishning innovatsion texnologiyasi ta'sirini qiyosiy tadqiqotlar natijalariga ko'ra, past haroratli ikki bosqichli konvektiv vakuum-pulsli quritish texnologiyasidan foydalanish; materialni butun hajmda bir xil isitish va impulsli changyutgich quritilgan rezavorlar tarkibidagi biologik faol moddalarning qoldiq miqdorini 1,5-2 baravar oshirish imkonini beradi.

O'zbekiston Respublikasi meva va rezavor xom ashvosining keng turlari va navli qatorida individual funksional ingredientlar tarkibi to'g'risidagi ma'lumotlar bazasini shakllantirishga taklif etilayotgan kompleks yondashuvdadir. ishlab chiqarish, saqlash va qayta ishlash bosqichlarida ularning ozuqaviy qiymatini shakllantirish va saqlash. , ommaviy iste'mol uchun boyitilgan va funksional oziq-ovqat mahsulotlarini ilmiy asoslash.

Organik ishlab chiqarishda selen, yod, rux, magniy va marganets bilan boyitilgan asal, qulupnay va aktinidiya mevalarini, shuningdek, butun elementlar majmuasi bilan bir vaqtida olish texnologiyasi asoslanadi.

Yil davomida boyitilgan va funksional oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarish uchun xom ashyo olish uchun meva va rezavor xom ashyonini saqlash va qayta ishlash bosqichlarida biologik faol moddalarni saqlashning ilmiy tamoyillari.

INTERNATIONAL CONFERENCE DEDICATED TO THE ROLE AND IMPORTANCE OF INNOVATIVE EDUCATION IN THE 21ST CENTURY

Qulupnay rezavorlarining nafas olish tezligi va normal va o‘zgartirilgan atmosferada saqlash muddati o‘rtasida bog‘liqlik o‘rnatildi, nafas olish tezligi yuqori bo‘lgan rezavorlarni o‘zgartirilgan atmosferada saqlash tavsiya etilmaydi.

Aholining boyitilgan va funksional ommaviy iste’mol mahsulotlariga bo‘lgan talabini hisobga olgan holda, oziq-ovqat kombinatoriyasi tamoyili asosida chiziqli dasturlash usullaridan foydalangan holda, ko‘p funksional mahsulotlar uchun retseptlar ishlab chiqilgan: meva va rezavorlar nektarlari, meva to‘ldiruvchi, yogurt, meva va jele konfet massalari meva va rezavor xom ashyo fiziologik funksional oziq moddalar bilan boyitish. Ishlab chiqarilgan mahsulotlarning iste’mol xususiyatlari va yaroqlilik muddatini baholash o‘tkazildi.

Tashkiliy standartlar ishlab chiqilgan va tasdiqlangan, jumladan, oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarish bo‘yicha texnologik ko‘rsatmalar va retseptlar: STO 00493534-004-2018 “Boyitilgan meva to‘ldiruvchilari”, STO 00493534-005-2018

“Boyitilgan bioyogurt”, STO 00493534-006-2018 “Boyitilgan mevali-jelli shirinliklar”, STO 00493534-007-2018 “Boyitilgan ichimlik kissellari”. STO 00493534-008-2018 "Olma-rowanberry nektarlari", STO 00493534-001-2018 "Yangi aktinidiya", STO 00493534-002-2018 "Quritilgan rezavorlar", STO 00490351-Frozen ishlab chiqilgan va tasdiqlangan.

XULOSA

Xulosa qilib ekologik toza xom ashyo va uni saqlash va qayta ishlashning innovatsion texnologiyalari, bir yil davomida ommaviy iste’mol uchun boyitilgan va funksional oziq-ovqat mahsulotlarini loyihalash va ishlab chiqarish uchun funksional ingredientlar tarkibi bo‘yicha ustun bo‘lgan xom ashyolardan foydalanish algoritmini ishlab chiqish zarurdir.

Aholining boyitilgan va funksional ommaviy iste’mol mahsulotlariga bo‘lgan talabini hisobga olgan holda, oziq-ovqat kombinatoriyasi tamoyili asosida chiziqli dasturlash usullaridan foydalangan holda, ko‘p funksional mahsulotlar uchun retseptlar ishlab chiqilgan: meva va rezavorlar nektarlari, meva to‘ldiruvchi, yogurt,

meva va jele konfet massalari meva va rezavor xom ashyo fiziologik funktsional oziq moddalar bilan boyitish. Bugungi kunda saqlash bilan birgalikda qurutish ham jida muhim hisoblanib maxsulotlarni ortiqcha isrof bo‘lishni taminlaydi. An’anaviy konvektiv quritish va konvektiv vakuum-impuls usuli bilan quritishning innovatsion texnologiyasi ta’sirini qiyosiy tadqiqotlar natijalariga ko‘ra, past haroratli ikki bosqichli konvektiv vakuum-pulsli quritish texnologiyasidan foydalanish; materialni butun hajmda bir xil isitish va impulsli changyutgich quritilgan rezavorlar tarkibidagi biologik faol moddalarning qoldiq miqdorini 1,5-2 baravar oshirish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

- 1.** Автоматизированное проектирование сложных многокомпонентных продуктов питания: учебное пособие / Е. И. Муратова, С. Г. Толстых, С. И. Дворецкий, О. В. Зюзина, Д. В. Леонов. – Тамбов: Изд-во ФГБОУ ВПО «ТГТУ», 2011. – 80 с.
- 2.** Авцын, А. П. Микроэлементозы человека [Текст] / А. П. Авцын, А. А. Жаворонков, М. А. Риш, Л. С. Строчкова. – М.: Медицина, 1991. – 496 с.
- 3.** Акимов, М. Ю. Пищевая ценность плодов перспективных сортов земляники / М. Ю. Акимов и др. // Вопросы питания. – 2019. – № 2. – Т. 88. – С. 64–72. DOI: 10.24411/0042-8833-2019-10019.
- 4.** Акимов, М. Ю. Роль плодов и ягод в обеспечении человека жизненно важными био- логически активными веществами / М. Ю. Акимов, В. Н. Макаров, Е. В. Жбанова // Достиже- ния науки и техники. – 2019. – № 2. – Т. 33. – С. 56–60. DOI: 10.24411/0235-2451-2019-10214.
- 5.** Алёшин, В. Н. Перспективы применения биопрепаратов при хранении фруктов / В. Н. Алёшин, Г. А. Купин, Т. В. Першакова, Д. В. Кабалина // Материалы международного конгресса: Наука, питание и здоровье. – Минск. – 2017. – С. 452–459.

INTERNATIONAL CONFERENCE DEDICATED TO THE ROLE AND IMPORTANCE OF INNOVATIVE EDUCATION IN THE 21ST CENTURY

- 6.** Антипова, Л. В. Перспектива создания препаратов с асептическими свойствами на основе гидролизованных форм коллагена / Антипова Л. В. Сторублевцев С. А. Гребенщи- ков А. В., Макарова Е.Л., Лакиза В.В. // INTERNATIONAL JOURNAL OF EXPERIMENTAL EDUCATION. – 2011. – № 11. – С. 50–51.
- 7.** Антипова, Л. В. Свойства препаратов функциональных биополимеров рыбного про- исхождения / Антипова Л. В., Дворянинова О. П., Сторублевцев С. А., Черкесов А. З. // Вестник ВГУИТ. – 2014. – № 3. – С. 103–105.
- 8.** Аскорбиновая кислота [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.etolen.com/index.php>. (дата обращения: 10.02.2014).
- 9.** Атякишин, Д. А. Гистохимия ферментов / Д. А. Атякишин, И. Б. Бухвалов, М. Тиманн. –Воронеж: ИПЦ «Научная книга», 2016 – 120 с.
- 10.** Афонин, В. В. Функциональные продукты питания - новое направление пищевых технологий / В. В. Афонин // Наука и инновации. – 2009. – № 6. – С. 50–52.
- 11.** Ачегу, З. А. Мониторинг состояния рынка функциональных продуктов и анализ по- требительского поведения на нем (на примере торговой сети г. Майкоп) / З. А. Ачегу, Л. В. Лу- нина // Новые технологии. – 2014. – № 1. – 6 с.
- 12.** Ашаева, О. В. Сравнительная оценка качества свежих и замороженных плодов жимо- лости селекции НГСХА / О. В. Ашаева, В. А. Фефелов, О. В. Ефимова // Перспективы северного садоводства на современном этапе. – Екатеринбург, 2005. – С. 176–179.

**БИЛИАР ПАНКРЕАТИТНИ КЛИНИК КЕЧИШИНИ ГЕРОНТОЛОГИК
ХУСУСИЯЛАРИ**

Максадов Муртазо Мансурович

Андижон давлат тиббиёт институти

Даволаш факултети талабаси.

murtazomakhsudov03@gmail.com

Мамасидиков Мансур Икромжонович

Андижон давлат тиббиёт институти

Даволаш факултети талабаси.

mamasidiqovmansurjon0@gmail.com

Аннотация. Билиар этиологияли панкреатит билан даволанган 65-89 ёшли бмормлар тахлил қилинди. Уларда қуйидаги физикал текширувда умумий холат, оғриқ синдроми хусусиятлари ва жадаллиги, интоксикация симптомлари ва марказий хамда четки гемодинамиканинг бузилишлари аниқланади, үрганилади перистальтик ичак шовқинларини ва характерли перкуторли ва асуқултатив симптоматикани аниқланди; Динамик ичак тутилиши билан боғлиқ перкутор товушларни ўзгариши, қон айланиши бузилиши кабилар баҳоланди.

Калит сўзлар: билиар панкреатит. Геронлогик, профилактик.

Abstract. Patients aged 65-89 years who were treated for pancreatitis of biliary etiology were analyzed. In the following physical examination, the general condition, characteristics and intensity of pain syndrome, symptoms of intoxication and disorders of central and peripheral hemodynamics are determined, peristaltic bowel sounds are studied and characteristic percussive and auscultatory symptoms are determined; Changes in percussive sounds associated with dynamic bowel obstruction, circulatory disorders were evaluated.

Key words: biliary pancreatitis. Geronological, prophylactic.

Европа ва Қўшма Штатларда ўртacha ҳисобда ўткир панкреатит билан касалланиш йилига 100 000 аҳолига 11-23 кишини ташкил қилади; 2000 йилда енг кўп касалланиш қайд етилган - 100 минг аҳолига 40 киши, шу жумладан сурункали панкреатитнинг кучайишининг оғир ҳолатлари [3, 4]. Кўпгина мамлакатларда Ўткир панкреатининг энг кенг тарқалган сабаблари холелитиаз (30-50%) бўлиб билиар панкреатит дейилади ва кейинги ўринда спиртли ичимликлар (20-30%) бўлиб, алкоголли панкреатит дейилади. Турли мамлакатлар бўйлаб бу нисбат фарқ қилади [3]. Ушбу икки сабаб биргаликда барча Ўткир панкреатитнинг 80-90% ни ташкил қилади, билиар Ўткир панкреатитнинг енг юқори даражаси 50-70 ёшдаги аёлларда учраган бўлса алкоголли Ўткир панкреатит 30-40 ёшли еркакларда учрайди [3]. Турли муаллифларнинг фикрига кўра, барча Ўткир панкреатитнинг 5-20% ни идиопатик ЎП ташкил қилади, унинг сабаблари гиперлипидемия, гиперкалсемия, Ўткир инфекциялар ва инвазив муолажалар, дори воситалари каби омиллар бўлиши мумкин.

Ишнинг мақсади: Геронтологик грухга мансаб аҳоли популяциясида билиарли панкреатитнинг клиник кечиши хусусиятларини аниқлаш ва баҳолаш.

Қариш жараёни муқаррар равишда ошқозон ости бези касалликларининг кечишига таъсир қилади, уларнинг клиник кўринишини ва катта ёшдаги инсонларда диагностик ва даволаш ёндашувларни ўзгартиради. Умуман олганда, кекса ёшдаги ошқозон ости безининг яллиғланиш касалликлари ёшлардаги каби кўп учрамайди, аммо Ўткир панкреатит ҳам, Сурункали панкреатит ҳам 60 ёшдан ошган одамларда учрайди ва иккала вариант ҳам бошқа мамлакатларда ривожланган панкреатитга нисбатан бир қатор ўзига хос хусусиятларга ега. Кекса ёшдаги беморларда барча панкреатитлар орасида ЎП 40% ҳолларда учрайди, Сурункали панкреатит тахминан 25% ни ташкил қилади. Кекса ёшли беморларда одатда билиар панкреатит (40-70%), ишемик (19-21%) ва идиопатик генезисга ега, алкоголли панкреатит беморларнинг жуда кап қисмини ташкил этади [11, 13]. Кўпгина тадқиқотчилар ЎП кўпинча

холелитиёз фонида пайдо бўлиши ва атипик курсга эга еканлигига такидлашади, бу еса ташхисни қийинлаштиради. Оғриқ синдроми кўпинча ноаниқ локализацияга эга, аниқ емас, баъзан эса оғриқ мутлақо йўқ. Ўткир панкреатит билан касалланган кекса bemорларда ўлим даражаси 35% га йетиши мумкин, аммо ўртacha 20% дан 25% гача [4, 10, 14]. Ўткир панкронекрозда кекса bemорларда асоратлар хавфи юқори, шу жумладан уларда полисистемик касалликлари мавжуд бўлади, шунинг учун бундай bemорларни дикқат билан кузатиб бориш ва фаол даволаш керак [10, 15]. Парк Ж. 70 ёшдан ошган ўткир панкреатит оғриган 40 bemорнинг маълумотларини таҳлил қилди. Маълум бўлишича, билиар ўткир панкреатит қарияларда биринчи ўринда туради (35%), кейин ўринда идиопатик (30%) учрайди. Ўлим даражаси 20% ни ташкил етди ва барча bemорларда ўлим сабаби полиорган этишмовчилик бўлиб, бундай асоратлар билан фақат иккита bemор тирик қолган. Ўткир панкреатитнинг диагностикасининг мураккаблиги шундаки, кекса bemорларда одатда юрак-қон томир тизими, ўпка, буйраклар, жигарнинг биргаликдаги касалликлари мавжуд бўлиб, бу ўз навбатида Ўткир панкреатитнинг дастлабки кўриниши бўлиши мумкин. Шу муносабат билан, катта ёшдаги bemорларда ўткир панкреатитнинг ерта белгиларини дифференциал ташхислаш кўпинча қийин ва касалликка ташхис қўйилгунгача аллақачон кеч босқичга ўтиб кетади. [16].

Материал ва метод. Фаргона вилояти кўп тармоқли шифохонаси ва РШТЁИМФФ да билиар этиологияли панкреатит билан даволанган 65-89 ёшли bemорлар таҳлил қилинди. Уларда қуйидаги физикал текширувда умумий холат, оғриқ синдроми хусусиятлари ва жадаллиги, интоксикация симптомлари ва марказий хамда четки гемодинамиканинг бузилишлари аниқланади, ўрганилади перистальтик ичак шовқинларини ва характерли перкуторли ва асукултатив симптоматикани аниқланди; Динамик ичак тутилиши билан боғлиқ перкутор товушларни ўзгариши, қон айланиши бузилиши (тўхтовсиз қайд қилиш негизида) кабилар баҳоланди. (жадвал 1.)

Жадвал 1

Кекса ёшдаги bemорларни шифохонага мурожат қилишини вакт кесимида ва даволаш тури (n=132)

Касаллик бошланишидан кейин мурожат қилган вақти	Интенсив концерватив даво (n=79)		Лапаротомик ташрих (n=37)		Лапаросокпик ташрих (n= 16)	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
24 соат ичидә	54	68	24	64,8	10	62,5
48 соат ичидә	14	18	8	21,6	3	18,7
72 соат ичидә	11	14	5	13,6	3	18,7
Итого:	79	100	37	100	16	100

Панкреатит турига кўра гурухларга ажратилди:

I гурух: шишли панкреатит (59 нафар) : асосий -40, назорат-19

II Группа: стерил панкреонекроз (32нафар) : асосий-17, назорат-15

III Группа: ностерил панкренекроз: (44 нафар)асосий – 26, назорат-18

Ўткир билиар панкреатитда вакт ўтиши билан эса касаликнинг клиник кўриниши янада хилма хил тус олади. Хаётый мухим органларни шикастланиши ўткир панкреатитга хос бўлган клиник белгиларни яққол намоён бўлишига тўсқинлик қиласи. Кекса ёшдаги bemорларда қорин бўшлиғи патологиясида ичак парези жуда эрта ривожланишини хисобга олинса УТТ да меъда ости безини кўриш ва чарви халтасини холатини аниқлаш имконияти чекланиб қолади. Ёш ўтиб бориши билан инсон организмидаги турли ўзгаришлар сони ортиб боради. Шу сабабли турли дори восталарини мунтазам қабул қилиб боришга мажбур бўлади. Масалан гипертония ва юрак ишемик касаллигида антигипертензив ва антиагрегант дорилар ва диуретикларини қабул қилиб бориши ортидан агарда bemорда ўткир панкреатит ривожланса унда геморагик панкреонекроз ривожланиши ва геморагик синдромлар ортиб

боради. Кексалик даврида турли хасталиклар ва қон томирларни атеросклерози ривожланиб бориши ва уни таъсирида нерв охирларини сезгирилиги пастлаб кетади шу сабабли оғриқ интентивлиги бирмунча пасайиб боради. Шу билан бирга бош мия қон айланиши етишмовчили ривожланиб бориши эса оғриқни түлиқ локаизацияни идроқ қлишига тұсқынлик қилади. Кексалик даворида катаболизм юқорилаб борганлиги сабабли сув туз алмашинуви қийинлашади шу билан бирга аксарият кексаларда хамрох хасталик туфайли диуретикларни мунтазам қабул қилиб бориш натижасида беморларда сувсизланиш жараёни анча тез ривожланади ва полиорган етишмовчилиги хавфини ошириб беради. Меъда ичак тизимидағи кексаларга хос морфологик үзгаришлар меъда ичак тизимини панкреатит, холецистит ва аппендицит каби ўткир хирургик касаллиklärарда тез парез бўлиб қолишига олиб келади ва бу жараён хам касалликни типик клиник кечишини үзгартириб юборади. 65-89 ёшдаги билиар этиологияли панкреатит билан оғриган беморларда клиник кузатувларимизда юқоридаги холатлар ўзисботини топди. (жадвал 2.)

2-Жадвал. Билиар панкреатит билан оғриган беморларни клиник белгиларини ёшга боғлиқ холда намоён бўлишини.

	Ёш	Камарсимон оғриқ		Қайт қилиш		Ичак парези		Гиповолеми	
		Абс.	%	Аб с.	%	Абс.	%	Аб с.	%
I (n=59)	65 – 75	45	76	47	79,6	24	40,6	47	79,6
II (n=31)	76 - 85	24	77,4	29	93,5	28	90,3	29	93,5
III (n=42)	86 – 89	19	45,2	38	90,4	39	92,8	38	90,4

Жадвалдан кўриниб турибдики билиар панкреатит билан оғриган кекса ёшдаги bemорларни клиник белгилари ёш ўтиши билан турли даражадаги ўзгаришларга учрайди. Оғриқ интенсивлиги 65-85 ёш оралиғида яққолрок намоён бўлади. 86 ёшдан бошлаб эса оғриқлар интенсивлиги пасайиб аний локализацияга эга бўлмай қолади. Кўнгил айниши барча bemорларда кўзатилсада ёш ўтиши билан қайт қилишлар сони ортади бу эса ичак парезини қарияларда эрта ривожланиши билан боғлиқ. Юқорида айтилганидек қайт қилишлар сонини ортиб бориши ва қариллик хисобига тўқималар сувсизланиши кекса ёшли bemорларда тез ривожланиб пиповолемик холатга олиб келади. Бундан ташқари ёш ўтиши билан ферментатив активлик хам юқори бўлмаганлиги сабабли диастазни Бу албатта bemорларни хамроҳ хасталиклари ва қабул қилаётган дори воситалариги билан хам боғлиқ. Шундай экан геронтологик bemорларни диагностикаси ва даволаш муолажалари учун алохида эътибор ва қатий талабларга риоя қилиш зарур бўлади.

Хуноса: Кекса одамларда панкреатитни ташхислаш ва даволаш бир қатор қўшимча ҳолатлар туфайли қийин муаммо ҳисобланади:
полиморбидлик, дори воситаларининг фармакокинетикасининг ўзгариши,
касалликнинг атипик кечишига олиб келади, Шу сабабли қарияларда
клиник ташхисни аниқлашда МСКТ текшируви шу билан бирга альфа
микроглобулин миқдорини аниқлашга эҳтиёж туғулади. Кексаларнинг
ушбу хусусиятларини билиш. bemор ўз вақтида ташхис қўйиш ва
даволанишнинг етарлилигини таъминлайди, асоратларни олдини олади ва
bemорларнинг ҳаёт сифатини хшилайди.

Адабиётлар

1. Buchler M, Uhl V, Malfertheiner P, Sarr M. Disease of the Pancreas. Karger AG. 2004. 212.
2. Clinic Pancreatology for Practising Gastroenterologists and Surgeons. Ed Dominges-Munoz J Blackwell Pub. 2007.
3. Kinney T, Freeman M. Approach to acute, recurrent and chronic pancreatitis. Minn Med 2008;91(6):29–33.
4. Conwell D, Banks P. Chronic pancreatitis. Curr Opin Gastroenterol 2008;24(5):586–590.
5. Маев И.В., Казюлин А. Н., КучерявыЙ Ю.А. Хронический панкреатит. М. Медицина, 2005. 504 с.
6. Park J. Acute pancreatitis in elderly patients. Pathogenesis and outcome. Am J Surg 1986;152(6):638–42.
7. Gloor B, Ahmed Z, Uhl W, et al. Pancreatic disease in the elderly. Best Pract Res Clin Gastroenterol 2002;16(1):159–70.
8. Al-modaris F, Power M, Mcconnell J, et al. Exocrine Pancreatic Insufficiency in Presumed Healthy Elderly Subjects Gastroenterol Clin North Am 1990;19(4):905–14.
9. Лазебник Л.Б., Дроздов В.Н. Заболевания органов пищеварения у пожилых. Анахарис. 2003, 205 с.
10. Browder W, Patterson M D, Thompson J L, et al. Iters Acute pancreatitis of unknown etiology in the elderly. Ann Surgery 1993;217(5): 469–475.

MADANIYATLARARO KOMMUNIKATSIYA XUSUSIDA

Shirinova Yekaterina Turakulovna

Alisher Navoiy nomidagi ToshDO‘TAU

“O‘zga tilli guruhlarda o‘zbek tili” kafedrasи o‘qituvchisi,
filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya: Mazkur maqolada madaniyatlararo kommunikatsiya fanining nazariy va amaliy jihatlari, mustaqil fan sifatida shakllanish tarixi haqida ma’lumotlar keltirilgan. Madaniyatlararo kommunikatsiya nazariyasining boshqa fanlar bilan aloqasi yoritilgan.

Kalit so‘zlar: madaniyat, kommunikatsiya, madaniyatlararo kommunikatsiya, proksemika, kinesika, paralingvistika...

ON INTERCULTURAL COMMUNICATION

Abstract: In given clause the items of information on theoretical and practical properties of a subject the intercultural communications, history of formation of discipline are given as an independent subject. The communication (connection) of the theory of the intercultural communications with other disciplines is consecrated.

Key words: culture, communications, intercultural communications, proksemika, kinesika, paralingvistika...

Madaniyatlararo kommunikatsiya – bu turli madaniyat tashuvchilari o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlar. Madaniyalararo kommunikatsiya nazariyasi mustaqil ilmiy yo‘nalish sifatida XX asr o‘rtalarida vujudga kelgan¹. Madaniyalararo kommunikatsiya jarayonlarini va ularning nazariy tushunchalarini o‘rganishga

¹ Садохин А. П. Введение в теорию межкультурной коммуникации / а.п.садохин. М. : высш. шк., 2005. 310 с. С. 9.

INTERNATIONAL CONFERENCE DEDICATED TO THE ROLE AND IMPORTANCE OF INNOVATIVE EDUCATION IN THE 21ST CENTURY

bo‘lgan qiziqish asosan globallashuv ta’sirida paydo bo‘ldi. Transmilliy korporatsiyalarning tashkil etilishi, turizm sohasining rivojlanishi alohida e’tiborga molik masalalar.

Madaniyatlararo kommunikatsiya tushunchasiga aniqlik kiritish uchun, birinchi navbatda, termin tarkibidagi alohida tarkibiy terminlarni tahlil qilish lozim.

Birinchidan, madaniyat qanday tushuncha ekanligini bilib olish darkor. Madaniyatning ko‘p tarmoqlari mavjud. Turli gumanitar fanlar: antropologiya, madaniyatshunoslik, sotsialogiya, psixologiya va boshqa fanlarda hamda turli xil chatishuv fanlarida, shu jumladan madaniyalararo kommunikatsiya nazariyasida madaniyat tushunchasi o‘rganiladi. Ammo bu fanlarning hech birida madaniyat tushunchasiga berilgan barqaror ta’rif mavjud emas. Keng ma’noda madaniyat inson faoliyati natijasida yaratilgan va yaratilayotgan har bir narsa sifatida tavsiflanadi. Ular nafaqat moddiy ob’ektlar (asboblar, uy jihozlari, san’at ashyolari), balki moddiy bo‘lman – qadriyatlar, odatlar, urf-odatlar, xatti-harakatlar va boshqalar. Lekin madaniyat – bu ob’ekt va hodisalarning majmui emas. Madaniyat – bu muayyan jamiyatga xos bo‘lgan fikrlar, e’tiqodlar, qadriyatlar, normalar (birinchi navbatda xatti-harakatlar), urf-odatlar, an’analar, bilimlar tizimi. Qolaversa, ushbu jamiyat etnos bo‘lishi shart emas, zero u insonlarning nisbatan yirik uyushmasi, guruhi bo‘lishi mumkin. Bunday vaziyatda etnoslararo qadriyat va me’yorlar xususida so‘z boradi. Muayyan darajada ular sirasiga bir nechta etnoslarga xos bo‘lgan turli diniy madaniyatlar kirishi mumkin. Shuningdek etnosga nisbatan “kichik” bo‘lgan ijtimoiy guruhlar –ijtimoiy sinflar, muayyan jamiyat odamlarining alohida avlodlari ham madaniyat tashuvchilari bo‘la oladilar. Yani biz va bizning ajdodlarimiz ma’lum ma’noda turli madaniyat tashuvchilari bo‘lishimiz mumkin.

Kommunikatsiya tushunchasini anglashda ham ba’zi qiyinchiliklar vujudga keladi, sababi u madaniyat singari turli xil fanlar doirasida o‘rganiladi. Ayni damda eng sodda ta’rif bilan cheklanamiz. Unga ko‘ra kommunikatsiya – bu axborot almashish jarayonidir.

INTERNATIONAL CONFERENCE DEDICATED TO THE ROLE AND IMPORTANCE OF INNOVATIVE EDUCATION IN THE 21ST CENTURY

Demak, madaniyatlararo kommunikatsiya – bu turli madaniyat tashuvchilari tomonidan amalga oshiriladigan axborot almashinuvidir, chunonchi, kommunikantlar turli madaniyatlar tashuvchilari bo‘lib, muloqot jarayoniga sezilarli darajada ta’sir ko‘rsatadilar va uning kechishini belgilab beradilar. Madaniyatlararo kommunikatsiya nazariyasi ana shunday o‘zaro ta’sirni o‘rganuvchi fandir.

Madaniyatlararo kommunikatsiya nazariyasining ko‘pgina xususiyatlarini uning tarixiga murojaat qilib tushunishimiz mumkin.

Insoniyat ma’lum bir guruhlarga ajralib o‘zlarining madaniyatlari paydo bo‘lgandan boshlab turli madaniyat vakillari bilan muloqot qila boshlashgan.

Boshqa millat yoki guruhlarning madaniyatlarni o‘rganish butun insoniyatning tarixiy rivojlanish davridan beri qiziq va dolzarb bo‘lib kelgan, biroq ko‘pincha turg‘un bo‘lmagan, epizodik xarakterga ega: qadimgi bitiklarda, solnomalarda, sayohatchilar, ziyoratchilar va avliyolarning kundaliklari va memuar asarlarida boshqa xalqlar hayoti haqidagi muhim ma’lumotlar saqlangan². Boshqa xalqlar madaniyatiga qiziqish buyuk geografik kashfiyotlar davrida (16-asr) ko‘p sonli xaqlar borligini bilishgandan so‘ng kuchaygan. Rivojlanish, uyg‘onish davrida turli madaniy normalarning shakllanishida tabiiy muhitning (geografik va ijtimoiy muhitning) rolini ilmiy asoslashga yo‘naltirilgan urinishlar amalga oshirilgan.

19-asr birinchi yarmida gumanitar fanlarda barqarorlashgan tarixiy-chog‘ishtiruv metodi madaniyatlarni maqsadli va tizimli ravishda o‘rganib boshlash imkonini berdi. Bu metod asosida V.Fon Gumbold, aka-uka Grim, F.Shelling, M. Myuller, V. Vaselovskiy, V. Propp va boshqalarning fikrlari turadi. 20-asrning 2-yarmida madaniyatlararo kommunikatsiya nazariyasiga ta’sir ko‘rsatgan va ommalashgan quyidagi tadqiqotlarni aytib o‘tish mumkin:

- antropologiya va etnografiya metodlari yoyilishi;
- yevrosentrizm konsepsiyasining buzilishi;
- gender tadqiqiga qiziqishning kuchayishi;

² Shunday asarlar sifatida Zahiriddin Muhammad Boburning “Boburnoma”, Muqimiyning “Sayohatnoma” asarlarini keltirish mumkin.

INTERNATIONAL CONFERENCE DEDICATED TO THE ROLE AND IMPORTANCE OF INNOVATIVE EDUCATION IN THE 21ST CENTURY

- sotsiologik va psixologik bilimlar nazariyasining rivojlanishi;
- lingvistikada kommunikatsiyaga aloqador bo‘lmagan nolisoniy kanallarga qiziqishning ortishi va sotsiolingvistikaning rivojlanishi.

Umuman, madaniyatlararo kommunikatsiya nazariysi tarixi AQShda 1947-yili boshlangan. Madaniyatlararo kommunikatsiyani o‘rganish tadbirkorlar, siyosatchilar, diplomatlarning kasbiy sohasi bilan bog‘liq bo‘lgan (va hozirgi kungacha bog‘liq). 1947-yili AQSH hukumati amerikalik fuqorolarni chet elda xizmat ko‘rsatishga tayyorlash uchun Tashqi ishlar institutini (Foregn service instituti – FSI)ni tashkil etdi. Ushbu institut mashhur olimlar: antropologlar Edvard T. Xoll, Rey Berdvistellni hamda tilshunos Djorj Rtejerlarni ishga yolladi. Ular amerikaliklarga madaniyatlararo kommunikatsiya nazariyasini o‘rgatish jarayonida yangi ilmiy fan – madaniyatlararo kommunikatsiya nazariysi dasturini yaratishgan. Dastlab ular o‘z oldilariga quyidagi amaliy masalalarni qo‘yishdi:

- Elchilar, siyosatchilar, harbiy mutaxassislarni hamda Jahon korpusi ko‘ngillilarini chet elda samaraliroq faoliyat olib boorish uchun tayyorlash;
- chet el talabalari va mehnat faoliyatini olib boruvchilarga AQSH muhitiga moslashishga yordam berish.
- AQSH hududida irqlararo va etnoslarlararo ziddiyatlarni hal qilish uchun imkoniyat yaratish.

Madaniyatlararo kommunikatsiya 1954-yildan E.Xoll va V.Tragerlarning «Culture as Communication» («Madaniyat kommunikatsiya sifatida») nomli kitobi e’lon qilinib, mualliflar tomonidan “madaniyatlararo kommunikatsiya” termini ilk bor qo‘llanganidan boshlab fan sifatida rasman tan olingan. 1959-yilda E.Xoll «The Silent Language» («Jim (ovozsiz) til») kitobini nashr qildi. Ushbu kitob MKning rivojlanishiga kata ta’sir ko‘rsatdi. O‘z ilmiy ishida Xoll nafaqat madaniyat va kommunikatsiya o‘rtasidagi chambarchas aloqani isbotlab berdi, balki olimlarning e’tiborini faqat madaniyatlarni emas, ularning alohida axloqiy kichik sistemalarini ham o‘rganish kerakligiga qaratdi. Shu bilan birga u madaniyatning o‘rganilishini

INTERNATIONAL CONFERENCE DEDICATED TO THE ROLE AND IMPORTANCE OF INNOVATIVE EDUCATION IN THE 21ST CENTURY

xorijiy tilni o‘rganish bilan taqqoslaydi. E.Xoll yangi fan – MK nazariyasining amaliy jihatlariga e’tibor qaratish lozimligini ta’kidlagan.

Xoll tomonidan madaniyat va kommunikatsiyaga berilgan ta’rif (kommunikatsiya –madaniyat, madaniyat -kommunikatsiya) AQSH ilmiy ahlining jonlangan muzokaralariga sabab bo‘lgan. Muhokama qilinuvchi masalar dolzarblii sababli «The International and Intercultural Communication Annual» va «International Journal of Intercultural Relations» maxsus jurnallari paydo bo‘ldi. Ularda kommunikatsiya, madaniyat va til masalalari muhokama qilingan. O‘sha paytda “madaniyatlararo” tushunchasi bilan bir qatorda “krossmadaniy” va “multimadaniy” tushunchalari paydo bo‘ldi: u vaqtida ushbu terminlar o‘zaro farqlanmagan, ular orasidan madaniyatlararo termini muvaffaqiyatliroq bo‘lib chiqdi va kengroq qo‘llanila boshlandi.

Xullas, MK nazariyasining asosiy qirralarini sanab o‘tamiz: u juda qisqa vaqt ichida nisbat kichik jamoa a’zolari tomonidan yaratildi (mazkur jamoa a’zolari ilm-fanning turli sohalari tadqiqotchilari bo‘lishgan); aniq maqsadga yo‘naltirilgan edi (garchi qisqa muddat ichida hal qilishning imkonni bo‘lmagan qator masala va vazifalar fan oldiga qo‘yilgan edi).

Dastlabki bosqichlarda insonlarni boshqa etnik guruhlarning madaniy normalari o‘ziga xosligi bilan tanishtirishga va bunday guruhlarning vakillari bilan (xususan, rasmiy muloqot sohasidagi) muloqotni osonlashtirishga yo‘naltirilgan krossmadaniy treninglarni ishlab chiqish amalga oshirila boshlangan. Shu o‘rinda MK nazariyasi rivojlanishining dastlabki bosqichida kommunikatnlar o‘rtasidagi ijtimoiy (gender, yosh va hokazo) farqlar ko‘pincha hisobga olinmagan.

Kommunikatsiyaning noverbal aspektini o‘rganishga alohida e’tibor qaratilgan. MK nazariyasi asoschilarini ilmiy tadqiqotlarning uchta asosiy yo‘nalishlarini ajratishgan:

- 1) Proksemika, insonlar va hayvonlarning makoniy xatti-harakatlarini o‘rganuvchi yo‘nalish. Edvard Xoll shu yo‘nalish bilan shug‘ullangan. Olim to‘rt xil masofaviy zonalarni tasniflagan (intim, shaxsiy, ijtimoiy va ommaviy) va turli

INTERNATIONAL CONFERENCE DEDICATED TO THE ROLE AND IMPORTANCE OF INNOVATIVE EDUCATION IN THE 21ST CENTURY

madaniyatlarda ushbu zonalarning chegaralari farqlanishini, ularning buzilishi kommunikatsiya jarayoni uchun muammoli vaziyatlarni yuzaga keltirishi ta'kidlagan.

2) Yana bir yo'naliш kinesikadir. Unda jestlar, mimikalar (imo-ishoralar) va tana holati ("tana tili") yordamida muloqot qilish masalasi o'rganiladi. Yo'naliш asoschisi Rey Berdvistell (Ray Birdwhistell) har qanday tana harakati ma'noga ega bo'lib, "tana tili" sistemasi tabiiy til grammatikasi tipi bo'yicha o'z grammatikasiga ega deb faraz qilgan. Bunday tilning minimal birligi kinesemadir. Kinesika lingvistik va antropologik nazariyaning bir qismiga aylangan.

3) Tilshunos Djordj Treydjer (George L. Trager) prosodik elementlar so'zlanayotgan ifodaning yakuniy mazmuniga qanday ta'sir ko'rsatishini o'rganadigan yo'naliш – paralingvistikani yaratgan³.

Shu tariqa, MKning yadrosini tashkil qiluvchi "deskreptiv" nazariyalar yaratilgan bo'lib, ular asosida o'zga madaniyat qurshovidagi insonlar uchun amaliy yo'riqnomalarni tuzish mumkin.

Madaniyatlararo kommunikatsiya nazariyasi fanlararo tadqiqotlar sohasini o'zida namoyon etadi. U quyidagi fanlar bilan aloqador:

Kommunikatsiya nazariyasi: ushbu fanlar kesishuvida insonlarning madaniyatlararo kontekstida o'zaro ta'sirlashish oziga xosliklari ko'rib chiqiladi;

Lingvistika bilan: til va reallik o'rtasidagi aloqa, tilning kommunikatsiya jarayonidagi roli;

Antropologiya bilan: kommunikatsiyada madaniyatning roli, kommunikatsiyaning noverbal aspektlari;

Psixologiya bilan: steriotiplarning tafakkurga ta'siri va kommunikantlarning qabul qilishi, kommunikantlarning shaxsiy xarakteristikalar;

Sotsiologiya bilan: kommunikantlar ijtimoiy mavqeyining ularning muloqotiga ta'siri.

³ Гузикова М. О. Основы теории межкультурной коммуникации : [учеб. пособие] / М. О. Гузикова, П. Ю. Фофанова; М-во образования и науки Рос. Федерации, Урал. федер. ун-т. — Екатеринбург : Изд-во Урал.ун-та, 2015. — 124 с. С. 11.

INTERNATIONAL CONFERENCE DEDICATED TO THE ROLE AND IMPORTANCE OF INNOVATIVE EDUCATION IN THE 21ST CENTURY

Keyinchalik MK nazariyasi ko‘plab nazariyalar bilan boyidi:

- kommunikativ moslashuv nazariyasi (Xovard Djaylz);
- akkulturatsiya nazariyasi;
- madaniyatlararo adaptatsiya nazariyasi;
- identiklikni boshqarish nazariyasi (Uilyam Kupach, Tadasu Todd Imauri);
- «feys» nazariyasi (Stell Ting-Tumi) va boshq⁴.

Aytganimizdek, madaniyatlararo muloqotni o‘rganishga qiziqishning ortishiga sabab uning global jarayonlarga bog‘liqligidir. Texnika taraqqiyoti bizga madaniyatlararo muloqot bilimlarini o‘rganishga yaxshi yordam beryapti. Biz Germaniya haqida hech qanday bilimga ega bo‘lmasak ham, bir necha soatda u yerga yetib olishimiz mumkin. German madaniyatining tashuvchilari bilan muloqotga kirishish xususiyatlarini o‘rganish bir muncha ko‘proq vaqt talab qiladi.

Globallashuv va integratsiya jarayonlariga qaramasdan turli-tuman madaniyatlarni bir shaklga keltirib bo‘lmaydi, chunki ko‘p etnik guruhlar bu jarayonga qarshi harakat qilishga urinishadi. Aynan shuning uchun dunyoning ko‘plab mamlakatlarida milliylik kayfiyati kuchaymoqda. Odamlar o‘z madaniyatini qadrlab, uni globallashuvning unifikatsiyalovchi ta’siridan himoya qilishga harakat qilmoqdalar.

Xullas, aynan ushbu ikki sababga ko‘ra, bir tomondan, globallashuv jarayonining kuchayishi, ikkinchi tomondan esa, noyob madaniy qadriyatlarni saqlab qolish uchun jamiyatning har bir a’zosi madaniyatlararo kommunikatsiya tamoyillari va strategiyalarini o‘rganishi zarur.

⁴ Гузикова М. О. Ko‘rsatilgan manba. — C.12.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1) Гузикова М. О. Основы теории межкультурной коммуникации : [учеб. пособие] / М. О. Гузикова, П. Ю. Фофанова; М-во образования и наукиРос. Федерации, Урал. федер. ун-т. – Екатеринбург : Изд-во Урал.ун-та, 2015. – 124 с.
- 2) Садохин А. П. Введение в теорию межкультурной коммуникации / а.п.садохин. М. : высш. шк., 2005. 310 с.

**YASHIL RANG VA UNING HALIMA AHMEDOVA IJODIDAGI O'RNI
XUSUSIDA**

Madina Vahobova

Alisher Navoiy nomidagi ToshDO'TAU o'qituvchisi

madinavahobova@mail.ru

Annotatsiya. Maqolada yashil rang poetikasi Halima Ahmedova ijodining muhim xususiyatlaridan biri sifatida tahlil etilgan. Shuning bilan, yashil rang nimalarning ramzi ekani va Halima Ahmedova ijodida qanday ma'nolarda namoyon bo'lgani, umuman, adabiyotdagi rang simvolistikasi ham o'rganilib, xulosalar chiqarilgan.

Tayanch so'zlar: lirik qahramon, lirik "men", lirik obraz, lirik monolog, ballada janri, rang poetikasi.

Аннотация. В статье анализируется поэтика зеленого цвета как одной из важных особенностей творчества Халимы Ахмедовой. Таким образом, символика зеленого цвета, его эволюция, в каком смысле отражена в творчестве Халимы Ахмедовой, в целом символика цвета в литературе были глубоко изучены и сделаны выводы.

Ключевые слова: лирический герой, лирическое «Я», лирический образ, лирический монолог, жанр баллады, цветная поэтика.

Annotation. The article analyzes the poetics of green as one of the important features of Halima Ahmedova's work. Thus, the symbolism of the color green, its evolution, in what sense it is reflected in the work of Halima Ahmedova, in general, the symbolism of color in the literature have been studied in depth and conclusions have been drawn.

Key words: lyrical hero, lyrical "I", lyrical image, lyrical monologue, ballad genre, color poetics.

INTERNATIONAL CONFERENCE DEDICATED TO THE ROLE AND IMPORTANCE OF INNOVATIVE EDUCATION IN THE 21ST CENTURY

Bugun adabiyotimizda milliy ruh talqini yetakchi tamoyil darajasiga ko‘tarilmoqda. Shoir-yozuvchilarimiz asarlari, so‘zga bo‘lgan mas’uliyat, uni isrof qilishdan saqlanish, oz so‘zga ko‘p ma’no yuklash singari fazilatlar yaqqolroq namoyon bo‘lmoqda. Poetik obrazning ohorli, yorqin, ta’sirchan bo‘lishiga intilish hissi kuchaymoqda. Nasriy asarni asar qiladigan, she’rni she’r qiladigan, o‘quvchi ko‘ngil olamini nurlantiradigan muhim omil – tuyg‘uning samimiyligiga e’tibor ortib bormoqda. Bugun she’riyatimizga ana shunday milliylik, obrazlilik, samimiylilik kabi tamoyillar Halima Ahmedova she’riyatining, nafaqat she’riyati, balki nasriy asarlarining ham asosini tashkil etadi. Shoira lirkasiga nazar soladigan bo‘lsak, bu she’riyatda borliqqa bezovtalik bilan qaraydigan, hayotni chin dildan sevadigan, unga talpinadigan samimiyligi qalb tuyg‘ulari jo‘sh urib turadi. Bu qalbga qarab har bir kishi o‘z kechinma va hissiyotlarining oldin anglanmagan ajib qirralarini kashf etadi. Halima Ahmedova she’rlarida daf’atan sezilmaydigan, ko‘ngilning tub-tubida ko‘milib yotgan hissiyot va kechinmalar ham ifodalanadiki, unda chuqur g‘amginlik hissi, nola va iztiroblar aniq aks etganini tiyrak nigoh bilangina ilg‘ay olamiz. Ayni bu jihatlar shoira she’rlarining o‘ziga xos xususiyatlaridan sanaladi. Shuning bilan, shoira lirkasida bor bo‘yi bilan ramzga aylangan rang poetikasi ham eng yuqori o‘rinda turadi, ya’ni shoira lirkasidagi yashil rang, bo‘yoq har bir she’rda yangi-yangi ma’nolarni anglatishiga ko‘ra nufuzlidir. Bunda yashil nigoh, ishqday yashil, yam-yashil daryo, yalpizlar xayoli yam-yashil, yam-yashil nafas tafti, xayol kengliklari yashil, sog‘inch ham yashil, hatto Robbim nigohlari-da yashil rangda:

“Qachonlardir men ham yam-yashil edim,/Daryoga talpingan jilg‘aday yashil”;

“Va yana kimdir aytgan edi:/Avval va oxirni to‘ldirar yashil”;

“Yashil sog‘inch bilan tirikman bu chog”;

“Havvoning yam-yashil tomirlarida”;

“Suvlardan ajralib qolgan sog‘inchni,/Yupatib to‘ldirdim yam-yashil hisga”;

“Men boqqan ko‘zguda yashildir olam”;

“Yam-yashil iforlar kelmoqda qaydan”;

“Borliq va yo‘qlikning yashil ovozi” misralari kabi.)

INTERNATIONAL CONFERENCE DEDICATED TO THE ROLE AND IMPORTANCE OF INNOVATIVE EDUCATION IN THE 21ST CENTURY

Demak, Shoira ijodida butunicha ramzlar asosiga qurilgan o‘ziga xos bu “Yashil dunyo” she’riyat olamida o‘zgacha bir mohiyat kasb etgan, desak hech mubolag‘a bo‘lmaydi.

Darhaqiqat, biror orzuga bog‘langan dilga, armondan yig‘langan ko‘ngilga ko‘p duch kelamiz. Ammo aytingchi, daraxtlarning ko‘ngli bilan, yashillik bilan do‘st bo‘lgan ko‘ngilni bilasizmi? Halima Ahmedova she’riyatida xuddi shunday daraxtlarning ko‘ngli bilan do‘st, haqiqatni-da o‘zgacha ranglarda ko‘ra olgan oshiq jununni, ko‘ngilni ko‘rasiz. Uning nazarida ishq ham yashil rangda bo‘lsa ajab emas! “Yaradilanni sevalim Yaradandan o‘tulu” – Yaratgan tufayli yaratilmishni sevaylik, deydi mashhur turk shoiri Yunus emro. Balki shoiraning ham borliqqa muhabbat shundandir. Balki u mana shu borliqda haqiqat tuyg‘usini ilohiy nigohning tajallisi sifatida ko‘rar:

“Ko‘nglim daraxtlarning ko‘ngli bilan do‘st.

Ba’zan samolardan ichib kelar nur.

Uning haqiqatga oshig‘ligini

Eslatib turadi hayot qurmagur.”⁵

“Yashil” kitobini mutolaa qilar ekanmiz, she’rlardagi ruhiy sarhadlar tun-kun xayolimizni chulg‘adi. She’rlarda shundayin bir qadim tabiat yashaydiki, undagi lirik qahramon shu qadim tabiatning bir bo‘lagiga, bir yashil gardiga aylanaveradi, aylanaveradi. Bilmadik, bu evrilish asliyatmi yoki o‘xshatish! Ammo bu bizga ijodkorning bolalikdanoq yashil rangni yaxshi ko‘rishi, yashil u uchun hayot ramzi ekanini ko‘rsatdi. Hayot tashvishlaridan charchaganda, siqilganda inson derazadan boshini chiqarib daraxtlarga qaraydi, tabiatni kuzatadi va uning yashilligidan o‘ziga keladi! Shoiraning “O‘g‘limga darsliklar” turkumi yodimizga tushadi:

“Har bitta daraxtda bir dil yashaydi,

Tikilganim sari o‘sadi ko‘nglim.

Ularga qulq sol, ularni tushun,

⁵Halima Ahmedova. Yashil. T.: “O`zbekiston” nashriyoti, 2016, 47-bet.

INTERNATIONAL CONFERENCE DEDICATED TO THE ROLE AND IMPORTANCE OF INNOVATIVE EDUCATION IN THE 21ST CENTURY

Daraxtlar aldashni bilmaydi, o‘g‘lim.”

“Tabiat darsi”⁶ she’ridan olingan ushbu misralar farzandi kamolidan umidvor onaning dil so‘zlari va ular hayot tandirida qiyomiga yetib pishgan. “Tabiat darsi” da – lirik qahramon o‘g‘liga daraxtlarning insonga chin do‘sst ekanini, hech qachon sotmasligi-yu, nomardlik qilmasligini uqtiradi:

“Ulardan sadoqat sabog‘ini ol,

Daraxtlar xiyonat qilmaydi, o‘g‘lim.”

Bu turkum she’rlarda shoira sabr va sadoqat timsoli bo‘lmish daraxtlarni alqaydi, e’zozlaydi, madh etadi. Va yana shuning bilan, uning ruhi daraxtlardan, yashillikdan quvvat oladi. ZOTAN, Halima Ahmedova she’ridagi bu lirik qahramon, avvalo, gumrohlikni eng katta gunoh deb bilguvchi inson, uning ko‘ngli va ruhoniyatidir:

“Ey zulmatni nurga aylantirguvchi,

Iymon kengligida surguvchi xayol.

Sochib tashlanganman sening poyingga

Yashil kundan qolgan gardman ehtimol.”⁷

Yuqoridagi munojot shaklida boshlanuvchi she’r “Yashil” deb nomlangan. Misradan yana o‘sha istak- o‘zlikni anglash ishtiyoqi sezilib turadi. Go‘yo Halima Ahmedova ana shu rangning ichida yashaydiganga o‘xshaydi. Bundan shoira nigohida ko‘p narsalar yashil bo‘lib ko‘rinishi ayon bo‘ladi. Sababi uning nigohi yashil. U yaxshi ko‘rgan narsalarini ham yashil rangda tasavvur qilsa ajab emas. She’rda, ayniqsa, yashil rang bilan bog‘liq go‘zal va ajoyib tashbehlar keltiriladiki, bu she’riyat tamoman o‘zgacha olam ekaniga tan bermay ilojimiz qolmaydi. Masalan, “Xayol kengliklari yashil...”, “Haqiqatning rangi yam-yashil”, “Robbim, nigohlaring naqadar yashil!”, “Yashil kundan qolgan gardman ehtimol”, “Qayerda mening yashil ko‘ylagim?”, “Yashil sog‘inch bilan tirikman shu chog‘” kabi misralarda yashil so‘zi shu qadar ustivorki, xuddi usiz yozguvchiga hayot

⁶ Ҳалима Аҳмедова. Тийрамоҳ, шеърлар. Тошкент, Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон миллий кутубхонаси нашриёти, 2005, 88-бет.

⁷ Halima Ahmedova. Yashil. T.: “O‘zbekiston” nashriyoti, 2016, 18-bet.

zimistondek, xuddi qalam ichidagi siyoh singari yozsang chiqaveradi, bossang iz qoldiradi. Ammo shu o‘rinda savollar tug‘iladi:

“Bilaman u kunlar yashildir,

Titraydi yillarning shoxida.

Masehning ohila sevgini

Tiriltirgum yoshlik bog‘ida”

Yoshlik chog‘idagi pokiza sevgini qayta tiriltirgisi keladi shoirning! Bu sevgi esa shoirning xayollaridagi yashil kunlarda yashaydi. Xo‘sh, yashil kun - qanaqa kun? Haqiqatning ranglari nega yam-yashil? Robbim nigohlari nega aynan yashil? Bu kabi savollarga javob topolmay ijodkorning bepoyon tafakkur sarhadlaridan hayratda qolamiz. Xo‘sh, yashil rang asli nimaning ramzi, u bizga nimalardan darak beradi?

Yashil rang, avvalo, hayot-tiriklik ramzi! Qolaversa, u islom dinimizning ham ramzi hisoblanadi. Shayx Najmiddin Kubro “Latoif”⁸ asarida yashil-iymon ramzi deya keltiradi. Demak, bu rang e’tiqodga ham ishora qiladi. Buning chuqur ildizlari hamda amaldagi tasvirlarini tarix orqali ko‘ra olamiz: Odam alayhissalomning o‘g‘li Shis alayhissalom – ilk yashil surf kiyib yurgan. Va keyinchalik bu kabi e’tiqod sohiblari yashil surf kiyib yurgani aytildi. So‘fiylik islom dini asosida vujudga kelib, o‘z ta’limotini Qur’on va Hadislarga asoslanib rivojlantirganini e’tirof etgan holda, u islom diniga qadar bo‘lgan e’tiqodlarning hamda boshqa dinlarning ta’sirida ham bo‘lgan. Sharqning buyuk mutafakkiri javonmardlik tariqatining asoschisi Xusayn Voiz Koshifiy quyidagi ma’lumotni yozadi: “...ma’lum bo‘lishicha, “tasavvuf” so‘zi islomdan oldingi zamonda ham bo‘lgan ekan. “Unsul so‘fiya” kitobida birinchi bo‘lib “so‘fiy” degan nomni olgan Odam ato farzandlaridan biri – Shish edi deb naql qilinadi. Uning liboslari yashil sufdan /suf – jun mato ekan va Shishdan keyin jun matodan kiyim kiyib yuruvchilarni “sufiy” deydigan bo‘ldilar»^[4]. Xusayn Voiz Koshifiy. Futuvvatnomai sultoniy yoxud javonmardlik tariqati. Fors- tojik tilidan N.Komilov tarjimasi. – Toshkent. A.Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 1994. – 18 b. Shu bilan birga, Najmiddin Kubro tasavvuf yo‘liga kirgan muridning holatini

⁸Корабоев У. Нажмиддин Кубронинг “Латоиф” асари таҳлили // Сино. –Тошкент, 2000.

INTERNATIONAL CONFERENCE DEDICATED TO THE ROLE AND IMPORTANCE OF INNOVATIVE EDUCATION IN THE 21ST CENTURY

ranglar asosida ko‘rsatar ekan, bu yo‘lda ranglarning bir holatdan boshqa holatga o‘tishi murid ruhiyatidagi o‘zgarishlarni anglatadi, deb ko‘rsatadi. Asarda muridning poklanishi uchun yashil rang ulug‘ rang sanalib, haqiqiy iymonni, hayotiylikni ifodalaydi. Nosiruddin Rabg‘uziyning “Qisasi Rabg‘uziy”⁹ asarida esa Payg‘ambarimiz Muhammad (s.a.v)ning ham to‘nlari yashil rangda bo‘lgani aytilgan. Shu bilan birga yashil rang uyg‘onish, yasharish, bahor, ezgulik va tabiatning yangilanish ramzi hamdir. “Boshqa ko‘pgina xalqlarda bu rang navqironlik, umid va shodumonlik timsoli hisoblanadi”¹⁰.

Kitobdagagi she’rlar mohiyatiga chuqurroq kirib borar ekanmiz, ularda ranglarning, ayniqsa, yashil rangning alohida o‘ringa ega ekanini, bu rang o‘ziga xos falsafiy mazmun va vazifa bajarishini anglab boramiz. Haqiqatan ham she’rlarda yashil rangning nufuzi bir qadar baland. Axir kitob ham bejiz “Yashil” deb nomlanmagan:

“So‘zlarni haqiqat xiyobonida
sayr ettirishga cho‘chidik.

Chunki haqiqatning rangi yam-yashil.

Va yana kimdir aytgandi:

Avval vaoxirni to‘ldirar yashil”¹¹

Yashil rang – qator madaniyatlarda yangilanish, bahor, barhayotlikni ifodalaydi. Yashil rang – yoshlik, umidni anglatish bilan birga, yosh, tajribasiz kishilarga nisbatan ham qo‘llaniladi. Aynan bugungi kunda esa yo‘l harakati qoidalarida yashil rangdan “Harakatlanish mumkin!” yoki “Yo‘l ochiq!” ma’nosini ifodalash uchun foydalilaniladi. Yashil rang, shuning bilan, bahor rangi, sabza-yu o‘tloqlar rangidir. Qator islom davlatlarining bayrog‘ida yashil rang musulmonlikni tamsil etadi.

⁹NosiruddinRabg`uziy. QisasiRabg`uziy. Ziyo.uz

¹⁰Рўзиева М. Ўзбек фольклорида ранг символикаси. Тошкент, Фан 2016.

¹¹ Halima Ahmedova. Yashil. T.: “O‘zbekiston” nashriyoti, 2016, 19-bet.

Jaloliddin Rumiy besh yoshidan boshlab ilohiy olam bilan aloqaga kirishganini rivoyat qiladilar. U olti yoshida bolalar bilan tomda o‘ynab yurganida ulardan biri: Kelinglar, tomdan tomga sakraymiz! — deb taklif qiladi. Jaloliddin unga qarshi chiqadi: Bu ish it bilan mushuklarning ishidir. Odam bolasining ularga taqlid qilishi yaxshi emas. Agar quvvatingiz yetsa, osmon tomiga sakrang! Shu so‘zni aytaraytmas, Jaloliddin havoga ko‘tarilib, ko‘zdan g‘oyib bo‘ladi. Bolalar qo‘rqanlaridan qichqirish va yig‘lashga tushadilar. Bir muddatdan so‘ng u rangi o‘zgargan xolda yana tomga qaytadi va bolalarga aytadiki: O‘sha so‘zlarni sizga aytib turgan vaqtimda yashil libos kiygan kishilar meni sizning orangizdan tortib oldilar. Osmonga ko‘tarib, farishtalar olamining ajoyibotlarini ko‘rsatdilar. Sizlarning faryodu fig‘oningizni eshitib, yana bu yerga tushirdilar. Hazrat bolaliklarida ana shunday toza nigoh va g‘aybiy nazar ila ularni olib ketgan kishilar kiyimi rangini yashil ko‘rganliklari ham bejizga emas, albatta.

Zotan, Hazrat Mir Alisher Navoiy “Xamsa” sining to‘rtinchı dostoni “Sabbayi sayyor”¹² da yashil rang to‘g‘risida shunday deyiladi: “Xizrning abadiy hayotga erishganligi sababi ham uning shu rangdan nishon topgani bo‘lsa ne ajab!”. Demak, bu rangni darddan forig‘ bo‘lgan jonning yashashga intilishi sifatida ta’riflasak ham bo‘ladi. Bundan tashqari, dostonda Dilorom gulgun ko‘ylakda-yu yashil ro‘molda tasvirlanadi. Savol tug‘iladi, Diloromning ro‘moli nega yashil? Bundan ko‘rinadiki, yashil rang iffatning, nomusning ham ramzi ekanda!

“Charchadim qarigan dunyodan,
Ko‘nglimni maysaga sotaman.
Olmaday g‘arq pishgan ishqimni
Ko‘ksimda ovutib yotaman.”

Shoira lirikasida Haq ishqiadolatning buyuk timsoli sifatida talqin etiladi. Lirik qahramon bu “qari dunyo” dan shunchalar charchaganki, hattoki ko‘nglini

¹²Alisher Navoiy. Sabbayi sayyor(audio kitob).

INTERNATIONAL CONFERENCE DEDICATED TO THE ROLE AND IMPORTANCE OF INNOVATIVE EDUCATION IN THE 21ST CENTURY

yashil maysaga sotmoqqa tayyor. Va ul ko'ksida ko'nglini sog'inib yig'lagan ishqini ovutib yotmoqchi... Uning ishqisi shunday ishqisi, Xudoning yo'liga shaylangan, olmaday g'arq pishgan! U o'zini anglash orqali butun borlig'ida, ko'nglining tub-tubida kamol topgan ishqni taniyotir.

Biz Halima Ahmedova ijodini chuqur o'rganishda tatqiqot obyekti sifatida aynan "Yashil" deb nomlangan kitobni tanladik. Zero, "Yashil" kitobi shoira ijodiga katta ko'tarilishlar olib kirgan, desak hech mubolag'a bo'lmaydi:

"Quriyotgan daryoning so'nggi tomchisi yanglig‘,

Yashil sog'inch bilan tirikman shu chog‘.

Goh yolg'on tuyilar yashayotganim."¹³

Lirk qahramon "quriyotgan daryoning so'nggi tomchisi yanglig‘" yashil sog'inch bilan tirik ekan, demak, bu yashil sog'inchda najot yashaydi. Unda umid ko'rindi yoki umidni o'zi bo'lmasa ham shunga o'xshash tuyg'u bor. Birgina yashilning o'zidachi butun dunyo jam –bunda sog'inch ichidagi istirob bor, shodlik ham bor, qayg'u ham bor. She'r go'yoki lirk qahramonning ruhiy to'lg'onishlar monologiga o'xshab ketgan. Yashil rang esa ijodkor uchun haqiqatning rangiga, tozalik va pokizalik timsoliga aylanib ulgurgan. Shuning uchun u jamiki ezgu, toza xotiralarini shu rangda saqlab qolgan va doimo shu rangda ko'radi ham eslaydi:

"Qachonlardir men ham yam-yashil edim,

Daryoga talpingan jilg'aday yashil...

Yelkamga bosh qo'yib uxlardi quyosh,

Uyg'onganda derdi:

Salom, maysa dil!"

Yuqorida muallif jamiki ezgu xotiralarini, qachonlardir u ham daryoga talpingan jilg'adek pokiza bo'lganini aynan yashil rangda eslaydi va tasvirlaydi. Demak, oradan yillar o'tgan, bugun jo'shqin daryoga aralashgan o'sha jilg'a o'z yashilligini- sofligini, beg'amligini sog'inadi, o'shandayin o'z-o'ziga qaytgisi keladi.

¹³ Halima Ahmedova. Yashil. T.: "O'zbekiston" nashriyoti, 2016, 19-bet.

INTERNATIONAL CONFERENCE DEDICATED TO THE ROLE AND IMPORTANCE OF INNOVATIVE EDUCATION IN THE 21ST CENTURY

She’rda Haqqa murojaat chizgilarini sezilib turadi. U goh kimnidir asosli so‘roqqa tutadi, goh Uni axtarib iymon sarhadlariga bo‘ylaydi:

“So‘rayman: Haqqa qaysi yo‘ldan boraman?

Va qayerda mening yashil ko‘ylagim...”

Yoki:

“Ko‘zimni ochaman,

yashil boqar tong,

Dardlarim uloqib ketgan qaygadir,

Derazadan shirin jilmayib, boqib,

Sening manzilingni aytadi yomg‘ir.”¹⁴

Yashil rangni sevuvchilarning yuragi qattiq og‘rir, ular ko‘pincha yurak kasaliga duchor bo‘lar ekanlar. Balki shundan muallif “O‘zimga sig‘maydi o‘zimdagi dil” deb yozadi. She’r “Robbim, nigohlaring naqadar yashil!” misralari bilan tugaydi. Bu misrani anglamoq uchun esa o‘qiguvchiga o‘zligini anglashga oshiqqan qalb hamda bedor ko‘z kerak. Sababi uyquli ko‘z – baribir ko‘rolmaydi. Balki bularni ijodkor ko‘ngliga Xudo solgandir. Lekin eng muhimi, Xudo bilan uning orasidagi yo‘l yashil rangda! Halima Ahmedova bir suhbatda o‘zi aytadi: “Yashil- Xudo bilan maning oramizdagi yo‘l. Ana shu yashil!”.

Halima Ahmedova she’riyatida o‘zgacha obrazlar asosida tasvirlangan yashil rang she’r badiiyati va g‘oyasini yanada boyitgan. Bu she’rlar obdon boshqacha – ham sodda, ham murakkab, shu bilan birga undagi o‘ziga xos “yashil dunyo” she’riyat olamida o‘zgacha bir mohiyat kasb etgan desak hech mubolag‘a bo‘lmaydi. Undagi tashbehtar nafis, keng, chuqr, turli va sirli mazmunga ega. Bu mazmun insonga qo‘lidan kelmaydigandek tuyiladigan narsalarga uning qodir ekanini anglatmoqqa intiladi. Umuman, Halima Ahmedova she’riyatida bu hayotning mashaqqatlarini kuchli iroda va shukronalik bilan yengib o‘tayotgan jasoratli insonning qalb tug‘yonlari, olamga yaxshilik istagan yashil nigohi tasvirlangan va u

¹⁴ Halima Ahmedova. Yashil. T.: “O‘zbekiston” nashriyoti, 2016, 20-bet.

INTERNATIONAL CONFERENCE DEDICATED TO THE ROLE AND IMPORTANCE OF INNOVATIVE EDUCATION IN THE 21ST CENTURY

borliqni shu rangda ko‘radi. Bu she’riyatda yashil rang jamiki ijobiy ma’no nozikliklarini namoyon etib keladi.

Ranglar, dov-daraxtlar, qushlar, maysa-o‘simliklar, tuproq, shabboda ramzi Halima she’rlari badiiyatining muhim xususiyatlaridan biri. Shu ma’noda yolg‘iz yashil rangning mazmun qirralarini ko‘zdan kechirish kifoya. Yashil rang, yashil bo‘yoq har bir she’rda yangi-yangi ma’nolarni anglatishiga ko‘ra o‘ziga xosdir. (Yam-yashil daryo, yashil nigoh, ishqday yashil, yalpizlar xayoli yam-yashil, yam-yashil nafas tafti, xayol kengliklari yashil, “qachonlardir men ham yam-yashil edim, Daryoga talpingan jilg‘aday yashil”, “Yashil kundan qolgan gardman ehtimol”, “Haqiqatning rangi yam-yashil”, “Va yana kimdir aytgan edi: avval va oxirni to‘ldirar yashil”, “Yashil sog‘inch bilan tirikman bu chog”, “Havvoning yam-yashil tomirlarida”, “Suvlardan ajralib qolgan sog‘inchni, Yupatib to‘ldirdim yam-yashil hisga”, “Men boqqan ko‘zguda yashildir olam”, “Yam-yashil iforlar kelmoqda qaydan”, “Borliq va yo‘qlikning yashil ovozi”).

Demak, ezgulik, adolat zamiridagi mehr-oqibat tuyg‘ularidan go‘zallik balqib chiqayotir. Inson fe’li-tabiatida namoyon bo‘lguvchi aynan ana shu mehr-muhabbatga ko‘ra odamiylik xususiyatlarini, shaxslik darajasini o‘zaro farqlash mumkin.

Shoira she’rlarida (“Yashil”, “Boshim aylanadi, aylanadi yer”, “Bir qush bo‘lsam, qanotlari zumrad bo‘lsam”, “Osmon movylanar...” “Iddao” vahokazo) yam-yashil rang zimmasiga yuklanayotgan ma’nolar ma’naviy-axloqiy qadriyatlar maqomida cho‘ng va rangin. Bir o‘rinda haqiqatni qo‘llayotgan fikr tariqasida aqlga kuch bag‘ishlasa, boshqa o‘rinda yaxshilik, ezgulik ramzi sifatida irodamizni quvvatlantiradi. Ko‘pgina she’rlarida Oftob Robbinsing oliy nazari sifatida talqin etilgan (“Salom quyosh, Salom mening, ey sodiq do‘stim”). “Yashil” she’rida Robbi nigohining hayotdagi tajallisi, Olam jilvalariga fusun va mazmun bag‘ishlayotgan go‘zallikning jilvalari sifatida sur’atlantiriladi.

Bu lahza ko‘nglimning yamoqlariga
Oshiq etgim kelar har bir yaproqni.

INTERNATIONAL CONFERENCE DEDICATED TO THE ROLE AND IMPORTANCE OF INNOVATIVE EDUCATION IN THE 21ST CENTURY

Xayol kengliklari yashil va qo‘ng‘ir,
Sog‘inch bog‘larida mudraydi kunlar.

Yashillik – Haqni gohi sehrli jozib ovoz shaklida lirik qahramon vujudini yashash zavqi-sururi, hissiyotlari bilan chulg‘aydi. Birgina she’riy parchalarda emas, balki nasriy asarlarda ham yashilni ko‘ramiz. Halima Ahmedovaning “Yosuman gulining soyasi” kitobida “Anjir daraxtining Xudoga to‘rt maktubi” keltiriladi. Unda Halima Ahmedova asarlarining asosiy bosh qahramonlaridan Yusuf Zulayho haqida go‘yo anjir bo‘lib so‘zlaydi. Maktub to‘rt rangda: oq maktub, yashil maktub, qizil maktub va oxiri sariq maktubdan iborat bo‘lib, aynan yashil maktubda bahor intiq kutilayotgani tasvirlanadi. Yusuf Zulayhoni asrashini Haqdan iltijo etib so‘raydi. Hamda haq O‘zining yashil nigohi ila uni doim kuzatib turganini aytadi. Zero, yuqorida Halima Ahmedovaning o‘zi ta’kidlagan fikrga yana to‘xtalishimizga to‘g‘ri keladi: “Yashil- Xudo bilan maning oramizdagi yo‘l. Ana shu yashil!”. Demak, ijodkor uchun Robbisiga olib boruvchi yo‘l – yashil.

Yashillikning estetik mohiyati shundan iboratki, u hamisha ma’naviy-axloqiy qadriyatlar maqomida yuz ochadi. Xususan, birda mehr-muhabbat ko‘rsatsa, boshqa holatda tanish ovoz bo‘lib yurakka cho‘g‘ soladi. Hayotning ma’nosini uqib yashashga undaydi. Estetik qadriyatning iroda kuchlarini ezgu amallar sari yo‘naltirish barobarida mushohada yuritishga, atrof-tevaragida kechayotgan jarayonlarni, mulki borliqni kuzatishga, mazmun o‘qishga undaydi. Mahliyo bo‘lish bilan birga o‘z fikri-xayoliga cho‘mish asnosida mulki borliq xossalardan hikmat uqishga da’vat qiladi.

Lirik qahramon dilidagi Haq ishqini topgunga, ismini tanigunga qadar ma’naviy zulm aldovlarida chalg‘iydi. Lirik qahramon Haq ishqini yashil sog‘inch, deya ataydi.

Va qor bosgan jonim ichida nogoh,
Sabza yodi bilan tirilar osmon...

Ma’naviy zulmning asosiy qilmishi – bu insonning havasini keltirib yo‘ldan uradi, ezgu amallardan chalg‘itib, asosiy muddaosidan ozdiradi. Lirik qahramon ko‘ngliga she’r shavqi as’asini solib, g‘azallar bitdiradi. Va lekin, ularda ruh, jon

yo‘q. U yalpiz shoxchasida qurigan dilni o‘lik g‘azallarga etadi ehson. Axir, “avval va oxirni to‘ldirar yashil”. Ezgulikka – Haqqa talpingan lirik qahramon borlig‘i (aqli, shuuri, iroda kuchlari, e’tiqodi) Robbisini topadi. Aql va ehtiroslari birlashib, ko‘nglining tub-tubida qad rostlagan O‘zini taniydi. Zero, Robbinsing oliv masnadi arshi-a’lo esa-da, u bandalari ko‘nglida yashaydi.

Hayot tomirida oqaman yana,
O‘zimga sig‘maydi o‘zimdagi dil.
Jonimga nafasing tekkan chog‘ida
Robbim, nigohlaring naqadar yashil.

Yashil rang Haq xayoli, Haq jamoli, haqiqat – ezgulikning timsoli tariqasida talqin etilayotir. Lirik qahramon oliv nazar sharofati bilan yana hayotga qaytadi. Ezgulik – adolatni yuzaga chiqarar ekan. U esa, o‘z navbatida, haqiqatni qaror toptiryapti. Haqiqatning asl maqsadi esa go‘zallikning tasdiqlashga qaratilyapti. Shoira she’rlaridagi badiiy kashfiyotning mohiyati shundan iboratki, ezgulik, adolat, go‘zallik jilvalaridagi ma’nolar Haq nigohining mulki borliqdagi tajassumidir.

Halima Ahmedova she’riyatida o‘zgacha obrazlar asosida tasvirlangan yashil rang she’r badiiyati va g‘oyasini yanada boyitishi bilan birga, ranglar poetikasi an’analarini yangicha ko‘rinishlarda tasvirlay olgan. Bu she’rlar obdon boshqacha: ham sodda, ham murakkab, shu bilan birga, undagi o‘ziga xos yashil dunyo she’riyat olamida o‘zgacha bir mohiyat kasb etgan, desak hech mubolag‘a bo‘lmaydi. Undagi tashbehlar nafis, keng, chuqur, turli va sirli mazmunga ega. Bu mazmun insonga qo‘lidan kelmaydigandek tuyiladigan narsalarga uning qodir ekanini anglatmoqqa intiladi. Umuman, Halima Ahmedova she’riyatida hayot mashaqqatlarini kuchli iroda va shukronalik bilan yengib o‘tayotgan jasoratli insonning qalb tug‘yonlari, olamga yaxshilik istagan yashil nigohi tasvirlangan va u borliqni shu rangda ko‘radi. Bu she’riyatda yashil rang jamiki ijobiy ma’no nozikliklarini bayon etib keladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Ahmedova H. Yashil. –Toshkent.: O‘zbekiston, 2016.
2. Ahmedova H. Yosuman gulining soyasi. Toshkent.: 2013
3. Alisher Navoiy. Sab’ayi sayyor (audio kitob).
4. Nosiruddin Rabg‘uziy. Qisasi Rabg‘uziy.(Sayt: ziyo.uz)
5. Sharq mumtoz poetikasi Hamidulla Boltaboyev talqinida.- Toshkent.: “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi” davlat ilmiy nashriyoti, 2008.
6. Qoraboyev U. Najmiddin Kubroning “Latoif” asari tahlili // Sino. –Toshkent, 2000.
7. Ro‘ziyeva M. O‘zbek folklorida rang simvolikasi. Toshkent.: Fan, 2016.
8. O’tanova C. Alisher Navoiy g‘azaliyotida rang simvolistikasi. Toshkent.: Tafakkur, 2011.
9. Mahmudov Q. Turkiy bayroqlar ramzi// Fan va turmush. –T: Yangi asr avlod, 2005.
10. Bulatov S.B. Rang psixologiyasi. –T. Fan, 2003.

ПСИХОЛОГИЯ В РОЛИ ДВИЖУЩЕЙ СИЛЫ РАЗВИТИЯ В СФЕРЕ ИННОВАЦИОННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Розубаева Мохинур Турсунбаевна

Студентка 3-курса Факультета « Педагогика и психология»

ТГПУ им. Низами, лидер Союза молодёжи

E-mail: mohinurrozubayeva@gmail.com

Научный руководитель: **М.М. Бафаев** – зав.кафедры «Психология»

ТГПУ им.Низами, PhD

Аннотация: В статье раскрываются понятия сущности психолога в современном мире и его роли движущей силы развития в образовании, проанализированы концепции зарубежных психологов , сделаны выводы по тому, зачем нужны психологические знания педагогу.

Ключевые слова: psychology, сущность, педагог, концепция, психолог, специалист, образование, развитие, улучшение, знания.

Аннотация: Мақолада замонавий дунёда психологнинг моҳияти ва унинг таълимда ривожланишнинг ҳаракатлантирувчи кучи сифатидаги роли ҳақидаги тушунчалар очиб берилган, хорижий психологларнинг тушунчалари таҳлил қилинган, ўқитувчига психологик билим нима учун кераклиги ҳақида хуносалар чиқарилган.

Калит сўзлар: psychology, моҳият, ўқитувчи, тушунча, психолог, мутахассис, таълим, ривожланиш, такомиллаштириш, билим.

Annotation: The article reveals the concepts of the essence of a psychologist in the modern world and his role as a driving force for development in education, analyzes the concepts of foreign psychologists, draws conclusions on why a teacher needs psychological knowledge.

Keywords: psychology, essence, teacher, concept, psychologist, specialist, education, development, improvement, knowledge.

Как утверждал известный немецкий философ Иммануил Кант : «**Только посредством образования может человек стать человеком**» [1], так и мы можем утверждать тот факт, что без образования человек в нашем 21-ом веке не может полноценно развиваться.

В наше время образование является многофункциональным источником, которое помогает странам всего мира двигаться вперед. Если ранее термин «образование» воспринимался как перечень знаний по определенным предметам, то сейчас это слово имеет широкий спектр значений.

Очень большое значение в данный момент имеют социально-философические науки. Одна из таких наук – это **психология**.

Психология, в традиционном ее понимании, это гуманитарная научная дисциплина, изучающая закономерности возникновения, развития и функционирования психики и психической деятельности человека и групп людей. В современном мире психология применяется как метод коррекции психического состояния, а также , как способ улучшения развития духовной составляющей нашей молодежи.

И тут сразу же возникает вопрос : « Каким образом психология может как-либо помочь развитию образования?». По словам автора «Пирамиды потребностей Маслоу» Абрахама Маслоу **«Вся жизнь есть обучение , и каждый в ней учитель и и вечный ученик»** [2]. Следовательно, мы ,изучая себя и мир вокруг нас, занимаемся самопознанием и таким образом находим в себе учителя, как примера поведения для других , так и являемся учениками, ведь .анализируя других , мы и сами самосовершенствуемся.

А теперь, подойдем поближе к теме нашей статьи - **психология в роли движущей силы развития в сфере инновационного образования.**

Точной старта этой движущей силы является психическое развитие. Это, непосредственно, те изменения, которые со временем происходят в строении тела, мышлении, поведении человека в результате биологических процессов в организме и воздействия окружающей среды. Тут стоит выделить факт того,

INTERNATIONAL CONFERENCE DEDICATED TO THE ROLE AND IMPORTANCE OF INNOVATIVE EDUCATION IN THE 21ST CENTURY

что человек все-таки «био-социальное» существо, а это значит, что на него в равной степени оказывают влияние ,как биологические, так и социальные факторы.

Обучение напрямую связано с развитием. Отсюда следует, что от того насколько быстрее и лучше мы развиваемся, тем выше уровень образованности в нас. Как мы уже выяснили, человек - это существо развивающееся и биологически, т.е. в онтогенезе, но социальное - развивающееся среди общества, в так называемом социуме. Но что больше влияет на развитие : социум или генетика? Давайте рассмотрим эти две ниши.

Зарубежные биогенетические и социогенетические концепции психического развития ребенка следует уточнить позицией их представителей в отношении проблемы обучения и развития. Как указывал Д.Б. Эльконин, психологи развития известны три основные концепции обучения и развития: Э. Торндайка, Ж. Пиаже и Л. С. Выготского.

Торндайк отождествлял процессы обучения и развития, Ж. Пиаже полагал, что обучение должно идти за развитием. Согласно Л.С. Выготскому, обучение ведет за собой развитие

На самом деле, перечисленные концепции по-своему правильны, но при их оценки все зависит от того, что понимается под обучением.

1. По Э. Торндайку, обучение - это *процесс приобретения навыков*. Такая форма обучения существует, а навыки - в широком их понимании - внутреннее связаны с развитием психики, составляя в некотором смысле его базис, устоявшийся его итог.

2. Согласно Ж. Пиаже, психическое развитие - *прежде всего развитие интеллекта как перехода от одних его стадий к другим*. Сам интеллект - особый механизм адаптации ребенка к среде. В основе этого механизма лежат асимиляция и аккомодация. Их равновесие является целью в развитии интеллекта, которое имеет собственные внутренние закономерности. Именно им должно быть подчинено обучение. Если интеллект у ребенка не

INTERNATIONAL CONFERENCE DEDICATED TO THE ROLE AND IMPORTANCE OF INNOVATIVE EDUCATION IN THE 21ST CENTURY

достаточно развит, то с этим ничего поделать нельзя. Поэтому обучение может быть эффективным лишь тогда, когда оно следует за развитием.

3. По Выготскому, движущая сила психического развития - *обучение*.

Развитие и обучение - это разные процессы. По словам Л. С. Выготского, процесс развития имеет внутренние законы самовыражения. «Развитие, - пишет он, - есть процесс формирования человека или личности, совершающийся путем возникновения на каждой ступени новых качеств, специфических для человека, подготовленных всем предшествующим ходом предыдущего развития, но не содержащихся в готовом виде на более ранних ступенях».[3]

Анализируя данные концепции , мы можем предположить ,что и обучение, и само развитие – это процессы взаимосвязанные.

Сейчас образование выдвигает на передний план задачу воспитать всесторонне развитую личность. Современный педагог остро нуждается в знаниях психологии, так как лишь проведя анализ способностей и склонностей ученика, выявив его индивидуальные особенности характера, можно выстроить гармоничное общение с ребенком, вызвать у него интерес к знаниям, составить наиболее верный образовательный маршрут.

Психология – это основа педагогической деятельности, ведь для развития личности ребенка нужно знать, каким образом эту личность изучить. Именно навык психодиагностики весомо помогает педагогам, влияет на качество учебного и воспитательного процессов, а также на результаты, которые показывают ученики.

В своей работе педагоги сталкиваются со множеством трудностей: кто-то не умеет увидеть в ученике целостную личность, учесть все его проявления, выявить причинно-следственные отношения и наметить пути развития; а кто-то оценивает способности ученика только исходя из показателей успеваемости. Системные знания по психологии помогут избежать этих ошибок и добиться наилучшего результата в профессиональной деятельности.

Знания психологии также помогут педагогу:

INTERNATIONAL CONFERENCE DEDICATED TO THE ROLE AND IMPORTANCE OF INNOVATIVE EDUCATION IN THE 21ST CENTURY

1. стать надежным другом каждому ребенку;
2. учитывать в процессе обучения хрупкость и ранимость детской психики;
3. понимать сильные и слабые стороны ученика;
4. выявить внутренние стремления ребенка, его потребности и мотивы;
5. уметь не только слушать, но и слышать каждого воспитанника;
6. создать для детей комфортную среду для обучения, творчества и дружбы;
7. тактично и бесконфликтно общаться и взаимодействовать с коллегами;
8. выстроить доверительные отношения с родителями.

Все это дает полную уверенность в том, что современные педагоги очень нуждаются в психологических знаниях.

В условиях стремительных модернизаций в сфере образования учителям и педагогам приходится многому учиться заново, а иногда даже переучиваться.

Естественно, знания в области психологии учитель получает еще будучи студентом педагогического учебного заведения. Но на самом деле, как признаются сами педагоги, зачастую этих знаний недостаточно. Начиная работать по специальности, им приходится сталкиваться с нехваткой вспомогательных психологических навыков.

На помощь преподавателям приходят специалисты – психологи, курсы повышения квалификации, а также, специальные курсы по психологии.

Следовательно, психология, выступая в роли движущей силы развития в сфере инновационного образования, чрезвычайно важна в наше время.

Ведь не зря наш многоуважаемый президент Мирзиев Шавкат Мирамонович часто твердит одно и то же, что « **Вы — крылья нового Узбекистана. Что делает эти крылья сильными? Знания! Вы должны знать в совершенстве минимум два-три языка, точные науки и нашу историю. В**

этой школе мы ввели и предмет психологии, хорошо изучите его. У вас есть все возможности. »[4] .

Благодаря всему этому, психология продолжает развиваться в Узбекистане и именно поэтому профессия-психолога так актуальна в сфере образования.

В заключение, я бы хотела сказать, что психология действительно работает в роли движущей силы развития в сфере инновационного образования , в связи с чем, уровень образования будет расти и ,конечно же, это станет некой подушкой безопасности для подрастающего поколени

Литература:

1. **Источник:** Цитаты и высказывания великих людей об образовании — idum.uz <http://idum.uz/ru/archives/12081>
2. **Источник :** Цитаты известных психологов — Крылатые фразы <https://krylfrazy.ru/tsitaty-izvestnyh-psihologov/>
3. «Психология развития», М.В. Ермолаева, Москва-Воронеж, 2008
4. **Источник:** Мирзиёев назвал ключ к успеху: что нужно знать молодым людям <https://uz.sputniknews.ru/amp/20220108/znat-minimum-dva-tri-yazyka--mirziyoev-obyasnili-kak-dobitsya-uspexa-22111546.html>

**O'QUVCHILARDA TASVIRIY SAN'AT ASARLARINI BADIY IDROK
ETISH KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH. TASVIRIY SAN'AT
ORQALI ULARNI ESTETIK TARBIYALASH.**

Ibragimova Nigora Najmiddin qizi

Buxoro Davlat Universitetining
Pedagogika Instituti magistranti

Annotatsiya: Maqolada o'quvchilarni estetik jihatdan tarbiyalashda tasviriy san'at faning va o'qituvchining o'rni, maktabda o'qitiladigan tas'viri san'at o'quv fanining maqsad-vazifasi - mazmun-mohiyatiga ko'ra turlari, tasviriy san'at o'quvchilarda ma'naviy dunyoqarashni, g'oyaviy e'tiqodni shakllantirishda, fikrlash qobiliyatini, ko'rish xotirasini, ijodiy tasavvurni, badiiy didni, estetik hissiyotni o'stirishi haqida fikrlar berib o'tiladi.

Kalit so'zlar: Estetik, ijodiy tasavvur, badiiy did, estetik hissiyot, badiiy tarbiya, ma'naviy zavq, ijodiy tafakkur, rang birikmalar, klassifikatsiyalash, ko'z xotirasi, realistik rasm, dizayn, badiiy bezash.

Abstract: The article deals with the role of fine arts and the teacher in the aesthetic education of students, the purpose and objectives of the teaching of fine arts at school - the types of fine arts, fine arts. The horse is taught to develop students' spiritual outlook, ideological beliefs, thinking skills, visual memory, creative imagination, artistic taste, aesthetic sense.

Keywords: Aesthetics, creative imagination, artistic taste, aesthetic sense, artistic education, spiritual pleasure, creative thinking, color combinations, classification, eye memory, realistic painting, design, artistic decoration.

Tasviriy san'at darslarida o'quvchilar ilmiy bilim asoslarini egallaydilar, borliqni o'zlashtiradilar, bu esa ularni g'oyaviy, aqliy, axloqiy, estetik jihatdan

tarbiyalashda samarali ta'sir ko'rsatadi. Ma'lumki, mактабда о'qитиладиган тас'вирини сан'ат о'кув фанининг мақсади, мазмун-мөһиятига ко'ра: 1. Борлиғни идроқ этиш (1- 4-сinfларда); 2. Бадиий қурис-яшаш (1-4-сinfларда); 3. Нарсани о'зига қараб тасвирлар; 4. Композиция ғаолијат; 5. Сан'атшунослик асослари (сан'атни идроқ этиш) каби дарс мешг'улотлар асосида ғаолијат ко'рсаға. Умумиј та'лим мактабларда тасвирини сан'ат дарслари эстетик тарбиyaning асосија востанларидан хисобланып, о'кувчиларни ма'навија баркамол итib тарbiyalashda кatta аhamiyatga egadir. 1 Tasviriy san'at darslari o'quvchilarda ma'naviy dunyoqarashni, g'oyaviy e'tiqodni shakllantirishda aloxida аhamiyat kasb etadi. U fikrlash qobiliyatini, ko'rish xotirasini, ijodiy tasavvurni, badiiy didni, эстетик hissiyotni o'stiradi. Maktabda о'qитиладиган тасвирини сан'ат дарсларининг har bir turi (narsaning о'зига қараб rasmini chizish, dekorativ rasm chizish, mavzu асосида rasm chizish, тасвирини сан'ат haqida suhbat) о'кувчilar ijodiy qobiliyatining o'sishiga, dunyoqarashining shakllanishiga yordam beradi, ya'ni shaxsni har tomonlama kamol toptiradi. Tasviriy san'атning асосија vazifalarидан бiri о'кувчilarga эстетик, xususan, badiiy tarbiya berishdir. Эстетик tarbiya - bu о'кувчilarning hayotdagi, tabiatdagi, san'atdagi, jamiyatdagi go'zalliklarini to'liq идроқ этиш qobiliyatini тарbiyalashdir. Go'zallik kishilarning aqliga, qalbiga, irodasiga та'sir итib, ма'навија dunyoqarashini boyitadi. Estetikaning isonlarning ijodiy ғаолијатларидаги roli benihoya kattadir. Hayotga эстетик munosabatda bo'lish ilhomning асоси hisobланып, mehnatni quvonch va ма'навија zavq manbaiga aylantirishga yordam beradi. Estetik tarbiya jarayонida kishilarning qarashlari, his-tuyg'ulari, didi shakllanadi. Bu shakllanish esa g'oyaviy-siyosiy tarbiya bilan, ijodiy tafakkurning rivojlanishi bilan chambarchas bog'liqdir. Hozirgi vaqtда maktablarimizning асосија vazifalarидан бiri о'кувchilarda borliqni faqat ijodiy о'zlashtirishga bo'lgan ehtiyoj va qobiliyatni shakllantirishnigina emas, balki уларда go'zallik qonunlari асосида borliqni qaytadan қуриси hissini тарbiyalash hamdir. Jamiyatimizdagi har bir inson qaysi соhada ish olib borayotganligidan qat'iy nazar go'zallik va nafislikni ko'ra bilishi va tushuna bilishi kerak. O'кувchilarning эстетик jihatdan тарbiyalash мақсадида о'qituvchi ularga tabiatdagi go'zallikni, shakllarning

turli-tumanligini ko'rsatadi. Bolalarga quvonch, hayajon baxsh etgan tabiat go'zalliklari, so'z bilan tasvirlab bo'lmas rang birikmalari uzoq vaqtlargacha ularning xayolida saqlanadi. Manzaraning, daraxt shoxlarining, barglarning, gullarning o'ziga qarab rasmini chizish, ularning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganish orqali bolalar tabiatga ko'proq qiziqadigan bo'ladilar. Bunday darslar bolalarga dunyoni keng va atroflicha ko'ra olishga, shuningdek ko'rish orqali olgan taassurotlari doirasini kengaytirishga, narsalar haqida aniq va to'liq tushunchalar hosil qilishga yordam beradi. Rasm chizish jarayonida bolalar narsalarning shakli, mutanosibligi, fazodagi holatlari, rangi va och-to'qlik nisbatlarini diqqat bilan o'rganadilar. Tasviriy san'at mashg'ulotlari o'quvchilarning ko'rish orqali idrok etishini o'stiradi. Ko'z orqali idrok etishni rivojlantirish deganda, biz maqsadga muvofiq kuzatish qobiliyatini tushunamiz, ya'ni narsa va hodisalarni solishtirish, ularning farqi va umumiy tomonlarini aniqlash, narsalarni shakl va tashqi ko'rinish jihatidan klassifikatsiyalashni anglaymiz. Olib borilgan ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, odamlar tashqaridan olayotgan har qanday ma'lumotlarining 90% dan ortiqrog'ini ko'z orqali oladi. Bu kishilar hayotida ko'zning roli beqiyos ekanligini ko'rsatib turibdi va u ko'zning imkoniyatlari o'rganishni talab etadi. Maktablarimiz dunyoviy ta'limga asoslangan bo'lib, har bir fanning oson, qisqa, asosli o'qitishining pedagogik sharoitini yarata oladigan didaktik prinsiplarga amal qiladi. Bu prinsiplar: ilmiylik, izchillik, tarbiyaviylik, sistemalilik, ketma-ketlik, onglik-faollik, ko'rgazmalilik, ijodkorlik, nazariyot bilan amaliyotning uzviyiligi va yangi o'quv materiallari, o'quv fanlarini bir-biriga bog'liq holda o'qitishdan iborat bo'ladi.² Shunday qilib, maktabda tasviriy san'atni o'qitish orqali bir qator ta'lim va tarbiyaviy vazifalar amalga oshiriladi. Bu vazifalarni amalga oshirish jarayoni o'rnida o'quvchilar tafakkurini rivojlantirish imkonini beradi, ularning tevarak-atrof haqidagi tushunchalarini umumlashtiradi va chuqurlashtiradi. Shular asosida bolalarda materialistik dunyoqarash shakllantiriladi. Maktabda tasviriy san'atni o'qitish realistik rasm chizishni o'rganish odamlarga qanday imkoniyatlar yaratishini atroflicha ko'rsatishni maqsad qilib qo'yadi. O'quvchilarga rasm chiza bilish har

qanday ishda, har qanday mutaxassislikda qo‘l kelishini tushuntirib berish kerak. Masalan: insonlarda yozishdan oldin chizish qobilyatining shakllanganligini (ibridoiy davrdagi qoyatoshlardagi tasvirlar), xozirda tasviriy faoliyatning boshqa fanlarni tushuntirishda qo‘llanilishi, teatr, kino, multfilm, arxitektura, mashinasozlik, o‘yinchoqlar, o‘quv qurollarini dizaynlari, kitoblarni badiiy bezash ishlarida, xona interyer dizayni va ishlab chiqarishning boshqa ko‘pgina soxalarida qo‘llanilishini kuzatishimiz mumkin. Maktabda tasviriy san’atning asosiy amaliy vazifalaridan biri o‘quvchilarni real rasm chizish usullari bilan qurollantirishdir. Buning uchun o‘qituvchi o‘quvchilarga rasm chizish qurollari bilan qanday muomalada bo‘lish, to‘g‘ri va egri chiziqlarni qanday o‘tkazish, hajmli buyumlarni tekislikda qanday tasvirlay olish yo‘llarini o‘rgatadi. O‘qituvchi o‘quvchilarning ijodiiy qobiliyatlarini o‘stirishni o‘z oldiga vazifa qilib qo‘yar ekan, o‘qituvchi bolalar bilan ishlashning to‘g‘ri metodikasini ishlab chiqishi lozim bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. Sultonov X. E. “Rangtasvir” (Akvarelda naturmort ishlash, o‘quv qo‘llanma T.:“VNESHINVESTROM” MChJ, 2019.
2. B.N. Oripov. Tasviriy san’atni o‘qitishning zamонавиyy pedagogik texnologiyasi, didaktikasi va metodikasi.(o‘quv-metodik qo‘llanma) Toshkent - «ILM ZIYO» – 2013.
3. Sobirov S.T. “IMPORTANCE OF ILLUSTRATIONS FOR PERCEPTION OF CONTENT OF THE BOOK”. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences. Volume 8 Number 4, 2020 Part II ISSN 2056-5852. 98-101 4. Sobirov S.T. “SOME FACTORS THAT IMPEDE THE DEVELOPMENT OF STUDENTS’ CREATIVE ABILITIES IN FINE ART CLASSES”. Asian Journal of Research № 1-3, 2020, ISSN 2433-202x. 2020 yil. 214-218
5. Султанов Х. Э, Худайбердиев П.У, Собиров С.Т. “Непрерывное образование в Узбекистане как требование времени”. МОЛОДОЙ УЧЁНЫЙ илмий журналининг 2017 йил № 3 сони. 385-388
6. Sobirov S.T. “Bolalar ijodiy qobiliyatini rivojlantirishda grafik rassomlar hayoti va ijodiy faoliyatini o‘rganishning muhimligi”. ПЕДАГОГИКА ВА ПСИХОЛОГИЯДА ИННОВАЦИЯЛАР 2-максус сон. ISSN 2181-9513. 2020 yil. 459-464 b.

**JISMONIY TARBIYA DARSLARINI SAMARALI TASHKIL ETISH
YO‘LLARI**

Ochilov Navro‘zbek O‘roqboy o‘g‘li

Jizzax davlat pedagogika universiteti

navruz97ochil@gmail.com

Shomirzayeva Nasiba Xoshimovna

Jizzax davlat pedagogika universiteti

Nasiba198901@gmail.com

Annotatsiya: ushbu maqolada umumta’lim maktablarida jismoniy tarbiya darslarini to‘g‘ri tashkil etishda pedagogning o‘rni haqida ma’lumot berilgan.

Kalit so‘zlar: ta’lim tizimi, Universiada, umid nihollari, sport, jismoniy mashq.

Abstract: this article provides information about the role of the pedagogue in the proper organization of physical education classes in secondary schools.

Key words: educational system, Universiade, sprouts of hope, sport, physical exercise.

Umumta’lim maktablarida jismoniy tarbiya darslarini tashkil etish jarayonida axborot kommunikatsiya texnologiyalari erishgan yutuqlardan samarali foydalanish bugungi kunning dolzarb masalalaridan hisoblanadi. Bugungi kunda taraqqiyot yo‘lidan ildam qadamlar bilan borayotgan mamlakatimizda ta’lim tizimini tubdan isloh qilish va takomillashtirish, unga ilg‘or pedagogik va zamonaviy axborot kommunikativ texnologiyalarini joriy etish, ta’lim samaradorligini oshirish davlat siyosati darajasiga ko‘tarilgan. O‘zbekistonda “Umid nihollari”, “Barkamol avlod”,

“Universiada”, sport musobaqalarining o‘tkazilib borilishi haqidagi videoroliklar namoyishi o‘quvchi yoshlarda sportga bo‘lgan qiziqishlarini yanada oshirishga xizmat qiladi. Ushbu siyosatning asosiy tamoyillaridan biri ta’limning uzluksizligi va izchilligini ta’minlashdir. Kadrlar tayyorlash milliy dasturining asosiy tarkibiy qismlaridan biri sifatida e’tirof etilishining sabablaridan biri ham ana shundadir. Jismoniy tarbiya vositalari bir-biri bilan o ‘zaro uzviy bog‘liqlikni taqozo qiladi. Shundagina ular ahamiyatini saqlab qoladi. Ko‘p yillik jismoniy tarbiya jarayonida jismoniy mashqlar, tabiatning sog ‘lomlashtiruvchi kuchlari va gigiyenik omillardan jismoniy tarbiyaning vositasi sifatida foydalaniladi. Jismoniy mashqlar jismoniy tarbiyaning asosiy vositasi bo‘lib, u tarixan yengil atletika, gimnastika, sport o‘yinlari va turizm tarzida guruhlarga ajralilib, tarbiya jarayonining vositasi sifatida foydalanib kelinadi. Jismoniy mashq - jismoniy tarbiya qonuniyatları talablariga javob beruvchi, ongli ravishda bajariladigan ixtiyoriy harakat faoliyatlarining turli turkumi tushuniladi. Bunday harakat faoliyatları yengil atletika, gimnastika, sport o‘yinlari va turizm mashqlari sifatida tarixan tizimlashtirilgan. Jismoniy tarbiyaning natija berishiga barcha vositalar tizimidan foydalanish bilan erishiladi. Biroq vositalarning har qaysi guruhga ahamiyati bir xil emas: tarbiya va o‘qitish vazifalarini yechishda eng katta salmoq jismoniy mashqlar ulushiga to‘g‘ri keladi. Bu esa bir qator sabablar bilan hal etiladi:

- Jismoniy mashq harakatlar tizimi sifatida insonning tuyg‘usi va fikrini, uning tevarakatrofdagi voqelikka munosabatini ifodalaydi.
- Jismoniy mashq- bu jismoniy larbiya sohasida ijtimoiy - tarixiy tajribani topshirish usullaridan biri.
- Jismoniy mashq nafaqat organizmni morfo-funksional holatiga ta’sir o‘tkazadi, balki ularni bajaruvchi shaxsga ham.
- Jismoniy mashq harakatlari insonning sog‘lomlashtiruvchi ehtiyojlarini ham qondira olishi mumkin. Tabiatning sog‘lomlashtiruvchi kuchlari. Inson atrof-muhit bilan bir-biriga munosabatda bo‘ladi. unga ta’sir ko‘rsatadi va unga moslashadi. Ana shunda muhitda organizmning mushtarakligi namoyon bo‘ladi. Muntazam ravishda

quyoshning nur sochishi o‘zgaruvchanligi, suv va havoning harorati, yog‘ingarchilik va havoning ionizatsiyasi va harakati. atmosfera bosimi. organizmni fiziologik va ruhiy reaksiyalarga keltiradigan muhim bioximik o‘zgarishlarni keltirib chiqaradi: jismoniy mashqlarni samaradorligi va insonning mehnatga layoqatligini, salomatligi va ishchanlik qobiliyatini ta’minlaydi. Jismoniy tarbiya jarayonida tabiatning sog‘lomlashtiruvchi kuchidan foydalanish yo‘llarini o‘qituvchi o‘quvchilarga to‘g‘ri yetkazib berishi zarur. Jismoniy tarbiya darsining samarasi ko‘pincha o‘qituvchining tuzgan rejasini hayotiyligi, sport anjomlaridan, texnik vositalardan, sport inshootlaridan efektlidir foydalana olish, temperatura, iqlim sharoiti, o‘quvchilarning tayyorgarligi, ularning yoshi, individual xususiyatlarini hisobga olib effektli foydalana olish bilan bog‘liq. Qanday qilib o‘quvchilarga bilim berish, ko‘nikma va malaka hosil qilish, ya’ni turli harakatlarga o‘rgatish kerak. Bu o‘qituvchining eng muhim vazifalaridan biridir. O‘rgatish usullari turli – tuman bo‘lib, ulardan kerakligini tanlab olish va uni unumli qo‘llash, o‘qituvchining pedagogik san’atiga bog‘liq. Shuning uchun o‘rgatish samaradorligi o‘qituvchining to‘g‘ri uslublarni tanlash va ishlata bilishiga bog‘liq. Demak, jismoniy tarbiya darslarini tashkil etish va o‘tkazishni samarali uslublarini ilmiy ishlab chiqish va ilmiy tadqiqotlar asosida isbotlab berish dolzarb muammolardan biri hisoblanadi.

Foydalilanigan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Usmonxujaev T.S. Raximov M «Maktabda jismoniy tarbiya mashgulotlarini milliylashtirish T.1994-yil
2. Salamov R.S. Sport mashg‘ulotining nazariy asoslari. O‘quv qo‘l. Tosh. 2005.
3. Kerimov.F, Umarov.M. Sportda prognozlashtirish va modellashtirish. Darslik. Tosh 2005.

**SHAHAR JAMOAT TRANSPORTINING YO'LOVCHILAR OQIMINI
TALON USULI VA GEO TRACKER DASTURI ORQALI O'RGANISH**

Djiyanbaev Sirojiddin Valiyevich,

Jizzax politexnika instituti, texnika fanlari falsafa doktori

E-mail: sdjiyanbaev@bk.ru

Suyunov Oltibek Do'stmurodovich

Termiz davlat universiteti, assistent-o'qituvchi

E-mail: oltibekjon@gmail.com

Annotatsiya: Hozirgi shiddat bilan rivojlanib borayotgan zamonda avtotransport vositalari soni ham tobora oshib bormoqda. Bu esa jamoat transport qatnovlarini ma'lum bir tizimli ravishda rejalashtirish zamon talabiga aylanadi. Ushbu maqolada Jizzax shahar 9-sonli avtobus yo'nalishi yo'lovchilar oqimi "talon" usuli hamda Geo Tracker mobil dasturi yordamida joriy holati tahlil qilingan.

Tayanch so'zlar: Jamoat transporti, talon usuli, Geo Tracker dasturi.

**STUDYING THE PASSENGER FLOW OF THE CITY PUBLIC TRANSPORT
THROUGH THE TALON METHOD AND THE GEO TRACKER
SOFTWARE**

Abstract: In today's rapidly developing era, the number of motor vehicles is also increasing. This becomes the need of the hour to plan public transportation in a certain systematic way. In this article, the current status of Jizzakh city bus route number 9 passenger flow is analyzed using the "talon" method and the Geo Tracker mobile program.

Key words: Public transport, robbery method, Geo Tracker program.

INTERNATIONAL CONFERENCE DEDICATED TO THE ROLE AND IMPORTANCE OF INNOVATIVE EDUCATION IN THE 21ST CENTURY

Shaharlarda transport tizimi alohida o‘rin tutishi barchaga ma’lum, transport tizimi shahar aholisining faol hayotini ta’minlaydi va uning samardorligini oshiradi. Aks holda transport tizimisiz ayniqsa bugungi shahar hayotini tasavvur qilib bo‘lmaydi. Transport harakatini loyihalash va uni tashkil etish shaharning me’moriy - loyihami yechimida asosiy muammolardan biridir.

Transport xizmati ko‘rsatishni tashkil etish tizimini yanada takomillashtirish, mulkchilikning barcha shakllaridagi tashuvchilar uchun raqobat muhitini hamda qulay shart-sharoitlarni yaratish bo‘yicha O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 16-martdagи Yo‘lovchi va yuk tashishni yanada rivojlantirish bo‘yicha PQ-4230-son qarori shuningdek “*Yuk va yo‘lovchi tashish tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida*”gi qabul qilingan qaror ham yo‘lovchi transportini shu jumladan jamoat transportini rivojlantirishga qaratilgan bib, yo‘lovchilarga yanada sifatli xizmat ko‘rsatish yo‘lidagi muhim xujjat hisoblanadi.

Hozirgi kunda respublikamiz yirik shaharlari xususan Jizzax viloyati Jizzax shahri jamoat transporti hisoblangan avtobus yo‘nalishlarida yetarli darajda bekatlar mavjud emas va mavjud bekatlar ham talab darajasida qurilmagan.

Jamoat transportidagi bir qancha kamchiliklari nafaqat yo‘lovchilar uchun balki haydovchilar uchun ham noqulaylikar tug‘diradi. Avtobuslarning ma’lum marshurtlarida yo‘lovchilar oqimini tahlil qilish orqali biz yuzaga kelayotgan muammo, kamchliklarini o‘rganamiz va kerakli tavfsiyalar ishlab chiqamiz Jizzax shahar № 9-sonli “Adliya boshqarmasi – Toqchilik MFY” avtobus yo‘nalishining bir kunlik yo‘lovchilar oqimini talon usuli hamda Geo Tracker mobil dasturi yordamida joriy holatini ko‘rib chiqamiz. Mazkur yo‘nalish qatnov masofasi 31.4 kmni tashkil qiladi. Bekatlar soni yo‘nalish passportida 27 ta ko‘rsatilgan.

Harakat jadvalining me'yoriy ko'rsatgichlari (1-jadval)

Vaqt	Soat-minut	Tezlik	Km/s	Qatnov boshlanadigan va tugallanadigan joy nomlari	Sarflanga n vaqt minutda	Masofa km da
Harakatdagi	53 minut	O'rtacha texnik	35,5	Adliya boshqarmasi dan Tokchilik MFY gacha	60 minut	31,4 km
Qatnovdagi	1 soat	Qatnovdagi	31,4	Adliya boshqarmasi - Tokchilik MFY - Adliya boshqarmasi	145 minut	62,8 km
Avtobusning borib qaytishi	2 soat 25 minut	Ishlatish	26,0			

Talon usulining asosiy maqsadi bekatlarda transport vositasiga chiqayotgan, tushayotgan va tushmay o'tib ketgan yo'lovchilar miqdorini aniqlashdan iboratdir. Bu usul har bir yo'nalishda yo'lovchilar oqimini kunning soatlari, yo'nalish bo'laklari, harakat yo'nalishi bo'yicha miqdori va notekislik koeffitsientlarini, yo'lovchilarni o'rtacha tashish masofasini, jami bajarilayotgan ish unumdorligini (yo'lovchi va yo'lovchi km.larda) aniqlash imkonini beradi. Hisobchilar har bir bekatda transportga chiqayotgan yo'lovchilarga qaysi bekatligini belgilab (bekat raqamini belgilab) talonni beradilar va ular tushayotgan bekatda uni qaytarib oladilar va talonga yo'lovchi qaysi bekatda tushgani qayd etilib qo'yiladi.

Talon uslubida yo'nalish bo'yicha avtobusga kirishdagi chipta bilan birgalikda yoki talonning o'zi yo'lovchiga beriladi va avtobusdan chiqishda hisobchi xodimga talon qaytarib beriladi. Ushbu uslub yordamida yo'lovchilarning almashishi kun soatlarida yo'lovchi oqimi yo'lovchilarning harakat yo'nalishi, o'rtacha tashish masofasi bekatlar oraliqida tashilgan yo'lovchilar soni kabi ma'lumotlar aniqlanadi.

Talon uslubida har bir yo'lovchiga avtobusga chiqishda talonni chiqgan bekat raqamini belgilab tarqatiladi va yo'lovchi tushish paytida ham tushish bekat raqamini belgilab olib qolinadi. Geo Tracker mobil ilovoasiga avtobus har bir to'xtashlar soni kiritilib boriladi.

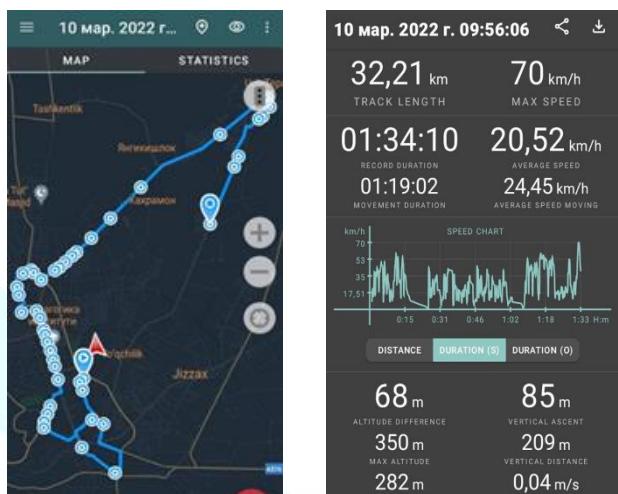
INTERNATIONAL CONFERENCE DEDICATED TO THE ROLE AND IMPORTANCE OF INNOVATIVE EDUCATION IN THE 21ST CENTURY

Geo Tracker dasturi talon uslubi bilan parallel ravishda ishlataladi hamda yo‘nalishdagi avtobusning harakati davomida bir qancha parametrlarini aniqlab beradi.

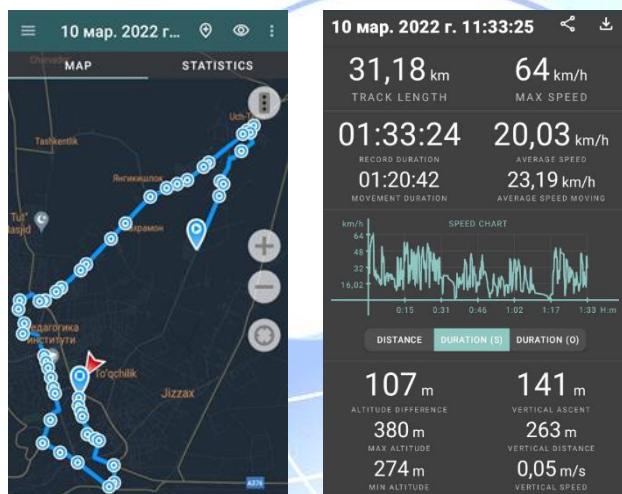
- ✓ avtobus harakat yo‘lining masofasi;
- ✓ yo‘l xaritasi;
- ✓ o‘rtacha tezligi;
- ✓ maxsimal tezlik;
- ✓ yo‘nalishdagi vaqt;
- ✓ har bir to‘xtab yo‘lovchi chiqqan yoki tushgan joylarning koordinatalari.

Yuqorida ko‘rsatilgan yo‘nalish bo‘yicha Geo Tracker dasturida olingan ma’lumotlarni tahlil qilib chiqadigan bo‘lsak, joriy holati bo‘yicha ma’lumotlarni o‘rganamiz.

“Adliya boshqarmasi – Toqchilik MFY”

“Toqchilik MFY – Adliya boshqarmasi”

2-rasm Jizzax shahrida 9-sonli avtobus marshrutlarini Geo Tracker mobil ilovasida olingan sxemasi

Geo Tracker mobil ilovasida olingan ma'lumotlarni quydagi jadvalda keltirilgan. 1-jadvalda keltirilgan normativ me'yoriy ko'rsatgichlari bilan

“Adliya boshqarmasi – Toqchilik MFY”		“Toqchilik MFY – Adliya boshqarmasi”	
Texnik ko'rsatkichlari		Texnik ko'rsatkichlari	
Yurgan masofasi	32,21 km	Yurgan masofasi	31,18 km
Yurgan vaqtি	01:34 soat	Yurgan vaqtি	01:33 soat
Maksimal tezlik	70 km/s	Maksimal tezlik	64 km/s
O'rtacha tezlik	20,52 km/s	O'rtacha tezlik	20,03 km/s
Harakatdagi vaqtি	01:19 soat	Harakatdagi vaqtি	01:20 soat
Harakatdagi o'rtacha tezlik	24,45 km/s	Harakatdagi o'rtacha tezlik	23,19 km/s
To'xtashlar soni	44 ta	To'xtashlar soni	47 ta

taqqoslashimiz mumkin.

Harakat jadvalining joriy ko'rsatgichlari (2-jadval)

1-jadval va 2-jadvallarni taqoslaydigan bo'lsak, joriy holatdagi ko'rsatgichalar qoniqarli darajda emas. Ko'proq to'xtash, ko'proq vaqt sarflanishiga o'z navbatida tezlikka ham ta'sir qiladi. Reja bo'yicha mashurtdagi avtobus bir qatnovda 145 minut (2 soat 25 minut) harakatlanish kerak. Joriy holatda bizga ko'rinish turibdiku 187 minut (3 soat 7 munut) harakatlanmoqda. Joriy holatda rejadan tashqari 42 minut ortiqcha.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak shaharda avtobuslar belgilanmagan to‘xtashlar soni tobora ortib borishi, harakatdagi vaqtga ta’sir qiladi. Haydovchilarni bekatlardan tashqari joylarda to‘xtatmasliklari haqida targ‘ibot-tashviqot ishlarini olib borish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Avtobus qatnovi tizimli yo‘lga qo‘yish va ishlash samaradorligini oshirish, shuningdek aholi jamoat transporti bilan qamrab olish darajasini oshirish uchun takliflarni berishimiz mumkin. Buning uchun:

- ✓ Aniq vaqt rejimida ishlashini amalyotga joriy qilish
- ✓ Avtobuslarni belgilangan bekatlariga to‘xtashini ta’minlash
- ✓ Bekatlarni zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bilan jihozlash
- ✓ Avtobus harakatlarini kuzatib turuvchi mobil ilovalar ishlab chiqish va ularni joriy qilish

Foydalilanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Sh.M.Mirziyoyev raisligida 2020-yil 30-noyabrdagi Hududlarda jamoat transportini rivojlantirish choralari to‘g‘risida video selektori
2. Sh.M.Mirziyoyev “Yuk va yo‘lovchi tashish tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-4230-son qarori
3. Blatnov A.D. Passajirskiye avtomobilniye perevozki. M.:Transport, 1972.
4. Xodjaev B.A. Avtomobillarda yuk va passajirlar tashish asoslari, T.: O‘zbekiston, 2002.

**DAVLAT QARZINI BOSHQARISH MEXANIZMINI
SHAKILLANTIRISHNING ASOSIY YO‘NALISHLARI**

O‘tkirov Lazizjon Shuxrat o‘g‘li

Bank moliya akademiyasi

E-mail: lazizotkirov757@gmail.com

Annotasiya: Maqolada davlat qarzini boshqarishni takomillashtirish, Byudjet mablag‘larini maqsadli va oqilona sarflanishini nazorat qilish, Davlat qarzini boshqarishda unga ta’sir qiluvchi omillar yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Davlat qarzi, Jaxon banki, byudjet, tashqi qarz, ichki qarz, Markaziy bank.

Maqola mavzusining dolzarbliji va zarurati. Bugungi kunda jahon iqtisod iyotida tashqi qarz va uni boshqarish muammolari dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. “Jahon banki guruhiiga kiruvchi Xalqaro rivojlanish assotsiatsiyasi davlatlari 2018-yilda 387 mlrd AQSH dollaridan ortiq davlat tashqi qarzlarini jalb etdi. Ushbu qarzning asosiy qismi Afrika mamlakatlarida qayd etildi”

Davlat qarzini boshqarish mexanizmini shakllantirishning asosiy yo‘nalishlari

. O‘zbekiston Respublikasining davlat qarzini boshqarishning zamonaviy mexanizmining samaradorligini tahlil qilish

Moliya vazirligi 2020 yil uchun O‘zbekiston Respublikasi davlat qarzi holati va dinamikasi sharhini e’lon qildi.

Tashqi qarz miqdori 21 milliard dollardan oshdi

Dastlabki hisob-kitoblarga ko‘ra, 2021 yil 1 yanvar holatiga O‘zbekiston nomidan va uning kafolati ostida jalb qilingan qarz qoldig‘i (davlat qarzi) 23,3 milliard dollar ekvivalentini yoki yalpi ichki mahsulotga (YaIM) nisbatan 40,4 foizni tashkil etdi.

2020 yil yakuni bilan taqqoslaganda, davlat tashqi qarzi 5,4 milliard dollarga yoki yil boshiga nisbatan 34,4 foizga oshib, 2021 yil 1 yanvar holatiga 21,1 milliard dollarga yoki YaIMga nisbatan 36,5 foizga yetdi.

Shundan respublika nomidan jalb qilingan tashqi qarz 15,1 milliard dollarni, davlat kafolatlagan tashqi qarz 6 milliard dollarni tashkil etdi.

Davlat ichki qarzi 23,3 trillion so‘m (2,2 milliard dollar) yoki YaIMga nisbatan 3,9 foiziga teng. Shundan 4 trillion so‘m (0,4 milliard dollar) – davlat qimmatli qog‘ozlari, 19,3 trillion so‘m (1,8 milliard dollar) – davlat kafolatlagan ichki qarz.

Davlat qarzi dinamikasi

Расм 1. Ўзбекистон Республикаси давлат қарзи динамикаси*
(млрд. доллар)

«Davlat qarzining so‘nggi yillardagi o‘sishi dinamikasiga qaramay, xalqaro me’yorlarga ko‘ra O‘zbekiston Respublikasi davlat qarzi (YaIMga nisbatan - 40,4 foiz), shu jumladan davlat tashqi qarzi (YaIMga nisbatan - 36,5 foiz) **mo‘tadil darajada** saqlanib qolmoqda», – deyiladi hisobotda.

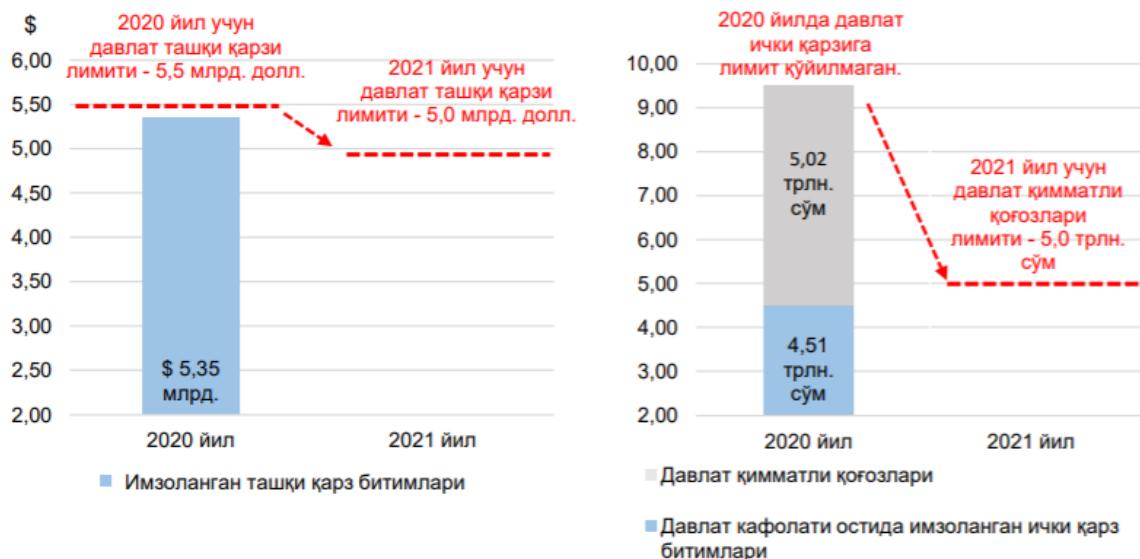
O‘zbekiston uchun davlat tashqi qarzining xavfsiz darajasi YaIMga nisbatan 60 foiz deb hisoblanadi.

2021 yil uchun O‘zbekiston Respublikasining Davlat budgeti to‘g‘risida»gi qonunga ko‘ra, O‘zbekiston Respublikasi nomidan va davlat kafolati ostida jalb

INTERNATIONAL CONFERENCE DEDICATED TO THE ROLE AND IMPORTANCE OF INNOVATIVE EDUCATION IN THE 21ST CENTURY

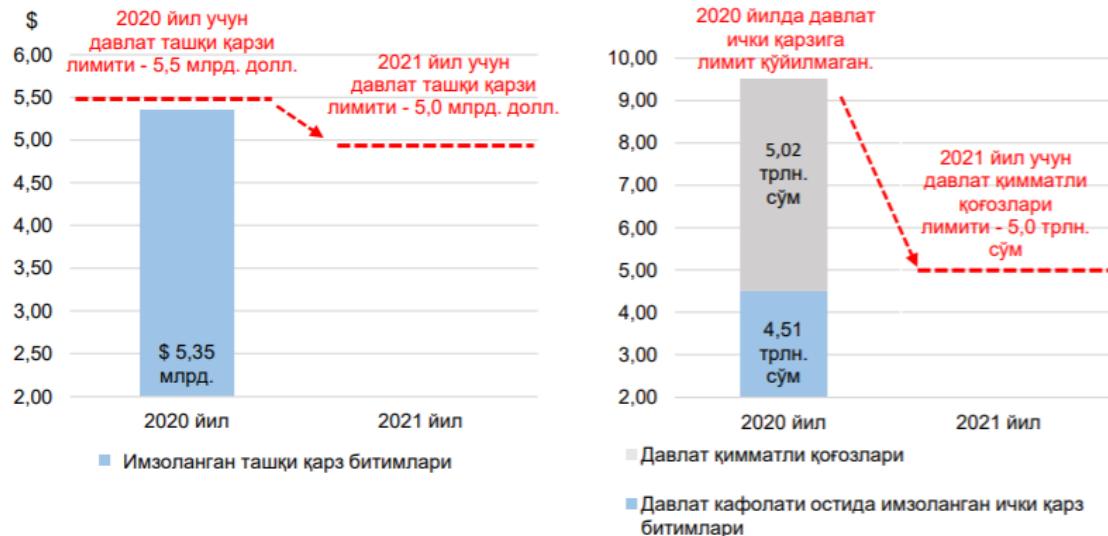
qilingan davlat qarzining summasi yalpi ichki mahsulotning yillik prognoz ko‘rsatkichiga nisbatan 60 foizdan oshmasligi belgilangan.

Расм 3. Ўзбекистон Республикаси давлат қарзининг чегараланган ҳажми
(млрд. доллар)

«Davlat budgeti to‘g‘risida»gi qonuniga muvofiq, 2020 yil davomida davlat tashqi qarzini jalb etish bo‘yicha imzolanadigan yangi shartnomalarning chegaralangan hajmi 5,5 milliard dollar miqdorida belgilangan.

Расм 3. Ўзбекистон Республикаси давлат қарзининг чегараланган ҳажми
(млрд. доллар)

2021 yil uchun ichki va tashqi qarzlarni jalb qilish bo'yicha yillik imzolanadigan yangi bitimlarning cheklangan hajmi 5,5 milliard dollar, shundan davlat budjeti taqchilligini moliyalashtirish uchun – 2,2 milliard dollar, investitsiya loyihalarini moliyalashtirish uchun – 3,3 milliard dollar miqdorida belgilangan.

Davlat tashqi qarzi

O'zbekiston Respublikasi davlat tashqi qarzining hajmi 2021 yilning 1 yanvar holatiga 21,1 milliard dollar yoki YaIMga nisbatan 36,5 foizni tashkil etdi.

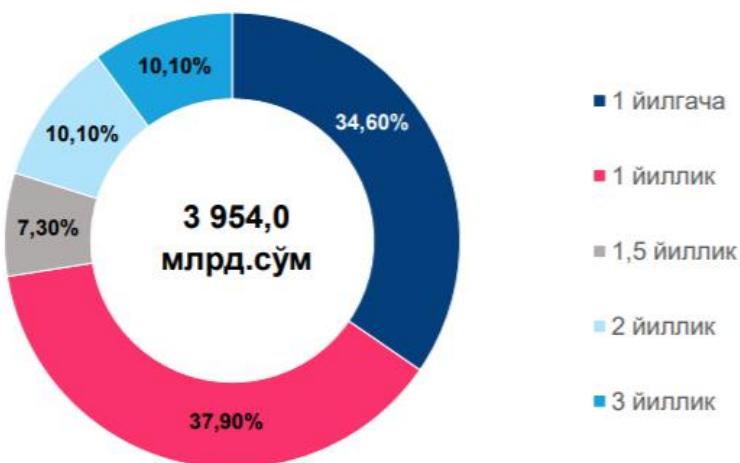
Bunda respublika nomidan jalb qilingan tashqi qarz 15,1 milliard dollar ekvivalenti yoki jami davlat tashqi qarzining 71,4 foiziga to'g'ri keladi. Shuningdek, mamlakat kafolati ostida jalb qilingan tashqi qarz 6 milliard dollar ekvivalenti yoki davlat tashqi qarzining 28,6 foizini tashkil qilmoqda.

2020 yilda jami davlat tashqi qarzining 17,5 foizi yoki 3,7 milliard dollar davlat budjetini qo'llab-quvvatlashga sarflandi. Shuningdek, o'tgan yili:

- 2,6 mlrd dollar energetika sohasiga;
- 2,9 mlrd dollar elektr-energetika sohasiga;
- 2,4 mlrd dollar transport va transport infratuzilmasiga;
- 2,3 mlrd dollar uy-joy kommunal xo'jaligi sohalariga;
- 1,7 mlrd dollar suveren xalqaro obligatsiyalarga;
- 1 mlrd dollar kimyo sanoatiga;
- 0,7 mlrd dollar ta'lim va sog'liqni saqlashga;
- 0,3 mlrd dollar moliyaviy sohaga;
- 0,2 mlrd dollar kommunikatsiyalarga;
- 1,1 mlrd dollar boshqa sohalarga yo'naltirildi.

Davlat tashqi qarzining katta qismi uzoq muddatga va imtiyozli foiz stavkalarida olingan.

Расм 6. Давлат қимматли қоғозларининг сўндириш муддати бўйича таркиби (01.01.2021 й. ҳолатига)

Davlat tashqi qarzi portfeli valuta tarkibining 70 foizi – dollar, 11,3 foizi – yapon iyenasi, 9,5 foizi – SDR (maxsus qarz olish huquqlari), 5,1 foizi – yevro, 4,1 foizi – boshqa valutalardagi tashqi qarz hissasiga to‘g‘ri keladi.

Moliya vazirligi hisoboti davlat qarziga oid bo‘lib, undan xususiy tashqi qarzlar o‘rin olmagan. Xususiy tashqi qarz haqida Markaziy bank so‘nggi marta 2020 yil 1 oktyabr holati bo‘yicha ma’lumot bergen, o‘sanda xususiy sektor qarzi 10 milliard dollardan oshgani ma’lum bo‘lgandi.

Markaziy bank O‘zbekistonning 2020 yil uchun to‘lov balansi, xalqaro investitsion pozitsiyasi va tashqi qarzi ko‘rsatkichlarining hisobotini 2021 yil mart oyida taqdim etadi.

Zamonaviy iqtisodiy sharoitda O‘zbekiston Respublikasining davlat ichki qarzini boshqarish xususiyatlari

2020 yilga kelib, **O‘zbekistonning Xitoy oldidagi qarzi 3,006 milliard AQSh dollariga** etadi. Bu raqamlar O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligining “Fuqarolar uchun byudjet loyihasi”da keltirilgan.

Davlatning Xitoy oldidagi tashqi qarzlari 2015 yilning yanvar oyidan 2019 yilning yanvarigacha **asta-sekin 1,055 milliarddan 1,964 milliard AQSh dollariga** qadar o‘sib borgan. Ya’ni, yiliga taxminan 200-300 million AQSh dollari

INTERNATIONAL CONFERENCE DEDICATED TO THE ROLE AND IMPORTANCE OF INNOVATIVE EDUCATION IN THE 21ST CENTURY

atrofida qarzdorlik qo'shilgan. 2020 yilning boshiga kelib, **bir yil uchun 1,042 milliard AQSh dollari** yoki umumiy qarzning 53 foizi qarzdorlik sifatida qo'shiladi.

Xitoy O'zbekiston iqtisodiyotidagi eng katta investorlardan biri hisoblanadi. 2018 yilda **ikki davlat o'rtaсидаги tovar aylanmasi 6,4 milliard AQSh dollarini** tashkil qilgan. Shu yilning avgust oyida Xitoy va O'zbekiston ustav fondi 1 milliard dollar bo'lgan investisiyaviy fond tuzishdi.

O'zbekiston qarzdor bo'lgan ikkinchi yirik davlat bu – Yaponiya. 2019 yilning 1 yanvar holatiga ko'ra, O'zbekiston ushbu davlatdan **1,049 milliard AQSh dollari** qarz bo'lgan. 2020 yil boshida bu raqamlar 1,831 milliard AQSh dollariga o'sadi.

O'zbekiston qarzdor bo'lgan davlatlar keyingi o'rnlarda, mos ravishda quyidagicha joylashgan:

Fransiya - 27 million AQSh dollaridan 573,1 million AQSh dollariga (21 barobar) o'sgan;

Janubiy Koreya - 114,1 million AQSh dollaridan 568,2 million AQSh dollariga (deyarli 5 barobar) o'sgan;

O'zbekiston - 69,8 million AQSh dollaridan 120,5 million AQSh dollariga (deyarli 2 barobar) o'sgan;

AQSh - 28,9 million AQSh dollaridan 26,7 million AQSh dollariga kamaygan.

2020 yilning boshida O'zbekiston **davlat qarzining umumiy summasi 21,3 milliard AQSh dollari** bo'lishi bashorat qilinmoqda. Bundan, **15,3 milliard AQSh dollari tashqi qarz** hisoblanadi va u quyidagicha taqsimlangan:

Xorijiy davlatlardan - 6,7 milliard AQSh dollari;

Xalqaro moliya institutlaridan - 7,7 milliard AQSh dollari;

Investorlardan - 1 milliard AQSh dollari.

Xalqaro moliya institutlari bo'yicha qarzdorlik esa quyidagicha taqsimlangan:

Osiyo taraqqiyot banki - 3,929 milliard AQSh dollari;

Jahon banki - 2,795 milliard AQSh dollari;

Islom taraqqiyot banki - 869,7 million AQSh dollari.

Davlat makroiqtisodiy barqarorlikni saqlab qolish uchun 2020 yilda **yangi qarzlarni olishga limit o‘rnatmoqchi**.

Endi hukumat nomidan yoki uning kafilligi ostida olinadigan **qarzlar miqdori 4 milliard AQSh dollaridan** oshib ketmasligi, maqsadli davlat dasturlari uchun jalg qilingan **zayomlar miqdori esa 1,5 milliard AQSh dollaridan** oshmasligi kerak. Bu kelasi yil uchun belgilangan limit miqdori.

Avvalroq, xalqaro reyting agentliklarida, O‘zbekistonning davlat qarzlarining kamligini (YAIMning 25 foizidan kam) davlatning o‘z majburiyatlarini bajarish imkoniyatlarini baholashda ijobiy faktor sifatida ko‘rilgan.

2019 yilning mart oyiga kelib Reax Europe xalqaro agentligi mamlakat reytingini milliy va xorijiy valyutalarda “**B+**”(hukumatning kreditga layoqatligining yetarlicha past darajasi) dan “**BB-**” (hukumatning kreditga layoqatligining yetarli darajasi) ga ko‘tardi. Sentabr oyida esa, Reax Europe agentligi O‘zbekistonning mustaqil reytingi “**BB-**” darajada ekanligini tasdiqladi va bu ko‘rsatkich, MDH davlatlari orasida eng past ko‘rsatkichlardan biri ekanligini ta’kidlab o‘tdi.

Davlat qarzining kelib chiqish sabablari, uning miqdoran oshib yoki kamayib borishi har bir mamlakatning iqtisodiy siyosati, islohotlar qamrovi va dinamikasi bilan uzviy bog‘liq.

Keyingi o‘n yillikda dunyo mamlakatlarida tashqi qarzga bo‘lgan talab nisbatan oshganligi hamda davlatlar o‘rtasida bu borada tafovutlar kuchayganligining bir qancha sabablari bor. Ulardan eng muhimlari sifatida jahon moliyaviy inqirozining kelib chiqishi, ayrim mamlakatlarda ijtimoiy muammolarning keskinlashuvi, iqtisodiy xavfsizlik masalalari, iqtisodiy qudrat bilan ijtimoiy talablar o‘rtasidagi nomutanosibliklar, moliyaviy manbalardan noo‘rin foydalanish natijasida byudjet taqchilligining oshib ketishi, favqulodda vaziyatlar, xususan, koronavirus‘zbek pandemiyasi kabi omillarni keltirish mumkin.

Dunyo mamlakatlarida vaziyat qanday?

INTERNATIONAL CONFERENCE DEDICATED TO THE ROLE AND IMPORTANCE OF INNOVATIVE EDUCATION IN THE 21ST CENTURY

Dunyoda davlat qarzi masalasini chetlab o‘tib, rivojlanishga erishgan mamlakatni topish qiyin.

Odatda, davlat qarzi va uning dinamikasiga baho berilganda qarzning yalpi ichki mahsulotga (YAIM) nisbati o‘rganiladi. Ushbu ko‘rsatkichning eng yuqori chegarasi Maastricht (1992-yil 7-fevralda Niderlandiyaning Maastricht shahrida imzolangan) kelishuvi mezonlariga ko‘ra, 60 foiz, Xalqaro valyuta jamg‘armasi va Yevropa Ittifoqining ko‘rsatmalariga muvofiq 50 foizdan ortmasligi tavsiya qilinadi.

Agar dunyodagi tashqi qarz geografiyasiga nazar tashlansa, davlat qarzining nisbiy va absolyut qiymatlariga ko‘ra eng yuqori daraja AQSH, Yaponiya, va Yevropa Ittifoqi (YEI) mamlakatlariga to‘g‘ri keladi. Ularning aksariyatida mamlakat tashqi qarzi YAIMga nisbatan 60 foizlik “qizil chiziq” dan allaqachon oshib bo‘lgan, ayrimlarida esa 100 foizdan ham ortiqligini kuzatish mumkin. AQSH hamda YEI mamlakatlari qarzni ko‘proq tashqi bozorlardan olishni ma’qul ko‘rsa, Yaponiya va ildam rivojlanayotgan mamlakatlar (Xitoy, Hindiston hamda Janubi-Sharqiy Osiyo mamlakatlari) ichki bozordan olingan qarzlar hisobiga iqtisodiyotning moliyaviy resurslarga bo‘lgan talabini qondiradi. Ushbu mamlakatlar iqtisodiyotiga jalb qilinayotgan investitsiya mablag‘larining aksariyat qismi korporativ qarzlar hissasiga to‘g‘ri keladi.

Tashqi qarz “oldi-berdi” si jahon amaliyotida keng qo‘llanilib kelayotgan moliyaviy vositalardan bo‘lib qolayotganligiga qaramasdan davlat byudjeti kamomadini to‘ldirishda undan foydalanishning xavf-xatarlarini ham xolisona e’tiborga olish lozim. Rivojlanayotgan davlatlar uchun tashqi qarz ulushining keskin ko‘tarilishi xalqaro moliyaviy tuzilmalarga nisbatan iqtisodiy va siyosiy qaramlikni keltirib chiqarishi yoki kuchaytirishi mumkin. Shuningdek, qarz miqdorining ko‘payishda davom etishi davlat tomonidan qarzlarni qaytarishda byudjet yukining ortib borishiga sabab bo‘ladi. Bundan tashqari, korporativ qarzlarning ichki va tashqi bozorlardan jalb qilinishi hamda samarasiz loyihalarga sarflanishi yoki makroiqtisodiy konyunkturaning (masalan, inflyatsiya darajasi, iqtisodiy o‘sish

sur'ati, milliy valyuta kurslari) keskin o‘zgarishi natijasida iqtisodiyotda salbiy holatlar yuzaga keladi.

O‘zbekistonga xos jihatlar

Moliya vazirligining dastlabki hisob-kitoblariga ko‘ra, 2021-yil 1-yanvar holatiga O‘zbekiston Respublikasining davlat qarzi jami 23,3 mld. dollar ekvivalentiga yoki yalpi ichki mahsulotga nisbatan 40,4 foizga yetdi. Xususan, ushbu qarzlarning 21,1 mld. dollarga yoki YAIMga nisbatan 36,5 foizga teng qismini davlat tashqi qarzi tashkil qiladi.

Davlat qarzining so‘nggi uch yildagi o‘sish dinamikasi YAIMdagi ulushiga nisbatan olganda 19,5 foizdan 40,4 foizgacha, tashqi qarz esa 12,7 foizdan 36,5 foizgacha ortganligini kuzatish mumkin. Shu o‘rinda davlat ichki qarzi 6,8 foizdan 3,9 foizgacha qisqargan. Davlat qarzi, shu jumladan, tashqi qarz o‘sishida kuzatilayotgan yuqori dinamikaga qaramasdan ushbu qarz miqdorlari xalqaro me’yorlarga ko‘ra mamlakatimizda mo‘tadil darajada saqlanib qolayotganligini xalqaro moliyaviy tashkilotlar ekspertlari ham e’tirof etmoqda. Lekin keyingi 3-4 yil ichida O‘zbekistonning davlat qarzi, shu jumladan, tashqi qarz nega bunchalik tez sur’atlarda o‘sib ketganligi ko‘pchilikni qiziqtirayotgani beziz emas. Bunday o‘sish sur’atlarining biz bilgan va bilmagan bir qancha sabablari bor.

Eng avvalo, keyingi to‘rt yilda iqtisodiyot tarmoqlarida olib borilayotgan islohotlarga yangicha tus berilganligi, tadbirkorlikni nomigagina emas, balki amalda qo‘llab-quvvatlash, valyuta operatsiyalarini erkin amalga oshirish imkonining yaratilishi, tashqi savdoda eksport-import jarayoni shartlarining yengillashtirilishi va iqtisodiyotni liberallashtirishning boshqa bir qancha omillari evaziga mamlakatimizda tadbirkorlik va investitsiya faolligi keskin oshdi. Natijada iqtisodiyotning energetika mahsulotlari (neft, gaz, elektr energiyasi) hamda transport xizmatlariga bo‘lgan talab kuchaydi. Shu tufayli ham keyingi to‘rt yilda energetikaning neft va gaz, elektr energiyasi hamda transport sohalarida ishlab chiqarish infrastrukturasini rivojlantirish, modernizatsiya qilish va yangi quvvatlarni ishga tushirishga oid bir qancha loyihalar xalqaro moliyaviy tashkilotlar ko‘magida

INTERNATIONAL CONFERENCE DEDICATED TO THE ROLE AND IMPORTANCE OF INNOVATIVE EDUCATION IN THE 21ST CENTURY

amalga oshirilmoqda. Ushbu maqsadlarga deyarli 8 mlrd. AQSH dollari ekvivalenti miqdorida yoki tashqi qarzning 38 foizi yo‘naltirilgan.

Shuningdek, qishloq xo‘jaligida bevosita davlat tomonidan olib borilayotgan iqtisodiy islohotlami qo‘llab-quvvatlash, sohani modernizatsiya va diversifikatsiyalashga qaratilgan loyihalar ijrosi uchun ishlatilgan davlat tashqi qarzi mablag‘lari 2,2 mlrd. AQSH dollari ekvivalentiga teng bo‘ldi. Davlat tashqi qarzining 10 foiziga teng bu mablag‘lar qishloq xo‘jaligida sug‘orish, agrotexnika, urug‘chilik, seleksiya, yer unumдорligi va meliorativ holatini yaxshilash bilan bog‘liq eng muhim loyihalarni davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlashga sarflanganini anglatadi.

Davlat tashqi qarzi tez sur’atlarda oshishining yana bir jihatni xalqimizning farovon hayotini ta’minalash bilan bog‘liq. Aholining yashashi, uy-joy sharoiti, suv ta’mnoti, kanalizatsiya va kommunikatsiya infratuzilmalarini rivojlantirish borasida mamlakatimizda ko‘plab muammolar yig‘ilib qolganligi hech kimga sir emas. Ayniqsa, muhtoj oilalarni uy-joy bilan ta’minalashda oxirgi to‘rt yilda misli ko‘rilmagan ishlar amalga oshirilganligiga qaramasdan, bu borada vaziyatni keskin o‘zgartirish uchun davlat ko‘magida bozor tamoyillariga asoslangan ipoteka tizimini takomillashtirish, shuningdek, davlat tashabbusi bilan katta miqdordagi sarmoyalarni kiritish talab etiladi. Ichki imkoniyatlar cheklanganligi uchun 2020-yilning yakuni bo‘yicha jami davlat tashqi qarzining 11 foizi yoki 2,3 mlrd. dollar ekvivalentidagi mablag‘lar uy-joy va communal xo‘jaligi sohalarini rivojlantirishga yo‘naltirilgan.

Bundan tashqari, ta’lim, sog‘liqni saqlash, telekommunikatsiya va boshqa sohalar uchun ham tashqi qarz hisobidan 2 mlrd. AQSH dollari ekvivalentida mablag‘lar jalb etilgan. Shuningdek, 2020-yilda Moliya vazirligi tomonidan umumiyligi hajmi 750 mln. dollar miqdordagi suveren xalqaro obligatsiyalarning ikkinchi transhi ilk bor milliy valyutamiz — o‘zbek so‘mida 2 trln. so‘m miqdorida London qimmatbaho qog‘ozlari bozorida muvaffaqiyatli joylashtirildi. Ushbu obligatsiyalardan tushgan mablag‘lar BMTning Barqaror

rivojlanish maqsadlariga, xususan, kambag‘allikka qarshi kurashish, sog‘lom turmush tarzini va sifatli ta’limni targ‘ib qilish, gender tengligi ta’minlanishini jadallashtirish, toza ichimlik suvidan foydalanish imkoniyatlarini yaratish, munosib mehnat sharoiti va iqtisodiy o‘sishni qo’lllab-quvvatlash hamda infratuzilma barqarorligini oshirishga qaratilgan rivojlanish loyihalari uchun yo‘naltirilmoqda.

Kapital bozori rivojlanishi kerak

Ichki bozorda joylashtirilgan davlat qimmatli qog‘ozlari 2018-yildagi qariyb 0,6 trln. so‘mdan 2020-yilda 5,0 trln. so‘mgacha oshganiga qaramasdan keyingi uch yil ichida davlat qarzida ichki qarzlar miqdori 4,0 mlrd. AQSH dollari ekvivalentidan 2,2 gacha yoki YAIMga nisbatan foizda 6,8 foizdan 3,9 foizgacha qisqarganligini ko‘rish mumkin.

Davlat qarzining tarkibida ichki qarzlar salmog‘i yil sayin nisbatan kamayib borayotganligi kapital bozorining rivojlanish darajasi va bugungi kundagi holati bilan bog‘liq. Kapital bozorining yetarli darajada rivojlanmaganligi uchun ham respublika byudjetida taqchillikni moliyalashtirishda qimmatli qog‘ozlarga bo‘lgan ehtiyoj moliya bozoridagi ichki talabdan kelib chiqib nisbatan past darajada belgilanmoqda.

Davlat qimmatli qog‘ozlarini ko‘proq muomalaga chiqarish orqali ichki qarz ulushini orttirib borish tezda hal bo‘ladigan masala emas. Buning ustida Moliya vazirligi Xalqaro valyuta jamg‘armasi, Jahon banki va AQSH g‘aznachiligi bilan hamkorlikda davlat qarz portfelinii diversifikatsiyalash borasida ish olib bormoqda.

Albatta, ichki moliyalashtirish manbalaridan keng foydalanish hamda davlat qimmatli qog‘ozlar bozorini faollashtirish valyuta xatarlarini kamaytirish imkonini beradi. Shu maqsadda mahalliy va xorijiy investorlarni davlat hamda korporativ qimmatli qog‘ozlarini ichki moliya bozorlarida joylashtirish orqali jalb etish imkoniyatlaridan keng foydalanish O‘zbekistonda kapital bozorini jadal rivojlantirish zarurligini ko‘rsatmoqda.

Boshqarishning yangi mexanizmlari

INTERNATIONAL CONFERENCE DEDICATED TO THE ROLE AND IMPORTANCE OF INNOVATIVE EDUCATION IN THE 21ST CENTURY

«2021-yil uchun O‘zbekiston Respublikasining Davlat byudjeti to‘g‘risida»gi Qonunga ko‘ra, O‘zbekiston Respublikasi nomidan va davlat kafolati ostida jalg qilingan davlat qarzining summasi yalpi ichki mahsulotning yillik prognoz ko‘rsatkichiga nisbatan 60 foizdan oshmasligi belgilangan. Shuningdek, 2021-yil uchun ichki va tashqi qarzlarni jalg qilish bo‘yicha yillik imzolanadigan yangi bitimlarning cheklangan hajmi 5,5 mlrd. dollar, shundan Davlat byudjeti taqchilligini moliyalashtirish uchun 2,2 mlrd. dollar (shu jumladan, davlat qimmatli qog‘ozlari 5 trln. so‘m), investitsiya loyihamalarini moliyalashtirish uchun 3,3 mlrd. dollar miqdorida belgilangan.

O‘zbekiston Respublikasi xalqaro moliya institatlari va xorijiy hukumat moliya tashkilotlaridan qarz mablag‘larini jalg qilishda konservativ yondashuvga tayangan holda xatarlarni boshqarish tamoyillarini qo‘llash borasida tizimli ishlarni amalga oshirmoqda. Davlat tashqi qarzining manbalari diversifikatsiyalangan bo‘lib, tashqi qarz portfelida xalqaro moliyaviy institatlardan jalg qilgan qarz hajmi 10,1 mlrd. dollarni tashkil etadi. Xususan, tashqi qarzning asosiy qismi Osiyo taraqqiyot banki (5,0 mlrd. dollar), Jahon banki (3,7 mlrd. dollar) va Islom taraqqiyot banki (0,9 mlrd. dollar) hissasiga to‘g‘ri keladi. Xorijiy davlatlar moliya tashkilotlarining davlat tashqi qarzidagi ulushi 44,0 foizni tashkil qilmoqda.

Davlat qarzini samarali boshqarish maqsadida Jahon banki va Xalqaro valyuta jamg‘armasi bilan hamkorlikda 2020 — 2022-yillar uchun O‘zbekiston Respublikasining davlat qarzini boshqarish strategiyasi ishlab chiqilgan. Strategiya doirasida davlat qarzini diversifikatsiyalash hamda valyuta xatarlarini kamaytirish maqsadida Davlat byudjeti taqchilligini, avvalo, davlat qimmatli qog‘ozlarini ichki bozorda joylashtirish va suveren xalqaro obligatsiyalarni xalqaro moliya bozoriga joylashtirish orqali qoplash borasida aniq vazifalar belgilanib, amalga oshirilmoqda.

Davlat qarzi, shu jumladan, tashqi qarzni doimiy monitoring qilish maqsadida Xalqaro valyuta jamg‘armasi bilan birgalikda O‘zbekiston Respublikasining davlat qarzi barqarorligi tahlili amalga oshirildi. Shuningdek, ilk bor «2021-yil uchun

INTERNATIONAL CONFERENCE DEDICATED TO THE ROLE AND IMPORTANCE OF INNOVATIVE EDUCATION IN THE 21ST CENTURY

O‘zbekiston Respublikasining Davlat byudjeti to‘g‘risida»gi Qonun bilan davlat qarzi miqdorining yalpi ichki mahsulotga nisbatini 60 foizdan oshirmaslik belgilandi.

Bundan tashqari, davlat qarzini jalg qilish va ishlatalishi bo‘yicha shaffoflikni ta’minlash choralari ko‘rilmoxda. Xususan, davlat qarzi hisobidan moliyalashtirilgan va yakunlangan barcha loyihalar majburiy tartibda Hisob palatasi tomonidan auditdan o‘tkazilishi hamda Qonunchilik palatasi deputatlari ishtirokida muhokama qilib borilishi tizimli yo‘lga qo‘yiladi.

Shuningdek, Xalqaro valyuta jamg‘armasi, Jahon banki, Osiyo taraqqiyot banki va AQSH g‘aznachiligi bilan hamkorlikda O‘zbekiston Respublikasining «Davlat qarzi to‘g‘risida»gi qonuni loyihasi ishlab chiqilib, Qonunchilik palatasida deputatlar muhokamasiga kiritilishi kutilmoqda. Ushbu qonun loyihasida davlat ichki va tashqi qarzlari tasnifi, davlat boshqaruvi organlarining davlat qarzini jalg qilish va boshqarish sohasidagi vakolatlari, davlat korxonalarini tomonidan qarz mablag‘larini jalg qilish, davlat qarzi bo‘yicha limitlar hamda ularni o‘rnatish qoidalari, shartli majburiyatlarni boshqarish, davlat qarziga o‘z vaqtida va to‘liq xizmat ko‘rsatilishi hamda uni boshqarishda shaffoflik va ma’lumotlar ochiqligini ta’minlash kabi masalalar aks ettirilgan.

Foydalanilgan manbalar va adabiyotlar ro‘yxati

Manbalar

1. Rossiya Federatsiyasining Byudjet kodeksi. - Moskva: Prospekt, KnoRus, 2010. - 256 p.

Adabiyot

2. Moliya. Pul aylanmasi. Kredit: Iqtisodiyot (080100) va menejment (080500) tahsil oladigan universitet talabalari uchun darslik / Ed. G.B. qutb. - 3-nashr, qayta ko‘rib chiqilgan. va qo‘srimcha - M.: UNITI - DANA, 2018. - 639 b. - ("Rus tili darsliklarining oltin fondi" seriyasi).
3. Moliya: darslik. - 2-nashr, qayta ko‘rib chiqilgan. va qo‘srimcha / tahrir. V.V. Kovalyov. - M.: TK Velby, Prospekt nashriyoti, 2017. - 640 p.

INTERNATIONAL CONFERENCE DEDICATED TO THE ROLE AND IMPORTANCE OF INNOVATIVE EDUCATION IN THE 21ST CENTURY

4. Davlat va shahar moliyasi: darslik. 061000 "Davlat va shahar boshqaruvi", 060400 "Moliya va kredit" mutaxassisliklarida tahlil olayotgan universitet talabalari uchun qo'llanma / Ed. G.B. qutb. 3-nashr, qayta ko'rib chiqilgan. va qo'shimcha - M.: UNITI-DANA, 2008. - 375 b.
 5. Moliya, soliqlar va kredit: Darslik. Ed. 2, qo'shing. va qayta ishlangan. / Jami ostida. ed. I.D. Matskulyak. - M.: RAGS nashriyoti, 2007. - 656 p. (Rossiya Federatsiyasi Prezidenti huzuridagi Rossiya Davlat boshqaruvi akademiyasining darsliklari).
 6. Moliya, pul muomalasi va kredit: darslik / M.V. Romanovskiy va boshqalar; Ed. M.V. Romanovskiy, O.V. Vrublevskaya. - M.: Yurayt - nashriyot uyi, 2007. - 543 b.
 7. Afanasiev, Mst.P. Byudjet va byudjet tizimi: darslik - 2-nashr, Qayta ko'rib chiqilgan. / Mst.P. Afanasiev, A.A. Belenchuk, I.V. Krivogov; ed. Mst.P. Afanasiev. - M.: Yurayt nashriyoti, 2010. - 777 b. - (Rossiya universitetlari).
 8. Lomakin, Viktor Kuzmich. L74 Jahon iqtisodiyoti: iqtisodiy mutaxassisliklar va yo'nalishlarda tahlil olayotgan universitet talabalari uchun darslik / V.K. Lomakin. - 3-nashr, qayta ko'rib chiqilgan. va qo'shimcha - M.: UNITI-DANA, 2009. - 671 b. - ("Rus tili darsliklarining oltin fondi" seriyasi).
 9. Godin A.M., Goreglyad V.P., Podporina I.V. Rossiya Federatsiyasining byudjet tizimi: Darslik. - 9-nashr, Rev. va qo'shimcha - M.: "Dashko va Ko" nashriyot-savdo korporatsiyasi, 2010. - 628 b.
- Ma'lumotnoma va ma'lumot nashrlari
10. "Moliyaviy nazorat" oylik moliyaviy - iqtisodiy jurnali. 2009 yil iyun № 7 (92).
 11. "Moliyaviy nazorat" oylik moliyaviy - iqtisodiy jurnali. 2009 yil avgust № 8 (93).
 12. Rybalko G.P. "Davlat qarzini boshqarishda xorijiy tajriba" // Moliya, No6, 2008. -97 b.
 13. Rossiya statistik yilnomasi, 2009 yil: Stat. Sankt/Rosstat. - M., 2009. - 795-yillar.
www.mf.uz
www.lex.uz
www.openbudget.uz
www.my.gov.uz

**THE ENGINEERING DECISIONS FOR MITIGATION OF DAMAGES IN
LANDSLIDE HAZARDOUS REGIONS OF UZBEKISTAN**

Qarshboyev Abdullaziz Ixtiyor o‘g‘li

Toshkent davlat transport universiteti kata o‘qituvchisi

E-mail: Laziz_22_92@mail.ru

Xolmirzayev Shohjahon Ilhomjon o‘g‘li

Toshkent davlat transport universiteti talabasi

E-mail: Laziz_22_92@mail.ru

Annotation: Uzbekistan is subject to several types of disasters caused by natural hazards, such as earthquakes, droughts, floods, landslides, and man-made, including transport accidents and emergencies.

Key words: heavy precipitation, mudflows, landslides, avalanches, measures, minimizes, victims, destructive, geosynthetic.

The mountainous and foothill areas of the country are also subject to significant risk of landslides. At the same time, over the past 80 years, more than 2,600 cases of large mudslide have been reported. Protection of the population and territories from emergency situations associated with landslide, flood, mudflow and avalanche events is one of the priority tasks in the field of safety. The main factor in provoking a landslide is its waterlogging. In this regard, in this paper, in order to eliminate a possible catastrophe, effective engineering solutions are proposed for drainage facilities, blocking the path of surface and groundwater to the landslide massif.

Surface drainage and deep drainage systems are used for drainage. Surface waters are diverted by ditches, underground waters - by tunnels or horizontal wells. Despite the high cost of these activities, the cost of building drainage systems is much lower than the cost of eliminating the consequences of a possible disaster.

INTERNATIONAL CONFERENCE DEDICATED TO THE ROLE AND IMPORTANCE OF INNOVATIVE EDUCATION IN THE 21ST CENTURY

Drainage systems are designed in such a way as to collect the maximum possible flow of surface water from the area and take it to the places of possible discharge or to treatment facilities.

Uzbekistan represents one of the most prone to natural hazards of the countries in Central Asia. Its territory is characterized by a variety of natural conditions and resources, as well as landscape features and is most vulnerable not only to an earthquake, but also to such phenomena as heavy precipitation, mudflows, landslides and avalanches. Because of a mountain landscape and a large number of the rivers the population living in mountain terrain is subject to high risk of landslides and mudflows.

According to the Kyoto Protocol of the UN Framework Convention on Climate Change, one of the priorities for mitigating possible global climate change is climate risk management, which includes the development of a set of measures that minimizes the possible damage resulting from the emergence of climate-dependent natural disasters.

Successful and competent implementation of the whole range of measures to protect against landslide hazard is an important technical, economic and social aspect of the construction and operation of infrastructure facilities.

The article provides information on ongoing measures to protect the population, territory and infrastructure from the hazards associated with landslides and the elimination of their consequences. The whole complex of measures aimed to the decision the engineering tasks of anti-landslide protection are turned into the recognition and assessment of threats, stabilization and retention of the landslide massif.

The Republic of Uzbekistan is a continental country in Central Asia, located between the Amu Darya and Syr Darya rivers, between the Aral Sea and the foothills of the Tien Shan. Uzbekistan borders with Kazakhstan in the north and northeast, Kyrgyzstan and Tajikistan in the east and southeast, Afghanistan in the south and Turkmenistan in the southeast. Most of the territory of Uzbekistan is occupied by

INTERNATIONAL CONFERENCE DEDICATED TO THE ROLE AND IMPORTANCE OF INNOVATIVE EDUCATION IN THE 21ST CENTURY

plains, including the Turan Plateau, on which one fifth of the country's territory is located. The area of the country is 447,400 square kilometers, and the population is 32 million people. The highest and lowest points of the country's territory are 4,301 m and -12 m, respectively. The Amu Darya and Syr Darya are the largest rivers in the country, used mainly for irrigation, including arable land [1].

The climate in Uzbekistan is continental. It is characterized by hot summer months and cold winters. The temperature in summer often exceeds 40°C, while the average winter temperature is -2°C, although sometimes it can drop to -40°C. Most of the country is characterized by dry weather - the average annual rainfall ranges from 100 to 200 mm, with most of the rainfall occurring in the winter-spring period. Uzbekistan is subject to several types of disasters caused by natural hazards, such as earthquakes, droughts, floods, landslides, and man-made, including transport accidents and emergencies.

Uzbekistan is located in a zone characterized by a moderate to high degree of seismic hazard. Analysis of disaster data shows that Uzbekistan has been exposed to destructive earthquakes several times in the past. On April 26th, 1966 y., an earthquake struck the capital of the country, Tashkent, in which 10 people died, 100,000 people were injured, and economic damage amounted to \$300 million. The earthquake with a magnitude of 7,0 in the Gazley region on May 17th, 1976 y. caused economic damage of \$85 million [2].

The mountainous and foothill areas of the country are also subject to significant risk of landslides. At the same time, over the past 80 years, more than 2,600 cases of large mudslide have been reported. As the result of landslide in the area of Angren on May 4th, 1991 y., 50 people died, landslide in January 1992 y. caused the death of 1 person, and the total number of victims was 400 persons [3]. In the high-mountainous region of the Namangan on March 15th, 2017 y. five people became victims at the action of landslide mass of 13300 cubic meters, two cars remained under the landslide mass (Figure 1).. A mudslide 2 m wide and 15–20 m long covered the 69-th

km of the road. At the epicenter the width of this mudflow landslide reached 4–4,5 m, and its length up to 35–40 m.

Figure 1. Landslides on the area of the road

Main tasks of State service for monitoring hazardous geological processes

To date, the state bodies of the republic have accumulated some experience in disaster risk reduction and liquidation of their consequences. In the republic have been created and equipped the regiment of civil defense forces and rapid reaction units. Now their branches are created, and anti-flood commissions are operated in the regions.

The State Service of the Republic of Uzbekistan for tracking hazardous geological processes: monitors education and development, as well as warns of the possibility of the formation of natural geological processes occurring as a result of economical activity of the damaging processes in the territory of the Republic of Uzbekistan for the purpose of notification of local governmental bodies and authorities.

The main tasks of the State Tracking Service are:

identification of areas of development of hazardous geological processes (HGP) and warning of their possible activation;

INTERNATIONAL CONFERENCE DEDICATED TO THE ROLE AND IMPORTANCE OF INNOVATIVE EDUCATION IN THE 21ST CENTURY

organization of monitoring of the formation and development of HGP, notification of local state bodies and administration, interested ministries, state committees and departments;

preparation and issuance of recommendations on the rational use of territories in the areas of active development of hazardous geological processes aimed at preventing the formation of new foci;

implementation of state control over the implementation of the relevant regulations and requirements issued by the results of the monitoring of HGP by local governmentsl bodies and various organizations of the republic.

Engineering landslide protection

Protection of the population and territories from emergency situations associated with landslide, flood, mudflow and avalanche events is one of the priority tasks in the field of safety.

The strategy for protection from landslides is to design and build special structures that can protect buildings, roads, bridges and other structures from destruction.

Engineering protection against landslides can be active and passive. Passive methods of protection are a set of works on the collection of information, analysis and calculation, as well as the timely recognition of safety hazard and its assessment. Active arrangements include the installation of regulatory and protective structures, changing the terrain relief and river beds.

One of the most effective types of preventive anti-landslide arrangements is solidification unstable soils. For these purposes, geogrids and special systems based on nets are used. Retaining walls are being built to contain the landslide massif. Greater efficiency is demonstrated by gabion structures.

As a precautionary measure, good results are obtained by artificially lowering the level of groundwater. Such work can reduce or completely stop the damaging effects of water on the ground, which reduces the risk of a landslide. The change in

relief also prevents the movement of the ground and contributes to its stabilization. High anti-landslide effect gives a combination of several technologies and materials, for example, relief layouts and the use of a geosynthetic lattice. The use of geosynthetics in landscape works is justified not only from the point of view of efficiency, but also taking into account environmental safety. In all types of work, experts use only proven materials that have been tested [4].

Hazard recognition and assessment refers to passive protection methods. The recognition and assessment of threats allows to assess the damage from the possible consequences of the descent of ground masses and to determine the need for measures to prevent them. To identify a landslide hazard at the earliest possible stage, it is necessary to assess the activity of the landslide (calculation of the stability coefficient) and calculate the volume and trajectory of the movement of the soil masses. For this purpose are performed the engineering-geological, engineering-geodesic, hydrogeological, hydrological surveys, meteorological observations and modeling of the development of ground processes, as well as monitoring of the HGP.

If the probability of landslides is high, then it is necessary to use active engineering protection methods. In this case, they include measures to stabilize and retain the landslide massif.

Stabilization and retention of the soil mass

To implement engineering protection against landslide processes are used stabilizing the soil massif, draining, flattening or cutting into blocks, changing the properties of the soil [4].

The main factor in provoking a landslide is its water logging. To prevent this, drainage structures are the most effective, blocking the path of surface and groundwater to the landslide massif.

Surface drainage and deep drainage systems are used for drainage. Surface waters are diverted by ditches, underground waters - by tunnels or horizontal wells.

Despite the high cost of these activities, the cost of building drainage systems is much lower than the cost of eliminating the consequences of a possible disaster.

Drainage systems are designed in such a way as to collect the maximum possible flow of surface water from the area and take it to the places of possible discharge or to treatment facilities.

For small volumes of drainage water collection, one-pipe closed drainage is used (Figure 2). For cleaning during silting, inspection wells are installed at a distance of no more than 40 meters from each other. Perforated corrugated pipe is used for drainage. The perforation and diameter of the pipes is chosen depending on the conditions of water collection and the estimated volumes of taken water. Ditches are filled with crushed stone and dry rubble.

With significant amounts of drainage water and large drainage lengths, two-pipe drainage is used (Figure 3). The second pipe is used as a transit pipe from the upper part of the drainage and is used without perforation.

When using combined drainage, analogues of transit pipes are open ditches (Figure 4). This eliminates the need for the manholes and at the same time ditches collect surface water. However, this method is applicable mainly for slopes with a sufficient slope angle.

When constructing drains and drainage ditches, it is recommended to apply constructive solutions that retain all properties with joint deformation of drainage and soil: use geosynthetics and geogrids, texbent (composite flexible waterproofing) as bottom waterproofing trays and ditches, stone paving to reduce the speed of water flow and protect texbent, corrugated pipes.

One of the most expensive and difficult methods to stabilize massif is deep drainage. However, in some cases this method is the only possible one. Deep drainage is divided into two types: horizontal drainage gallery and radial drainage. Both methods are good because they allow to cover a large area and accurately determine aquifers. The essence of the drainage gallery is the construction of the mine workings in the form of a drift, which goes around the landslide massif in the

potential slip plane of the landslide (Figure 6). The goal is to intercept and divert groundwater through the gallery and drain the main body of the landslide. This method requires the most accurate determination of the slip zone in engineering and geological studies.

The method of deep radial drainage consists of a device on the surface of a slope of a vertical shaft with successive fixing of its walls as it penetrates (Figure 5). In places of maximum water occurrence, taking into account the slope of the aquifer, ascending filter wells are drilled. Water through them falls to the bottom of the mine, from where it is drained to the surface of the slope by gravity through the discharge well. This structure is efficient, inexpensive and easy to maintain. The advantage is the ability to control the process of drainage, and if necessary - to drill or cement wells.

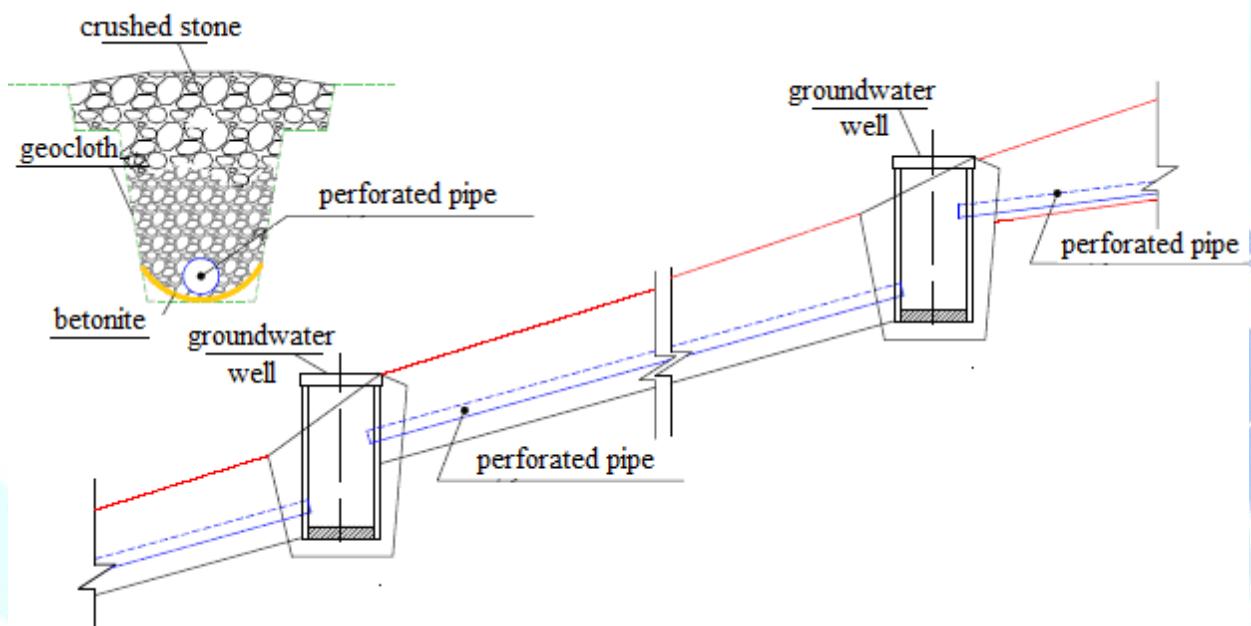

Figure 2. Single pipe closed drainage

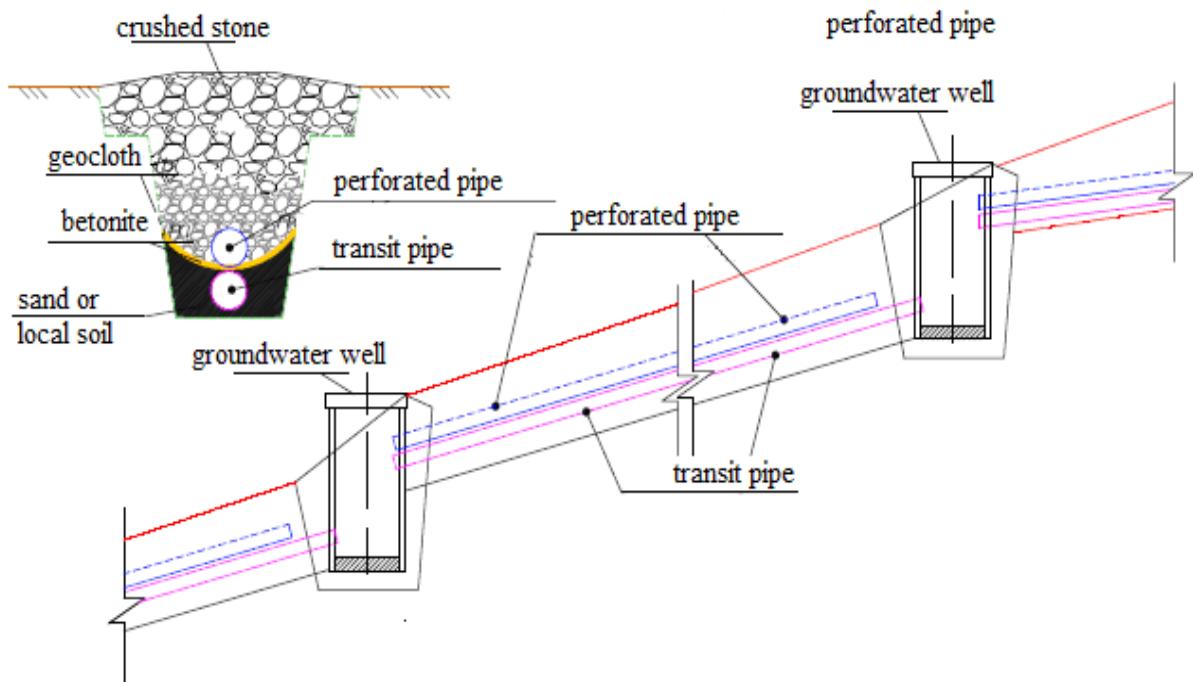

Figure 3. Double pipe closed drainage

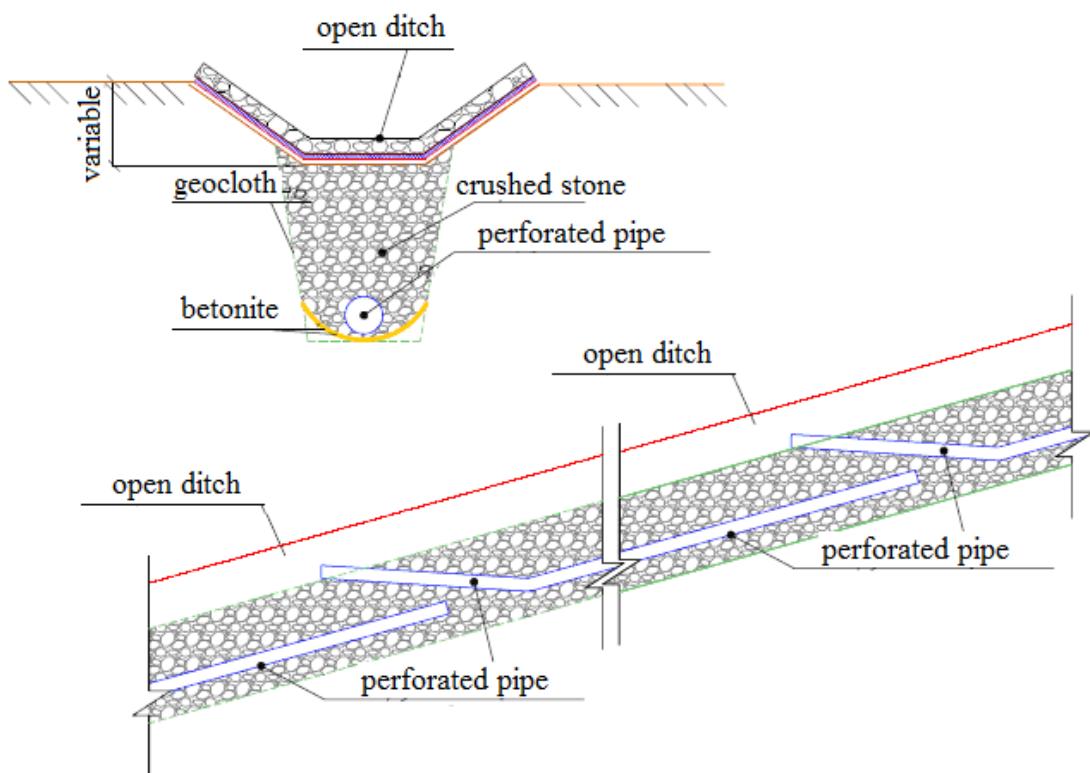

Figure 4. Combined drainage

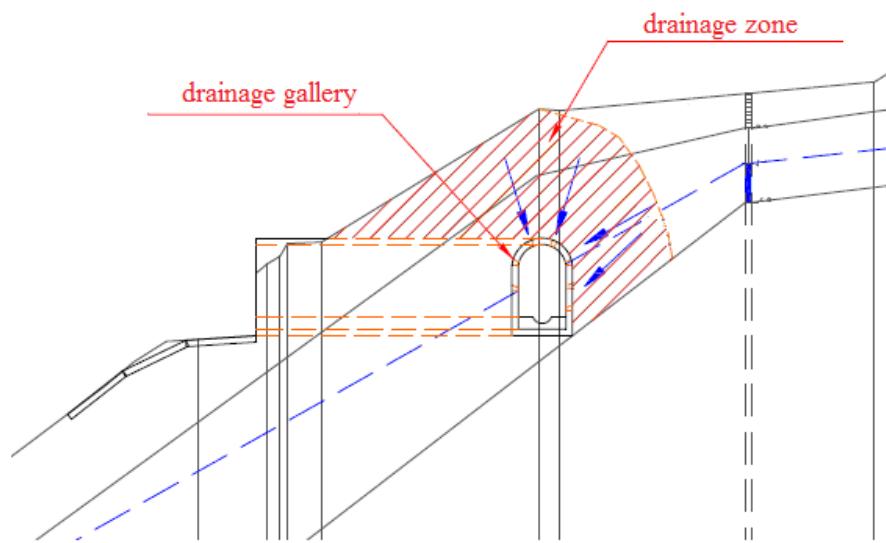

Figure 5. Drainage gallery

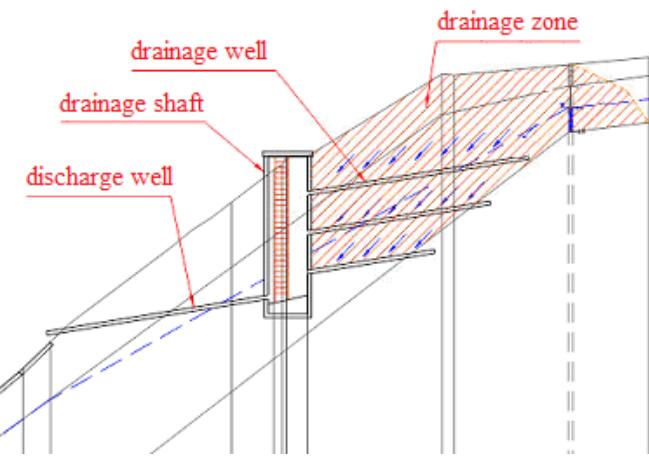

Figure 6. Radial drainage

The efficiency of dissection will be higher if the higher the connectivity of the soil. It is safe to say that properly and professionally executed drainage of the landslide body, at least to the slip line, is one of the most effective anti-landslide measures.

The redistribution of soil masses on the landslide massif with the aim of stabilizing and increasing stability is a very effective method, but it requires considerable expenses and is not always possible due to the presence of buildings and

other ground objects. In addition, these actions can lead to the development of a landslide, as in the process of work, the water absorption capacity of the displaced soil increases deeply, its density, cohesion and angle of internal friction decrease. This state can last for several years, until the massif is consolidated.

The optimal means of stabilizing the landslide massif in such cases is the set of the ascending drainage slits or drainage buttresses in the bottom of the massif, dissecting the landslide body. The efficiency of dissection is higher, the higher the connectivity of the soil.

References

1. Gupte S 2009 *Report of Disaster risk assessment in Central Asia and the Caucasus* (Tashkent: UNDP in Uzbekistan) p 206
2. Zaynudinova D 2016 *Strengthening disaster risk management capacities in Uzbekistan* (Tashkent: Tashkent National University Press) p 154
3. Shaazizov F Sh 2017 *Modeling of natural processes occurring in the mountainous and foothill areas of the Republic of Uzbekistan* (Tashkent: Ministry of Emergency Situations Press of the Republic of Uzbekistan) pp 119-126
4. Miralimov M. 2018 *Instructions for the design and construction of anti-mudflow and anti-landslide structures for engineering protection of highways* (Tashkent: Research Institute of Highways) p 156

**PSYCHOLOGY OF FOREIGN LANGUAGE TEACHING, MODERN
APPROACHES AND MAIN GUIDELINES**

Bo'stonova Shahzoda Xasanboy qizi

Student at Uzbekistan state World Languages University,
Tashkent city, Uzbekistan.

Abstract

As we know, methods of teaching foreign languages are of great importance in the education system. Each subject has its own teaching psychology. In this article, modern psychological methods, approaches and instructions for teaching foreign languages are mentioned. Basic information about the essence of scientific research on foreign language learning and the psychological aspects of increasing the effectiveness of foreign language learning is presented.

Key words: psychology, teaching methodology, foreign language, psychological research, approaches.

INTRODUCTION

During the years of the development of pedagogical psychology, psychological researches on teaching and mastering a foreign language show that mastering a foreign language, like a mother tongue, has always been the focus of attention not only of expert teachers and methodologists, but also of psychologists. It is not a problem of the methodology of teaching a foreign language, but a problem of correct use of the psychological mechanisms of mastering speech and grammatical-syntactic experience, adequate mastering and interpretation of linguistics. Psychology is of great importance in the study of every subject, because human thinking, various processes occurring under his consciousness, psychological states, mental experiences and dreams directly contribute to language learning. Also, the

INTERNATIONAL CONFERENCE DEDICATED TO THE ROLE AND IMPORTANCE OF INNOVATIVE EDUCATION IN THE 21ST CENTURY

psychology of teaching foreign languages is implemented on the basis of psychological approaches with objects and subjects. In this, a person learns a foreign language through his interest in the language as a factor.

MAIN PART

Many scientists conducted psychological research on the problem of learning foreign languages, including K.D. Ushinsky, P.F. Kaptelev, A.P. Nechaev, L.S. Vygotsky, K.N. Kornilov, N.D. Levitov, A.N. Leontiyev, S.L. Rubinshtein, D.N. Uznadze and other thinking scientists conducted scientific research. Currently, several works are being carried out in our country to further increase the effectiveness of teaching foreign languages, including the President of the Republic of Uzbekistan "On measures to bring the popularization of foreign language learning in the Republic of Uzbekistan to a qualitatively new level" Decision No. PQ-5117 of May 19, 2021 became important. Especially in foreign education, taking into account the specific features of teaching foreign languages and psychological approaches to them, as well as modern requirements, the necessary educational literature and teaching-methodical manuals are being developed in collaboration with experts. At the same time, the fact that foreign language teachers pay attention to the psychological characteristics of foreign language students is a necessary condition for improving the quality and effectiveness of education. In order to improve the quality and effectiveness of foreign education, today teachers are required to perform several important tasks.

The psychological specificity of language learning and teaching is to understand the psychological aspects of understanding foreign language text, memorizing foreign language words and ensuring that foreign language students expand their thinking in a foreign language in the process of mastering a foreign language. requires. It is necessary for the teacher to study the psychological features characteristic of the development of foreign language students, to be aware of the psychological laws of the students' mental development, to study the factors that actively influence the

INTERNATIONAL CONFERENCE DEDICATED TO THE ROLE AND IMPORTANCE OF INNOVATIVE EDUCATION IN THE 21ST CENTURY

student's psychological development. contains data. Expanding the scope of independent, free thinking of a foreign language student in a foreign language also depends on the ability to properly organize conversations with them. Students should understand the psychological aspects of the connection between school and their lives. Today, a number of problems related to this issue can cause a student's inability to master foreign language lessons at school. When a child goes to school for the first time and begins to systematically engage in mental work, he needs the help of adults, parents and even more.

Foreign language teachers should properly organize modern psychological approaches to foreign language teaching in foreign language teaching classes. In order to increase their pedagogical skills and professional competence in teaching a foreign language, they know the effective forms of innovation in their pedagogical activities, the technologies of creating didactic tools and electronic educational materials, and their use in the educational process of foreign students. serves to increase the quality of language learning. Foreign language teachers should be able to correctly apply psychological exercises in teaching English.

It depends on the pedagogical skills of the teacher that foreign language students can apply psychogymnastics training aimed at reducing stuttering, distraction and fatigue in language learning and preventing negative changes. During the lesson, the child's mental processes, attention, thinking, perception, imagination, memory and interest in learning are developed in the form of games. The use of group games also helps to develop such qualities as communication skills, mutual understanding, partnership, mutual responsibility. We will consider how the teacher organizes short psychogymnastics exercises with the formation of emotional-emotional unity in teaching English from foreign languages. When performing the English minute exercise, it is not necessary to practice it only by repetition. When teaching the phrase "I am happy", the teacher should focus on making the students feel their own happiness.

INTERNATIONAL CONFERENCE DEDICATED TO THE ROLE AND IMPORTANCE OF INNOVATIVE EDUCATION IN THE 21ST CENTURY

● I am happy - When saying I am happy, the student should raise both hands a little and show a happy mood.

● I am cheerful - When saying I am cheerful, students should show two thumbs.

● When students say I am merry, they nod their heads in both directions, forming a positive emotionality in them. Creating an atmosphere of creative enthusiasm in foreign language and English classes develops the student's interest, cognitive process, speech, interpersonal relations, and social adaptation skills. These aspects are diagnosed by the teacher and the dynamics of qualitative changes are analyzed.

CONCLUSION

Based on the above points, using the scientific articles of the psychologist A.K.Shamshetova, it can be concluded that foreign language teachers take into account the psychological individual characteristics of the student when teaching English and use two or five minutes of mood-raising psychogymnastics in English. attention is drawn to the fact that their proper organization not only increases the effectiveness of the lesson, but also forms positive emotional relationships in students.

REFERENCES:

1. Ghaziev E.G. General psychology. Tashkent. 2007. 1-2 books
2. Mirolyubov A.A., Istorya otechestvennoy metodiki obucheniyaиностранным языкам. - M. Stupeni, 2002
3. Galskova N.D. Sovremennaya metodika обучения иностранным языкам: M Glossa, Moscow, 2000.
4. Pete Sharma. Blended Learning. ELT Journal: Oxford University Press; 2010.

CONCEPTS OF DEVELOPING PEDAGOGICAL COMPETENCES OF FUTURE TEACHERS

Egamberdiyev Oyatillokh Alisher ugli

4th year student of the Faculty of pedagogy and psychology of Fergana State
University

Mahamadjonov Jaxongir Zokirjon ugli

2nd year student of the Faculty of pedagogy and psychology of Fergana State
University

Abstract: Today, attention to education is growing rapidly all over the world. Undoubtedly, the role of pedagogues in the teaching process is incomparable. It is important to improve the pedagogical skills of future teachers. This article talks about how to improve the skills of teachers.

Keywords: upbringing methodology, professional pedagogical activity, pedagogical skill, local modeling, broad sense.

If the professional skills program of the pedagogue is looked at practically, then its integral quality - the teacher's skills - will be in the first place. Despite the fact that there are so many definitions of pedagogical skill, some aspects of the skill are definitely expressed in them. Mastery is a high and ever-evolving art of training and teaching. A pedagogue is a master of his work, an in-depth knowledge of his subject, well-acquainted with relevant fields of science and art, a good understanding of general and youth psychology in practice, a comprehensive knowledge of teaching and upbringing methodology, and a highly cultured person. expert. There are two different understandings of teacher skills in pedagogical theory. The first one is related to the understanding of pedagogical work, and the second one is that the personality of the pedagogue plays a key role in education. [6, 78] To acquire a skill,

it is necessary to know and be able to do many things. It is necessary to know the principles and laws of education and its founders. In order to use effective technologies in the educational process and its organizers, it is necessary to know very well how to correctly select, diagnose, anticipate and design the given level and quality process for each specific case. "I became a real master only when I could say "come to the top" in 15-20 different ways, and I was able to express my appearance and voice in 20 ways," says the great pedagogue A.S. Makarenko. [8, 12]

Pedagogical skill is a set of pedagogical qualities of a person and ensuring effective organization of professional pedagogical activity by the teacher, which means that the pedagogue has reached the highest level of activity skill. The teaching profession is very individual by its nature. The important life role of every teacher is to be a master of his work. The teacher's skills are visible in his work. First of all, the teacher must have a good understanding of the laws and mechanisms of the pedagogical process. In this sense, the general skills of the pedagogue and his pedagogical technique are of great importance. But skill is a special power. It is not possible to be a Master at a higher or lower level. Mastery may or may not be attained. A real master is beautiful only when he is working. Pedagogical skills are achieved with certain personal qualities of the teacher. [4, 35]

Pedagogical skill represents the development of high-level pedagogical activity, acquisition of pedagogical techniques, as well as the personality of the pedagogue, his experience, civil and professional status. "Pedagogical skill" as a category has its own scientific basis. In the work of different researchers, the use of different concepts to describe the same phenomenon has different meanings and aspects of content. The lack of a single, recognized definition of pedagogical skill in the works of various authors is the basis for concluding that it is a living process of research. The diversity of concepts and opinions indicates the complexity and versatility of this phenomenon. All definitions emphasize the individual and thus reflect the social nature of pedagogical skills. [7, 24]

INTERNATIONAL CONFERENCE DEDICATED TO THE ROLE AND IMPORTANCE OF INNOVATIVE EDUCATION IN THE 21ST CENTURY

Pedagogical skill bases include: professional pedagogical knowledge, orientation to humanism, pedagogical technique, experience of professional pedagogical activities, personality of a pedagogue. To the stages of skill formation:

- a) a) reproduction (initial);
- b) b) includes creativity, creativity and innovation.

Pedagogical skill levels are a continuation of the teacher's job level:

- a) a) reproductive (extremely low);
- b) b) flexible (low);
- c) c) local (limited) modeling (moderately satisfactory).

Pedagogical skill components reflect professional activity in terms of skills necessary to perform professional tasks. The following qualification groups that form pedagogical skills components are distinguished:

- a) a) design;
- b) b) construction;
- c) c) organization;
- d) d) communication;
- e) e) knowledge and reflexivity. [1, 167]

In recent years, new approaches to the category of pedagogical skills have appeared. There has also been some departure from traditional interpretations of pedagogical skills. The Saint-Petersburg school of pedagogic researchers describes pedagogy as a special state of a person that is, pedagogy, which is a special field of working with people in a broad sense. [2, 69]

The conclusion is that speech culture is an attitude towards the use of language, a tool of communication and intervention. The higher the attitude to the possibilities of this unique weapon, other factors in its use: thinking, consciousness, existence, various situations and circumstances, the higher the attitude to the goal, the higher the level of speech culture. If it is the other way around, it is inevitable that the speech culture will be at a low level.

References:

1. Хамидов О.Х., Кагоров о.С. (2021). Development issues of innovative economy in the agricultural sector, 539-543 p.
2. Kahhorov O.S. (2017). Improving methodological base of evaluation of management effectiveness in educational institutions. Экономика и предпринимательство. №1, p. 1017-1019.
3. Таълим сифатини баҳолашнинг таъсирчан механизлари жорий этилади – Президент фармони лойиҳаси. <https://yuz.uz/news/talim-sifatini-baholashning-tasirchan-mexanizmlari-joriy-etiladi--president-farmoni-loyihasi>
4. ПФ-5847-сон 08.10.2019. Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш түғрисида. <https://lex.uz/docs/4545884>
5. Kakhkhorov O.S. (2017). The main approaches to management effectiveness evaluation in educational institutions. The Way of Science. № 2 (36). P. 127.
5. Azizzo‘jaeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat.-T.: TDPU. 2006 y.
6. Sayidahmedov N. Yangi pedagogik texnologiyalar. -T.: “Moliya ” nashriyoti, 2003 y. – 171 b.
7. Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiyalar. - Qarshi. “Nasaf”, 2000 y.-80 b.
8. Tolipov U., Usmanbayeva M. Pedagogik texnologiya:nazariya va amaliyot.-T.: “Fan”. 2005.
9. Iqboljon O‘g‘li, Tojimamatov Jamshidbek, and Egamberdiyev Oyatillokh Alisher o‘g‘li. "THE IMPORTANCE OF PHYSICAL EDUCATION IN THE FORMATION OF PSYCHOLOGICAL HEALTH OF A PERSON." PEDAGOGS jurnali 9.3 (2022): 4-7.
10. Alisher o‘g‘li, Egamberdiyev Oyatillokh. "Issues of Retraining and Professional Development of Pedagogical Personnel." The Peerian Journal 5 (2022): 192-194.

INTERNATIONAL CONFERENCE DEDICATED TO THE ROLE AND IMPORTANCE OF INNOVATIVE EDUCATION IN THE 21ST CENTURY

11. Tojimamatov, Jamshidbek, and Oyatillokh Egamberdiyev. "THE IMPORTANCE OF PHYSICAL EDUCATION IN THE FORMATION OF PSYCHOLOGICAL HEALTH OF A PERSON." Eurasian Journal of Academic Research 2.5 (2022): 470-473.
12. Khakimov, Mukhammad Khodjakhonovich, and Azimjon Latifjon ugli Melikuziev. "The History of Paralinguistic Researches." International Journal of Culture and Modernity 13 (2022): 90-95.

**PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL PROBLEMS OF PREPARING
STUDENTS FOR TECHNICAL CREATIVE ACTIVITY**

Egamberdiyev Oyatillokh Alisher ugli

4th year student of the Faculty of pedagogy and psychology of Fergana State
University

Mahamadjonov Jaxongir Zokirjon ugli

2nd year student of the Faculty of pedagogy and psychology of Fergana State
University

Abstract: As there are shortcomings in every field, educators face a number of problems in the field of pedagogy and psychology. This article provides information on the psychological and pedagogical problems of preparing students for technical and creative activities.

Keywords: creative activity, pedagogical technique, professional character, experimental field, insufficient assessment.

In order to acquire pedagogical techniques, first of all, a teacher must know his subject, the subject he teaches, pedagogy, psychology at the level of modern development, and be able to educate himself professionally. Because pedagogical technique has an individual professional character. First of all, every teacher, every educator has his own professional direction. This direction is achieved through the ability of the teacher to think independently, create independently, and educates the qualities characteristic of a skilled teacher. Secondly, pedagogical technique depends on the acquisition of organizational and methodical skills. These skills are acquired by listening to lectures on the necessary knowledge and reading special literature. Organizational-methodical qualifications will be appropriate if the given guidelines and instructions are tested in one's own professional experience. [2, 59]

INTERNATIONAL CONFERENCE DEDICATED TO THE ROLE AND IMPORTANCE OF INNOVATIVE EDUCATION IN THE 21ST CENTURY

Organizational-methodical skills should be built on the basis of individual characteristics, team and group work, study, and activity. Because studying and working in a group or team allows each pedagogue to see himself through the eyes of others, to notice defects in his work, to search for and try new forms of treatment and behavior. And this is self-knowledge. It becomes a basis for self-education, and it remains an experimental field for checking new methods of pedagogical tasks and solving theoretical dilemmas. [4, 98] Therefore, group, team activities, trainings allow to acquire the basics of pedagogical techniques in acquiring organizational and methodical skills. Thirdly, every pedagogue who has mastered pedagogical techniques should develop an individual program. Before creating such a program, it is necessary to determine the initial level of formation of pedagogical technical skills. That is, the result of the initial educational work of the pedagogue is the correct or incorrect placement of speech culture, mimic and pantomimic accuracy, etc. [3, 256]

If the result is good, it will be much easier to acquire pedagogical techniques in the future. Because it develops these skills and abilities. The individual program serves to fill the gaps in the pedagogical technique. This program includes specific exercises or sets of exercises. It should not be forgotten that the general culture, spiritual and aesthetic outlook of the pedagogue plays an important role in the pedagogical process. If the teacher's speech is poor, the ability to pronounce the words is low, the aesthetic factor, it is inevitable that he will indulge in the feelings of the students. has a negative effect on intelligence. So, the teacher should re-educate these defects.[6, 68]

This is the fourth way of mastering pedagogical techniques. Thus, not paying attention to the opinions expressed about the pedagogical technique, its qualifications, ways of acquisition, insufficient assessment of their role in the process of pedagogical activity, as well as criticizing the qualifications of the pedagogical technique without taking into account the individual characteristics of each pedagogue is pedagogical. has a negative effect on the acquisition of skills and leads to an increase in defects in educational work. The main ways of acquiring

pedagogical techniques are teacher-led classes (learning pedagogical techniques) and independent work (professional self-education). Taking into account the fact that the pedagogical techniques are related to the individual professional aspect, self-education from a professional point of view, that is, activities aimed at forming the professional qualities and professional qualifications of a skilled teacher, play a leading role in acquiring and improving pedagogical techniques. it can be said that From an organizational and methodological point of view, pedagogical technique training can be conducted individually, in groups or sequentially. Group work plays a special role in the formation of pedagogical technical skills. [6, 78]

It is desirable to reveal this form of pedagogical technique training in much more detail, because it has not been properly shown in the educational and methodical literature intended for teachers. In the same work, the pedagogue must see himself through the eyes of other people, look for and try new forms of behavior and behavior, understand the characteristics of his work with people, and consciously form an individual style of professional activity. an opportunity arises.

References:

1. Хамидов О.Х., Кагоров о.С. (2021). Development issues of innovative economy in the agricultural sector, 539-543 p.
2. Kahhorov O.S. (2017). Improving methodological base of evaluation of management effectiveness in educational institutions. Экономика и предпринимательство. №1, p. 1017-1019.
3. Таълим сифатини баҳолашнинг таъсирчан механизмлари жорий этилади – Президент фармони лойиҳаси. <https://yuz.uz/news/talim-sifatini-baholashning-tasirchan-mexanizmlari-joriy-etiladi--president-farmoni-loyihasi>
4. ПФ-5847-сон 08.10.2019. Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида. <https://lex.uz/docs/4545884>

INTERNATIONAL CONFERENCE DEDICATED TO THE ROLE AND IMPORTANCE OF INNOVATIVE EDUCATION IN THE 21ST CENTURY

5. Kakhkhorov O.S. (2017). The main approaches to management effectiveness evaluation in educational institutions. *The Way of Science.* № 2 (36). P. 127.
5. Azizzxo‘jaeva N.N. *Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat.*-T.: TDPU. 2006 y.
6. Sayidahmedov N. *Yangi pedagogik texnologiyalar.* -T.: “Moliya ” nashriyoti, 2003 y. – 171 b.
7. Ochilov M. *Yangi pedagogik texnologiyalar.* - Qarshi. “Nasaf”, 2000 y.-80 b.
8. Tolipov U., Usmanbayeva M. *Pedagogik texnologiya:nazariya va amaliyot.*-T.: “Fan”. 2005.
9. Iqboljon O‘g‘li, Tojimamatov Jamshidbek, and Egamberdiyev Oyatillokh Alisher o‘g‘li. "THE IMPORTANCE OF PHYSICAL EDUCATION IN THE FORMATION OF PSYCHOLOGICAL HEALTH OF A PERSON." *PEDAGOGS* jurnali 9.3 (2022): 4-7.
10. Alisher o‘g‘li, Egamberdiyev Oyatillokh. "Issues of Retraining and Professional Development of Pedagogical Personnel." *The Peerian Journal* 5 (2022): 192-194.
11. Tojimamatov, Jamshidbek, and Oyatillokh Egamberdiyev. "THE IMPORTANCE OF PHYSICAL EDUCATION IN THE FORMATION OF PSYCHOLOGICAL HEALTH OF A PERSON." *Eurasian Journal of Academic Research* 2.5 (2022): 470-473.
12. Khakimov, Mukhammad Khodjakhonovich, and Azimjon Latifjon ugli Melikuziev. "The History of Paralinguistic Researches." *International Journal of Culture and Modernity* 13 (2022): 90-95.

**O'ZBEKISTON SHAROITIDA SEL XAVFINI OLDINI OLISH VA UNGA
QARSHI CHORA TADBIRLAR KO'RISH JARAYONIDA
RAQAMLASHTIRISH TEXNOLOGIYALARINING QO'LLANILISHI**

G'ulomov Diyorbek Ulug'bek o'g'li,

Toshkent davlat transport universiteti, 2-bosqich talabasi,

gulomovdiyorbwk05@gmail.com

Soataliyev Rahimjon Raxmonjon o'g'li,

Toshkent davlat transport universiteti, assistent,

raximjonsoataliyev@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada sel xavfi yuqori hududlar ro'yxatini shakllantirilgan. Ularni "geocoding" texnologiyasi orqali raqamlashtirib xaritada tasvirlangan. Bu orqali sel xavfi yuqori hududlarni elektron xaritasi yaratilgan.

Kalit so'zlar: sel, geocoding, ArcGIS, QGIS, OSM, Google-Таблицъ, MS Excel

ABSTRACT: In this article, a list of areas with a high flood risk is formed. They are digitized using "geocoding" technology and depicted on the map. Through this, an electronic map of areas with high flood risk was created.

Keywords: flood, geocoding, ArcGIS, QGIS, OSM, Google-Tabshshsh, MS Excel

2022-yilda bahor oylarida yog'ingarchilik juda ko'p miqdorda kuzatildi. Yog'ingarchilik sababli Jizzax, Samarqand, Namangan va boshqa ko'plab viloyatlarda sel hodisasi yuzaga kelgan hududlar katta zarar ko'rди. Ko'plab uylar vayron, ko'chalar suvgaga to'ldi. Shu jumladan ushbu hududlardagi yo'l tarmoqlari ham ma'lum darajada zarar ko'rди.

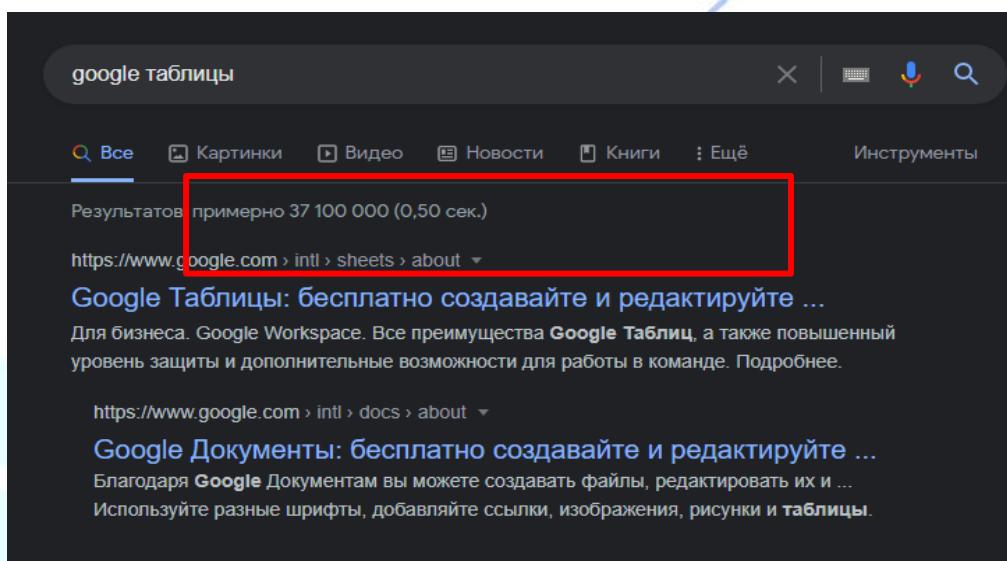
Sel- so‘zi “tez oquvchan suv oqimi” degan ma’no anglatadi. Sel deb qisqa vaqt ichida ro‘y beradigan tarkibida qattiq moddalar bo‘lgan kuchli suv oqimga aytildi. Sel ko‘priklar, yo‘llarni, inshootlarni buzadi, ekin maydonlarni, daraxtlarni qo‘porib bog‘larni vayron qiladi [1].

Shu sababli biz sel xavfi yuqori joylarni aniqlash maqsadida sel hodisasi ro‘y bergen 56 ta hududlar manzillarini [2] yig‘dik va ularning raqamli xaritasini “geocoding” texnologiyasini qo‘llash orqali yaratdik.

Geocoding-joylarning manzillarni xaritada ko‘rsatish yoki xaritada joylashtirish uchun foydalanishingiz mumkin bo‘lgan geografik koordinatalarga aylantirish jarayonidir [3]. “Geocoding” jarayonini bir nechta dasturlarda yordamida amalga oshirish mumkin. ArcGIS, QGIS, OSM (openstreetmap), Google geocode, Google-Таблицъ каби dasturlar shular jumlasidandir. Biz sel xodisasi yuzaga kelgan hududlar manzillari ustida “geocoding” jarayonini amalga oshirishda MS excel va Google-Таблицъ dasturlaridan foydalandik.

“Geocoding” jarayonini amalga oshirish quyidagi tartibda amalga oshiriladi.

Googledan “Google-Таблицъ” buyurug‘i beriladi. Va ushbu oyna hosil bo‘ladi. Ushbu oynadan “Google-Таблицъ” → “Открыть Google-Таблицъ” buyurig‘ ustiga bosiladi (1-rasm).

1-rasm. “Google-Таблицъ” ochish jarayoni

Sel xavfi yuqori hududlar ro‘yxati

1-jadval

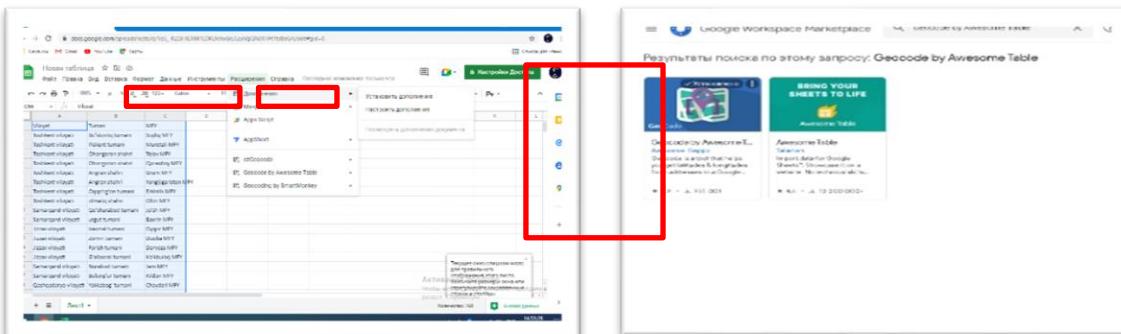
T/r	Viloyatlari	Tumanlari	MFY
1	Toshkent viloyati	Angren shahri	Grum MFY
2	Toshkent viloyati	Angren shahri	Yangijigariston MFY
3	Toshkent viloyati	Oqqa'rg'on tumani	Erkinlik MFY
4	Toshkent viloyati	olmaliq shahri	Oltin MFY
5	Samarqand viloyati	Qo'sharabod tumani	Jo'sh MFY
6	Samarqand viloyati	urgut tumani	Baxrin MFY
7	Jizzax viloyati	baxmal tumani	Oyqor MFY
8	Jizzax viloyati	Zomin tumani	Duoba MFY
9	Jizzax viloyati	Forish tumani	Darvoza MFY
...
54	Farg'ona viloyati	Beshariq tumani	Qashqar MFY
55	Andijon viloyati	Andijon tumani	Yorboshi MFY
56	Andijon viloyati	Jalaquduq tumani	Beshtol MFY

Geocoding uchun dastlabki ma'lumotlar sifatida sel hodisasi ro'y bergan 56 ta hudud manzilidan (1-jadval) foydalanamiz.

So'ngra MS Excelga o'xshash oyna hosil bo'ladi. Hosil bo'lgan oynaga biz tuzib olgan manzillar ro'yxati ma'lumotlar ko'chiriladi. Ma'lumotlar to'g'ri ko'chiriganimizni tekshirib olamiz. Ushbu oynadan "Расширения" →

INTERNATIONAL CONFERENCE DEDICATED TO THE ROLE AND IMPORTANCE OF INNOVATIVE EDUCATION IN THE 21ST CENTURY

“Дополнения” → “Установить” дополнения bosiladi (2-rasm). Hosil bo‘lgan oynadan “Geocode by Awecome Table” kichik modulini dasturchasi topiladi va dastur o‘rnatiladi (3-rasm).

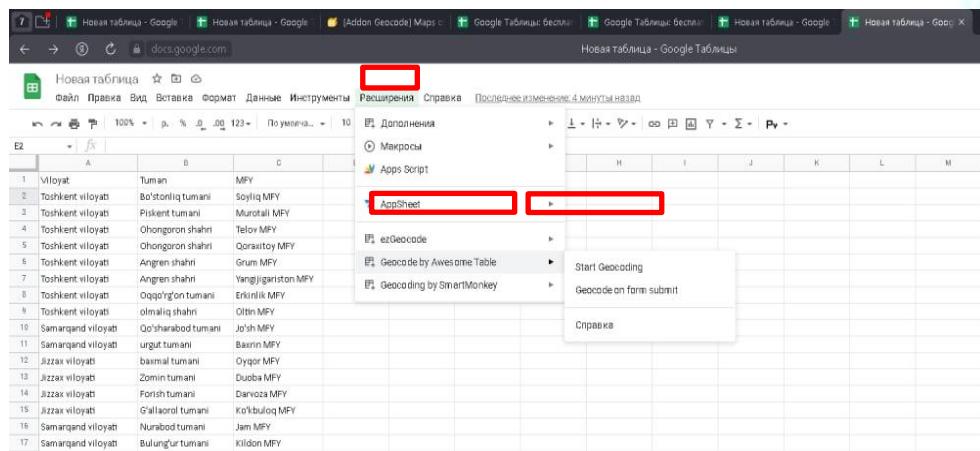
a)

b)

2-rasm. a- Geocode by Awecome Table dasturini topish jarayoni

b- Geocode by Awecome Table dasturini o‘rnatish.

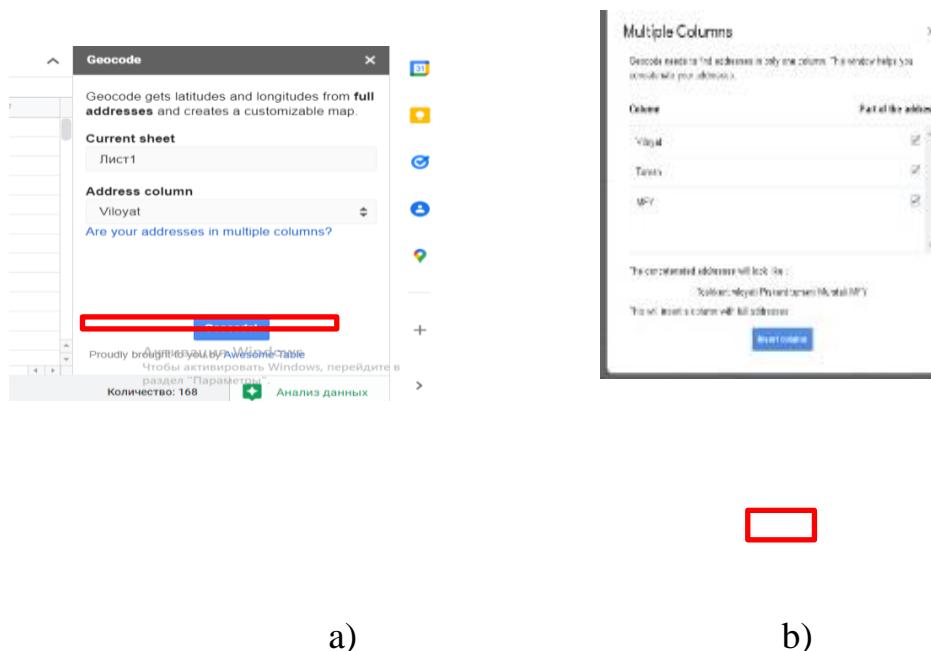
Dastur o‘rnatilgani tekshiriladi. O‘rnatilganligi aniqlash uchun “Установить” buyurig‘i o‘rniga “Удалить” buyurig‘a o‘zgaradi. So‘ngra “Расширения” → “Geocode by Awecome Table” → “Start Geocoding” buyurig‘i bosiladi. Geocoding qilish boshlanadi.(4-rasm)

3-rasm. Geocoding jarayoni boshlash jarayon

Geocoding jarayoni boshlanagandan so‘ng bizga ko‘rinib turgan oyaning o‘ng tomonida kichik oyna hosil bo‘ladi. Hosil bo‘lgan oynadan “Are your addresses in multiple columns” buyrug‘i tanlanadi (4-rasm). Bosilgandan so‘ng viloyatlari, tumanlari, qishloqlari belgilab qoyiladi. So‘ngra “Insert column” bosiladi (5-rasm).

INTERNATIONAL CONFERENCE DEDICATED TO THE ROLE AND IMPORTANCE OF INNOVATIVE EDUCATION IN THE 21ST CENTURY

a)

b)

4-rasm. Geocoding qilish jarayonida manzilar joylashgan ustunlarni tanlash

O‘ng tomondagi kichik oynadagi Geocoding buyrug‘i bosiladi. Ma’lumotlaring joylashgan oynada qo‘srimcha geografik koordinatalari chiqar boshlaydi. Ma’lumotlarda xatolik bo‘lsa geografik koordinatalari chiqmaydi va katakcha **qizil rangga** kiradi. Geocoding tugagach o‘ng tomonda joylashgan oynadan Create Map buyurig‘i bosildi (5-rasm).

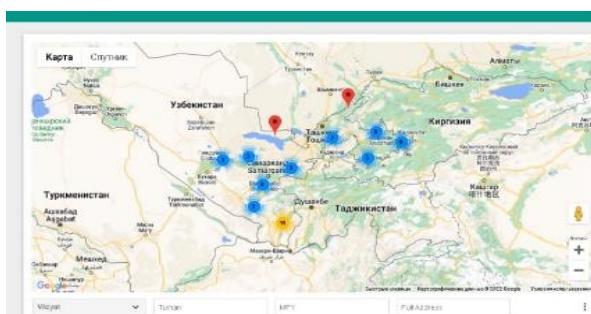
The screenshot shows an Excel spreadsheet with columns for Address, Latitude, and Longitude. A geocoding tool window is overlaid on the screen, with a red box highlighting the 'Geocode' button. The status bar at the bottom indicates '55 out of 55 addresses'.

Address	Latitude	Longitude
Viloyat Tuman MUV		
1. Tuman Viloyati Tuman MUV		
2. Tuman Viloyati Tuman MUV		
3. Tuman Viloyati Tuman MUV		
4. Tuman Viloyati Tuman MUV		
5. Tuman Viloyati Tuman MUV		
6. Tuman Viloyati Tuman MUV		
7. Tuman Viloyati Tuman MUV		
8. Tuman Viloyati Tuman MUV		
9. Tuman Viloyati Tuman MUV		
10. Tuman Viloyati Tuman MUV		
11. Tuman Viloyati Tuman MUV		
12. Tuman Viloyati Tuman MUV		
13. Tuman Viloyati Tuman MUV		
14. Tuman Viloyati Tuman MUV		
15. Tuman Viloyati Tuman MUV		
16. Tuman Viloyati Tuman MUV		
17. Tuman Viloyati Tuman MUV		
18. Tuman Viloyati Tuman MUV		
19. Tuman Viloyati Tuman MUV		
20. Tuman Viloyati Tuman MUV		
21. Tuman Viloyati Tuman MUV		
22. Tuman Viloyati Tuman MUV		
23. Tuman Viloyati Tuman MUV		
24. Tuman Viloyati Tuman MUV		
25. Tuman Viloyati Tuman MUV		
26. Tuman Viloyati Tuman MUV		
27. Tuman Viloyati Tuman MUV		
28. Tuman Viloyati Tuman MUV		
29. Tuman Viloyati Tuman MUV		
30. Tuman Viloyati Tuman MUV		
31. Tuman Viloyati Tuman MUV		
32. Tuman Viloyati Tuman MUV		
33. Tuman Viloyati Tuman MUV		
34. Tuman Viloyati Tuman MUV		
35. Tuman Viloyati Tuman MUV		
36. Tuman Viloyati Tuman MUV		
37. Tuman Viloyati Tuman MUV		
38. Tuman Viloyati Tuman MUV		
39. Tuman Viloyati Tuman MUV		
40. Tuman Viloyati Tuman MUV		
41. Tuman Viloyati Tuman MUV		
42. Tuman Viloyati Tuman MUV		
43. Tuman Viloyati Tuman MUV		
44. Tuman Viloyati Tuman MUV		
45. Tuman Viloyati Tuman MUV		
46. Tuman Viloyati Tuman MUV		
47. Tuman Viloyati Tuman MUV		
48. Tuman Viloyati Tuman MUV		
49. Tuman Viloyati Tuman MUV		
50. Tuman Viloyati Tuman MUV		
51. Tuman Viloyati Tuman MUV		
52. Tuman Viloyati Tuman MUV		
53. Tuman Viloyati Tuman MUV		
54. Tuman Viloyati Tuman MUV		
55. Tuman Viloyati Tuman MUV		

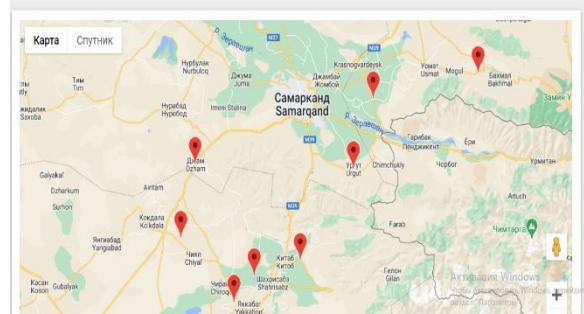
5-rasm. Manzillarnig geografik koordinatalaridan foydalanib ularni xaritada vizualizatsiya qilish jarayoni

Create Map → Open Map buyurig‘i ustiga bosamiz. Biz kiritgan joyning ma’lumotlari kartada tasvirlanadi. “Geocoding” texnologiyasi orqali Samarqand viloyati ichidagi hududlaning kartada tasvirlanishini ko‘rishimiz mumkin (8-rasm.)

INTERNATIONAL CONFERENCE DEDICATED TO THE ROLE AND IMPORTANCE OF INNOVATIVE EDUCATION IN THE 21ST CENTURY

a)

b)

8-rasm.Hududlarning xaritada tasvirlanishi: a-O‘zbekiston hududida,
b- Samarqand viloyati

Shu bilan manzillarni raqamlashtirish jarayoni yakunlanadi. “Geocoding” texnologiyasini qo‘llash natijasida O‘zbekiston hududida sel xavfi kuchli bo‘lgan joylar aniqlanib elektron xaritasi tasvirlanadi. Elektron xarita orqali sel xavfi yuqori joylarda selga qarshi chora tadbirlar ko‘rish mumkin. Yana ArcGIS va QGIS dasturlarida ham ushbu hududlarni elektron xaritasini yaratishimiz mumkin. Bu orqali biz sel xavfi yuqori joylardagi xavfning chegaraviy zonalari aniqlashimiz mumkin.

Xulosa qilib aytsak “Geocoding” orqali sel xavfi yuqori joylarning ma’lumotlarini olishimiz mumkin. Ma’lumotlarni o‘rganib chiqib sel xavfiga qarshi chora tadbirlarni qo‘lashimiz mumkin. Bu ishlarni qilishimiz orqali ko‘plab insonlarning hayotini, bino inshoatlarni saqlab qolishimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. S.Zohidov, Injenerlik geologiyasi: Toshkent, “O‘qituvchi” 1988
2. kun.uz sayti: <https://kun.uz/uz/news/2022/03/24/ozbekistonning-9-viloyatida-sel-xavfi-elon-qilindi>
3. "Geocode" term as a verb, as defined by Oxford English Dictionary at <https://en.oxforddictionaries.com/definition/geocode>

**O'ZBEK XALQLARI ETNOGRAFIYASI, DINIY E'TIQOD HAMDA
FOLKLORNING O'RNI**

Umirov Boburbek Xolbek o'g'li

Samarqand davlat universiteti

E-mail: boburbekumirov171198@gmail.com

Annotatsiya: O'zbek xalqi etnografiyasining o'ziga xosliklari, animism, fetishizm, totemizm tushunchalarining kirib kelishi. Diniy e'tiqodning o'rni. Folklor namunalari.

Kalit so'zlar: Etnografiya, fetishizm, totemizm, animizm, din, diniy ta'limot, diniy bilimlar, e'tiqod, folklor.

**ETHNOGRAPHY OF THE UZBEK PEOPLE, THE ROLE OF RELIGIOUS
BELIEFS AND FOLKLORE**

Abstract: Peculiarities of the ethnography of the Uzbek people, introduction of concepts of animism, fetishism, and totemism. The place of religious belief. Examples of folklore.

Key words: Ethnography, fetishism, totemism, animism, religion, religious teachings, religious knowledge, belief, folklore.

Ma'lumki, o'zbek elatining shakllanish jarayoni boshqa turkiy zabon xalqlardan birmuncha farq qilgan. Jumladan: o'zbek elatining ajdodlari tub yerli etnik birliklar asosida, ya'ni ikki til (turkiy va eroniy tillar) turkumidagi xalqlarning aralashuvi jarayonida vujudga kelgan.

INTERNATIONAL CONFERENCE DEDICATED TO THE ROLE AND IMPORTANCE OF INNOVATIVE EDUCATION IN THE 21ST CENTURY

Movaraunnahr va unga tutash mintaqalarda turg‘un yashovchi aholi so‘g‘diylar, xorazmiylar, turkiy zabon etnoslar o‘z hududlarida qadimdan yashab, bo‘lajak o‘zbek elatinining poydevorini tashkil qiladilar.

O‘rta Osiyoning o‘troq voha aholisi so‘g‘diylar, xorazmiylar, baqtriyaliklar, parkanlar, chochliklar nomi bilan yuritilgan. Ular yashagan vohalarni o‘rab olgan dashtlarda esa chorvador ko‘chmanchilar yashar edilar. Ular Ahmoniyalar bitiklarida saklar deb atalgan. Yunon manbalarida ular skiflar deb yuritilgan. Asosiy xo‘jaligi chorvachilik bo‘lgan bu aholi «Avesto»da turlar deb atalib, ularni yurti Turon deb yuritilgan. Bularning har ikkisi ham o‘zbeklarni qadimgi etnik qatlamiga oid deb tushunmoq kerak. Bu bronza davriga to‘g‘ri kelib, bu davrda Movaraunnahrga birinchi bor turkiy zabon qabilalar kirib keladilar. Bu bosqichda zardushtiylik e’tiqodlari bo‘yicha inson hayotining mohiyati halol va poklik ekanligi, inson ezgu fikr, ezgu amal orkali yomonlik bilan kurashganlar. Bu davrdagi ajdodlarimiz yutuqlari Sharq (Xitoy, Hindiston) va G‘arb (Rum, Yunon) madaniyatiga ijobiy ta’sir qilgan. Keyin milodiy II-III asrlarda turkiy tilli etnoslarning iqtisodiy va madaniy taraqqiyoti rivojlanib, milodiy IV-V asrlarda yangi Qang‘ar elati shakllanadi.

Turk xoqonligi davrida turk va so‘g‘d tilli xalqlarning o‘zaro yaqinlashishi, aralashish jarayoni davom etgan. Natijada ikki qardosh o‘zbek va tojik xalqlarining shakllanishiga iqtisodiy va etnomadaniy sharoitlar yaratiladi.

IX-X asrlarda K.Shoniyozovga ko‘ra o‘zbek xalqi elat bo‘lib shakllangan. Ma’lumki, o‘zbek va tojik elatlari sak-massagetlar, baqtriyalar, Yuechjilar – qang‘arlar, xunlar, so‘g‘diylardan tomir olgan. Lekin ularni har biriga xos tili, o‘zligini anglashi kabi farqli xususiyatlari mavjud bo‘lib, har bir elat ana shu xususiyatlari bilan bir-biridan farq qilgan.

O‘zbek xalqi an’analari juda qadimiyo bo‘lib, ularda ajdodlarimizning kurashi, mehnati hamda turli sohalarda erishgan ma’naviy va madaniy yutuqlari o‘z ifodasini topgan. Qadimdan takrorlanib, muttasil davom ettirib kelinayotgan an’analalarimiz milliy qadriyatlarimizning tarkibiy qismi hisoblanadi. An’analalar xalqimizning o‘ziga xos kiyim-kechagi, milliy taomlari, irim -sirimlari, urf-odatlari, bayramlari,

marosimlari hamda ularga aloqador tarzda yaratilgan folklor namunalarida namoyon bo‘ladi.

Eng qadimgi folklor asarlarining yaratilishida animistik va totemistik qarashlar, turli mifologik inonchlar muhim rol o ‘ynagan. **Animizm** bu — ibtidoiy insonning tabiat haqidagi qarashi, o‘zini tabiatdagi narsalar: tabiat kuchlari va hodisalari, jonsiz predmetlar bilan aynan bir narsa deb hisoblashi, ham m a narsalarni jonli deb bilishdan iborat tasavvurlari yig‘indisidir. Animizm asosida jon va mimning borligiga ishonch yotadi. Animistik tushuncha — tasavvurlarning qoldig‘i “Yoriltosh” , “Qilich botir”, “Oqbilakxonu” kabi ko‘plab ertaklar tarkibida saqlanib qolgan. Chunonchi, “Yoriltosh”da toshning inson murojaatiga qulqoq tutib yorilishi mo‘jizasi, “Qilich botir” da qahram onning joni tanasida emas, balki unga tegishli predmetda saqlanishi, “Oqbilakxon” ertagida esa yigitning toshga aylanib qolishi kabi motivlar bevosita animistik tushunchalar qoldig‘idir. **Totemizm** — odamning biror hayvon yoki o‘simlik turi bilan o‘zini qondosh deb bilishdan iborat ishonch-e’tiqodi tizimidir. Totem — u yoki bu urug‘ning e’tiqod qo‘ygan himoyachisi hisoblanadi. Turkiy xalqlar, jum ladan, qadim gi ajdodlarim iz ot, ho‘kiz, bo‘ri, it kabi hayvonlarga, ayrim qushlarga va parrandalarga e ‘tiqod qo‘yganlar. Shular orasida ot va bo‘rini totem hayvon sifatida alohida e’zozlashgan. Totemlar bilan bog‘liq bir qancha genealogik afsonalar ham mavjud. Ularda u yoki bu urug‘ — qabilaning kelib chiqishi ko‘pincha ona bo‘ri obraziga bog‘lab talqin etiladi. Bo‘ri totemiga aloqador ertaklar ham anchagina: “Cho‘loq bo‘ri”, “Bo‘ri qiz” kabi ertaklar shular jumlasidandir. Qadimgi ajdodlarimiz o‘z turmush-tirikchiligida otdan keng foydalanganlar. Ot ularga ham oziq, ham uzoqni yaqin qiluvchi ulov, ham chorvani boqishda ko‘kmakdosh ish hayvoni sifatida xizmat ko‘rsatgan. Hatto otning yolidan turli kasallikkarni davolashda foydalanaligan. Ot kalla suyagi yovuz ruhlardan himoya qiluvchi vosita hisoblangan. Otdan shunchalik katta naf ko‘rgan qadimgi odam uni kult darajasida ilohiyashtirib, e’tiqod timsoliga aylantirgan. Ot kultiga aloqador qarashlar natijasida folklor asarlarida otning epik badiiy timsoli paydo bolgan. Jumladan, o ‘zbek xalq dostonlaridagi G‘irot, G‘irko‘k, Boychibor, Jiyronqush, 21 M ajnunko‘k kabi epik ot

obrazlari bunga yorqin dalil bo‘la oladi. Ot kultiga aloqador urug‘ nomlari va geografik joy nomlari ham bor. Bu haqda „Hazorasp“ nomli toponimik afsona yaratilganligi ma’lum. Eng qadimgi davr folklorining ilk bosqichida ko‘p miflar yaratilgan. XIX asrning II yarmidan boshlab O‘rta Osiyo mahalliy xalq folkloriga qiziqish birmuncha faollashdi. Bu jihatdan N .P .O stroumov, A .A .Divayev, V .V .R adlov, H .Vamberi va boshqalarning to‘plovchilik faoliyatlarini eslash kifoya. Ular o‘zbek xalq maqollari, ertaklari, latifalari, qo‘shiqlari va hatto eposiga oid ayrim namunalarni yozib oldilar. Shuni aytish kerakki, bunday ishni ularning ayrimlari xolis niyat bilan amalga oshirgan deyish qiyin. Chunonchi, N.P.Ostroumov o‘zbek xalqi ijodiyotining ba’zi namunalarini g‘ayri ilmiy ravishda, bevosita aytuvchidan emas, balki ikkinchi darajali shaxslardan yig‘di va bunda, asosan, missionerlik maqsadlarini ko‘zлади. Shunga qaramay, N .P.Ostroum ovning missionerlik faoliyati Qozonda ma’lum yutuqlarni qo‘lga kiritgan b o ‘lsa-da, bu qabih harakat Turkistonda o ‘z natijalarini bera 34 olmadi. Shuning uchun o‘zbek folklori bo‘yicha missionerlar to‘plagan materiallar ular foydasiga xizmat qilmadi, aksincha, ulardan fan vakillari foydalandilar va hamon foydalanmoqdalar. Bu davrda tipografiya va litografiyalarning paydo bo‘lishi natijasida o‘zbek folklorini nashr etish harakati yuzaga keldi, shu tariqa, folkloini yig‘ish va chop qilish uзвиyligi sodir bo‘la boshladи. Shunisi xarakterlikи, bunday nashrlar boshqa tillarga tarjimalar bilan muvoziy holda amalga osha boshladи. Bu jihatdan venger sharqshunosi Herman Vamberi e’tiborga loyiq ishlar qildi. U 1867-yilda Leyptsigda bosilgan ,”Chig‘atoy tili darsligi“ kitobining xrestomatiya qismida 112 ta o‘zbek maqolini arab va lotincha yozuvlarda (bunisi transkripsiya tarzida) berdi va ularning o‘zi amalga oshirgan nemischa tarjimasini e’lon qildi. Bu dalil o‘zbek folklorining chet el doirasidagi birinchi nashri sifatidagina emas, balki unga qiziqishning xalqaro tus ola boshlaganini tasdiqlash jihatidan ham muhim ahamiyatga ega. H.V am beri m azkur darsligida „Yusuf bilan Ahmad“, “Tohir va Zuhra” dostonlaridan parchalar beradi. “Yusuf bilan Ahmad” dostonining o‘zi amalga oshirgan to‘la nemischa tarjimasini e’lon qildi. Bu Yevropada birinchi marta o‘zbek eposidan qilingan tarjima edi. Xalq maqollarini

nashr etish va rus tiliga o‘girishda N .P. Ostroumov amalga oshirgan ishlar ham e’tiborga loyiq. U „Sirdaryo oblast statistikasiga oid materiallar to‘plamida 1110 ta (1-jildida 492 ta, 1888-yil va 2-jildida 628 ta, 1891-yil) o‘zbek maqolini originalda va o‘zining rus tilidagi tarjim asida e’lon qildi. Bu yillarda o‘zbek xalq ertaklari namunalarini yozib olish harakati sezilarli darajada bo‘ldi. N.P.Ostroumov o‘zi yozib olgan ertaklardan iborat „Sort ertaklari” (1906) to‘plamini nashr ettirdi, uni so‘z boshi va izohlar bilan ta’minladi.

Foydalilanilgan adabiyotlar

1. Shoniyozov K. O‘zbek xalqining shakllanish jarayoni – Toshkent, 2001.
2. Асқаров А. Ўзбекистон тарихи (Энг қадимги даврлардан эрамизнинг V асригача). – Тошкент, 1994.
3. Ўзбегим. – Тошкент, 1992 й.
4. О .Safarov, D .O‘rayeva, M .Qurbanova. O‘zbekiston xalqlari etnografiyasi va folklori – Toshkent,2007.

HOW WE CAN WRITE THE CODE

Yuldosh Abdullayevich Kuralov

Toshkent viloyati Chirchiq davlat pedagogika universitetida o‘qituvchi

Nodira Tokhlieva

Toshkent viloyati Chirchiq davlat pedagogika universiteti talabasi

E-mail: nodiratukhlieva@gmail.com

Annotation

We all have hopes, dreams, and plans for the future. Whether you’re looking for a new opportunity, want to optimize your current job, or are simply searching for a new hobby, coding can help you get closer to your goals. Coding, sometimes called computer programming, is how we communicate with computers. Code tells a computer what actions to take, and writing code is like creating a set of instructions. By learning to write code, you can tell computers what to do or how to behave in a much faster way. You can use this skill to make websites and apps, process data, and do lots of other cool things.

Key words: Coding, computer programming, website, app, process data

INTRODUCTION

Code is the language that all computers “speak” and understand. When computer programmers write code, they issue instructions to a computer and tell it which actions to perform and in what order. They use different programming languages to communicate with specific systems. Computer code is comprised of strings of typed letters, numbers and figures which constitute a language, complete with spelling rules and syntax. Someone who knows how to program or write code can pursue a variety of career paths since code is used for a range of activities, from

building websites to flying airplanes. Anything that you can do that involves a computer functions because of code.

How to learn to write code?

There are several different methods and paths you can use when learning how to write code. Here are some steps to get you started:

1. Set goals

Before you begin writing code, it is a good idea to take some time to consider your goals. Are you hoping to find a new job? Are you looking to acquire a valuable skill? Do you want to earn some extra money as a freelancer? Your goals will affect your decisions as to where and how you learn to code and how much time you will need to dedicate to this pursuit. For example, if you want to become a certified expert in coding, you will probably need to get a bachelor's degree in programming, software development or a similar field. However, if your goal in pursuing coding is just to learn an interesting new skill, you should be able to find all the information you need using free resources. The most important part of setting goals is determining how much time and energy you will be able to dedicate to coding.

2. Choose a language

After determining your goals, you will need to choose a coding language to learn. The specific language you pick is not as important as you may think. Any computer language that you choose to study will introduce you to important coding fundamentals like structures, commands and programming logic. You might not end up using your first language as a part of your job, but you will gain valuable experience through the process of mastering it. There are dozens of coding languages that are used for a variety of different projects. If you want to code websites, you should learn HTML, [JavaScript](#) or [CSS](#). If you want to design analysis or artificial intelligence programs, you will need to know [Python](#). If you are interested in creating personal computer applications, a basic language like [C++](#) would be a good choice. You will need to do some experimenting and conduct your own research to find a language that will work well for you.

INTERNATIONAL CONFERENCE DEDICATED TO THE ROLE AND IMPORTANCE OF INNOVATIVE EDUCATION IN THE 21ST CENTURY

3. Find a resource

Once you know what you want to learn, it is time to consider your resources. There are dozens of quality options available for people who want to learn to code. If you are hoping to land your dream job in the computer programming industry, you may want to start by pursuing a computer science degree on a college campus. If you prefer to learn in the comfort of your own home, you can enroll in an online program through a university or private service. If you enjoy teaching yourself, you might find borrowing computer programming books from the library, watching how-to videos online or using other free resources to be your best option. The effectiveness and practicality of each resource will depend on your learning style and schedule.

4. Download an editor

To write code on your personal computer, you will need a text editing program. At their most basic level, most programming languages are plain text, which means they can be written using almost any simple text editor. Common options include Notepad++, TextWrangler and JEdit. Many programming languages have downloadable editing programs that are created specifically for that language. The best program for you will depend on your budget and which language you plan to use most often.

5. Start practicing

Once you have picked up some skills by taking classes or watching online tutorials, you will need to put your knowledge into practice. One of the best ways to learn to code is by simply doing, even if you find yourself making mistakes. One of the easiest ways to start is by picking a simple project that you think you will be able to complete. This could be designing an HTML website, creating a database function with PHP or writing a simple program using any of the basic languages. There are how-to videos and articles explaining how to complete tasks like these using a variety of languages. Using your resources, practice writing code for your project until you know the process well enough to complete it on your own. Then, you can move on to

something even more complex. Coding is a skill that comes through repetition and the more you practice, the easier it will be.

6. Continue learning

As your coding proficiency grows, you will be qualified to advertise your services, apply for jobs and even pursue certification. As you go about finding ways to use your coding skills, you must continue to learn. The computer industry advances and evolves each year, with new programs and techniques regularly being invented and implemented. To remain competitive and informed, you will need to look for ways to continue improving your skills. Methods for writing code will advance and develop in the years to come, so your skill set will need to evolve at the same rate.

CONCLUSION

Coding is a skill best learned through hours of practice. Before we will be able to fully design a website or create a video game, we will need to put in considerable time and energy. If we are patient with ourself and with others, we will be able to maintain a positive attitude and outlook throughout our learning process. While writing code, we are certain to come across issues, glitches and bugs that threaten the functionality of our entire project. In some cases, the only way to fix them is to keep trying different solutions until one works. This can be frustrating, but if we are willing to persevere and stay on task, we will be more equipped to solve similar problems in the future.

REFERENCES

1. Kuralov Y. A., (2021). Elektron ta'lim texnologiyasi. Academic Research in Educational Sciences, 2(3) 787-790.
2. Dmitriy Musin. Samouchitel Python. 2015 y.
3. Internet manbalari mazili:
 - www.python.org
 - www.texnoman.uz
 - www.dasturchi.uz

**SUV TEJOVCHI TEXNOLOGIYALARNING BUGUNGI
KUNDAGI AHAMIYATI**

Saksonov U.S

“Toshkent irrigatsiya va qishloq xo‘jaligini
mexanizatsiyalash muhandislari instituti” milliy tadqiqot universiteti
Buxoro tabiiy resurslarni boshqarish instituti

E-mail: saksonovumid@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada suv resurslarining bugungi kundagi ahamiyati global iqlim o‘zgarishi natijasida suv tanqisligi kuzatilyotganligi haqida ma’lumotlar keltirigan. Shu bilan birga suv tejovchi texnologiyalaring bugungi kunda suv resurslarini iqtisod qilishdagi o‘rni hamda nam saqlovchi gidrogel kristali haqida yozilgan.

Kalit so‘zlar: suv, resurs, gidrogel, iqlim, kristal, nam, ekin, sug‘orish.

THE IMPORTANCE OF WATER-SAVING TECHNOLOGIES

Annotation. This article presents information about the importance of water resources today, as a result of global climate change, water scarcity is observed. At the same time, it is written about the role of water-saving technologies in the economy of water resources today, as well as about the moisture-retaining hydrogel crystal.

Key words: water, resource, hydrogel, climate, crystal, moisture, crop, irrigation.

Dunyoda turli xildagi sug‘orish usullari bilan qishloq xo‘jaligi ekinlarini suvgaga bo‘lgan talabini qondirish bilan birga yuqori hosil olish maqsadida foydalanib kelinmoqda. Bugungi kunga kelib global iqlim o‘zgarishi tufayli suv resurslari taqchilligi kuzatilmoxda ayniqsa 2022 – yilda bu yaqqol bilindi.

Olimlarning ta'kidlashida global iqlim o'zgarishi O'zbekiston Respublikasiga ham o'z ta'sirini ko'rsatmay qolmaydi ya'ni Respublikada kelajakda suv tanqischiligi kuzatilishi haqida ko'plab prognozlar ayttilmoqda misol uchun:

- Xususan, o'tgan yuz yillikning 90-yillari boshida O'zbekistondagi umumiy suv istemoli hajmi 64 milliard kub metr atrofida bo'lgan, Respublika aholisi soni esa 21 million kishini tashkil qilgan.
- Bugungi kunda esa O'zbekistondagi yillik suv istemoli - 52 milliard kub metrga yaqin, aholi soni esa - 34 milliondan ziyod.
- 2030-yillarga borib esa yillik suv resurslari 52 milliardan 44 milliardga global iqlim isishi natijasida kamayishi, aholi soni esa 39 mln dan ortishi mutaxasislar tomonidan ta'kidlanmoqda.

Yuqoridagi ma'lumotlarga tayangan holda shuni aytish mumkinki yaqin 10 yillikda suv resurslariga talab yanada ortadi. Qishloq xo'jaligida suv tanqischiligini oldini olish maqsadida Respublikamizda suv tejovchi texnologiyalarni sug'oriladigan maydonlarda qo'llash bo'yicha keng ko'lamli ishlar olib borilmoqda.

Suv tejovchi texnologiya sifatida nam saqlovchi gidrogel kristallaridan foydalanishning ham bir qator afzalliklari dunyo olimlari tomonidan ta'kidlanib kelinmoqda.

Nam saqlovchi gidrogel kristalining asosiy xususiyati suvni ko'p miqdorda singdirish, hajmni oshirish qobiliyatidir. Namlikka to'yingan gidrojel jele kabi bo'ladi. U nafaqat suvni, balki ozuqa moddalarini – o'g'itlarni ham o'zlashtiradi. Tuproq namligi pasayganda, suvli tuproq asta-sekin o'simliklarga barcha namlikni beradi. Gidrojel granulalarini ishlatganda, har qanday ekinlarni sug'orish chastotasi kamayadi. Jele o'xshash substrat o'simliklar uchun mutlaqo zararsizdir. U neytral reaksiyaga ega, tarkibida bakteriya yoki zamburug'lar yo'q, chunki u organik material emas. Va eng muhimi, u ko'p marta quritilishi va namlik bilan to'yingan bo'lishi mumkin: suvli tuproq uzoq vaqt davomida o'z xususiyatlarini saqlab qoladi, parchalanmaydi. Nam saqlovchi gidrogel kristali namlikni yaxshi singdiradi va ushlab turadi, asta-sekin o'simliklarga beradi. Ya'ni nam saqlovchi gidrogel kristali

tuproqqa qo'shilsa, substratning namlik sig'imi ortadi. Nam saqlovchi gidrogel kristali yomg'ir suvlari yoki sug'orish suvini o'z og'irligidan 200-300 marta, tuproqlarda esa tuproq tarkibidagi turli tuzlar miqdoriga qarab 200-250 martagacha ko'p suvni yutadi. Tuproqqa atmosfera yog'lnlari yoki sug'orish yo'li bilan o'tgan suv o'simliklar ildiziga bemalol o'tadigan holatda saqlanadi.

nam saqlovchi gidrogel kristalidan foydalanishning afzalliklari quydagilardan iborat: sug'orish suvini tejaydi, mineral o'g'itlarni tuproqning unumdon qatlamida tutib qolish hisobiga uning sarfini kamaytiradi, unumdon qatlamni yanada boyitadi va hosildorlikni oshiradi, yerlar va yer osti suvlarini sho'rلانishdan saqlaydi, qishloq xo'jaligi ekinlarining hosildorligini oshiradi. Nam saqlovchi gidrogel kristalidan foydalanish deyarli barcha turdag'i o'simliklarga tez va kuchli ta'sir etib, unib chiqishini hamda o'simliklar hosildorligini oshirishini ta'minlaydi. Ekinlarni sug'orishda nam saqlovchi gidrogel kristalidan foydalanuvchi dehqonlar, bog'bonlar juda ham katta ijobiy natijaga erishishadi. Nam saqlovchi gidrogel kristali tarkibida mineral va biologik o'g'itlar, mikroelementlar va o'simliklarni turli kasalliklardan himoyalovchi biologik mikroorganizmlar mavjud. Agarda nam saqlovchi gidrogel kristalidan qishloq xo'jaligida foydalanilsa bu birinchi navbatda suv resurslarini iqtisod qilsa shu bilan birga hosildorlikni oshirishga ham o'z ta'sirini ko'rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Sattorovich, S. U. (2022). KUZGI BOSHOQLI DON EKINLARIGA RESURS TEJAMKOR SUG 'ORISH TEXNOLOGIYALARINI QO 'LLASHNING BUGUNGI KUNDAGI AHAMIYATI.
2. Saksonov, U. S. (2022, July). APPLICATION OF WATER-SAVING TECHNOLOGIES IN WINTER WHEAT CULTIVATION. In *INTERNATIONAL CONFERENCES* (Vol. 1, No. 4, pp. 8-11).
3. Jurayev, A. K., Jurayev, U. A., Atamurodov, B. N., Sobirov, K. S., & Najmuddinov, M. M. (2022). IRRIGATION OF GOOSE BY WATER-SAVING METHOD.

INTERNATIONAL CONFERENCE DEDICATED TO THE ROLE AND IMPORTANCE OF INNOVATIVE EDUCATION IN THE 21ST CENTURY

4. Sattorovich, S. U., & Qobil o‘g‘li, S. F. (2022). BUG ‘DOY O ‘SIMLIGI VA DONINING XALQ XO ‘JALIGIDA BUGUNGI KUNDAGI AHAMIYATI.
5. Muxamadxon, K., Umid, J., Zayniddin, K., & Umidjon, S. (2018). Reduction of mineralization of collector-drainage water by the biological method and use of them in the irrigated agriculture. *European science review*, 1(11-12), 55-57.
6. Muradov, O., Kattayev, B., Saylixanova, M., & Polvonov, D. (2019). UZBEKISTAN INTENSIVE TECHNOLOGIES OF DRIP IRRIGATION EFFICIENCY. In Приоритеты мировой науки: новые подходы и актуальные исследования (pp. 55-59).
7. Жураев, А. К., & Саксонов, У. С. (2019). BUXORO VOHASIDA KUZGI BUG ‘DOYNI SUG ‘ORISH MUDDATLARI VA ME ‘YORLARINI ILMUY ASOSLASH. *ЖУРНАЛ АГРО ПРОЦЕССИНГ*, (6).
8. Жураев, А. К., & Саксонов, У. С. (2019). BUG ‘DOY O ‘SIMLIGINING BIOLOGIYASI HAMDA AGROTEKNIKASI. *ЖУРНАЛ АГРО ПРОЦЕССИНГ*, (6).
9. Саксонов, У. С. (2022). АКТУАЛЬНОСТЬ ВОДОСБЕРЕГАЮЩИХ ТЕХНОЛОГИЙ ПОЛИВА. *Scientific progress*, 3(2), 1004-1009.
10. Saksonov, U. S. (2022, July). THE IMPORTANCE OF USING INNOVATIVE IRRIGATION TECHNOLOGIES. In *INTERNATIONAL CONFERENCE: PROBLEMS AND SCIENTIFIC SOLUTIONS*. (Vol. 1, No. 2, pp. 125-129).
11. Jurayev, A. K., Jurayev, U. A., Atamurodov, B. N., Sobirov, K. S., & Najmuddinov, M. M. (2022). SCIENTIFIC AND PRACTICAL IMPORTANCE OF EFFICIENT USE OF WATER IN IRRIGATED LAND.
12. MURADOV, O., KATTAYEV, B., & SAYLIXANOVA, M. Sprinkler Irrigation Equipment and Types of Them. *International Journal of Innovations in Engineering Research and Technology*, 7(05), 45-47.

**O'ZBEKISTONDA AHOLI SONINING TEZ SURATLARDA O'SISHI,
AHOLI JOYLASHUVI, URBANIZATSIYA JARAYONI VA MIGRATSIYA**

Samandarova Sadoqat

O'zMU Geografiya va tabiiy resurslar fakulteti geografiya yo'nalishi 3-kurs talabasi

Maqlolada O'zbekistonda aholi sonining o'sishi aholining joylashuvi oldingi davrlarga nisbatan o'zgarishlar,tabiiy ko'payishning yuqori ekanligiga sabablar keltirib, migratsiya saldosи nima uchun manfiy va u ko'rsatkichlarni to'g'irlash uchun olib borilayotgan islohatlar,viloyatlar kesimida aholi ko'rsatkichlarida tendensiyalar va yetakchi viloyatlar,shaharlar va ularning vazifalari yoritib o'tilgan.

Tayanch so'zlar: aholi, tabiiy ko'payish,ayollar soni, erkaklar soni, tug'ilish, o'lim, urbanizatsiya, shaharlar, qishloqlar, migratsiya, mayatnik migratsiya, migratsiya saldosи.

In the article, the growth of the population in Uzbekistan, changes in the location of the population compared to previous periods, the reasons for the high natural increase, why the migration balance is negative and the reforms being carried out to correct these indicators, the population in the regions trends and leading regions, cities and their tasks are highlighted in the indicators.

Key words: population, natural reproduction, number of women, number of men, birth, death, urbanization, cities, villages, migration, pendulum migration, migration balance.

В статье прирост населения в Узбекистане, изменения в размещении населения по сравнению с предыдущими периодами, причины высокого естественного прироста, почему отрицательное сальдо миграции и проводимые реформы по корректировке этих показателей, В индикаторах выделены тенденции численности населения в регионах и регионы-лидеры, города и их задачи.

INTERNATIONAL CONFERENCE DEDICATED TO THE ROLE AND IMPORTANCE OF INNOVATIVE EDUCATION IN THE 21ST CENTURY

Ключевые слова: население, естественное воспроизводство, численность женщин, численность мужчин, рождаемость, смертность, урбанизация, города, села, миграция, маятниковая миграция, миграционный баланс.

O‘zbekistonda aholi sonining o‘sishi — O‘zbekiston Respublikasi Qoraqalpog‘iston

Respublikasi, 12 viloyat, 162 tuman va 118 shahardan iborat. Ma’muriy-hududiy bo‘linish bo‘yicha MDH davlatlari orasida aholining umumiy soni bo‘yicha uchinchi, Rossiya va Ukrainadan keyin ikkinchi o‘rinda turadi. O‘zbekistonning o‘ziga xos xususiyati aholi o‘sish sur’atlarining yuqoriligidir. Bu borada O‘zbekiston Respublikasi yaqin xorijning barcha davlatlaridan oldinda, Tojikistondan keyin ikkinchi o‘rinda turadi

O‘zbekiston aholisining ko‘payishi bir qator sabablar ta’sirida ro‘y beradi: tarixiy, ijtimoiy-iqtisodiy va demografik omillar, ayniqsa, respublikaga xosdir. O‘z navbatida, bu omillar bir-biri bilan bevosita bog‘liqdir. Ayni vaqtda O‘zbekiston aholisi 01.07.2022 yil holatiga **3 5 6 0 3 4 4 3 k i s h i . Erkaklar: 17924922 kishi, Ayollar: 17703671 kishi**

Aholi tez suratlarda o‘sishi tabiiy ko‘payish ko‘rsatkichining yuqori ekanligi bilan ifodalanadi. O‘zbekiston aholisi 2021-yil **730 670** kishiga kopaygan Buni topish uchun tugilgan aholi sonidan o‘lgan aholi sonini ayish orqali javob olamiz Ular soni esa rasmiy stat.uz saytida beriladi. bundan tashqari aholi mexanik harakat hisobiga ham ko‘payadi . 20-asrda O‘zbekistonda aholi soni 8,1 million kishi. 1959 yilda, 1976 yilda 14,1 mln., 2000 yilda 24,5 mln kishi, 2021-yilda 35,6mln kishi. Biroq so‘nggi paytlarda O‘zbekistonda tug‘ilishning umumiy koeffitsientining pasayishi qayd etildi: 1980 yilda 5,6 baravar, 1993-yilda 3,9 baravar, 2008 yilda 2,2 baravar, 2016 yilda bu darajadan past bo‘lgan. avlodlarning ko‘payishi — 2.15.

O‘zbekistonning mexanik ko‘payishi manfiy bunga sabab ko‘chib kelganlar sonidan ko‘chib ketganlar salmog‘i ko‘proq va bu ko‘rsatgich **-18 265** kishi O‘zbekiston aholisining umumiy ko‘payishi esa 2021 yil **712 405** kishiga yetdi va bu juda yaxshi natijadir kelajakdagi islohatlarimiz aholini O‘zbekistonda saqlab qolishga

qaratilib ko‘chib ketganlar kamayishi uchun aholi yashash sharoitlari va daromad manbalari oshib bormoqda . O‘zbekistonda aholi sonining bir xilda o‘sishi uzoq yillardan buyon davom etmoqda. Ammo bu tendentsiya ma’lum darajada buzilgan davrlar bo‘lgan, masalan, 1941-1945 yillardagi Ulug‘ Vatan urushi davrida. Harbiy xizmatga majbur bo‘lgan aholining frontga safarbar etilishi uning ko‘payishining demografik bazasining keskin qisqarishiga olib keldi. Urushning demografik aks-sadosi bugungi kunda ham salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Statistik ma’lumotlar tasdiqlaganidek, respublikada aholi o‘sishining eng yuqori sur’atlari aholining o‘rtacha yillik o‘sishi 3-3,5 foizga yetgan. O‘tgan o‘ttiz yillikda O‘zbekiston aholisi qariyb 12 million kishiga ko‘paygan bo‘lsa, avvalgi shu davrda 3,5 million kishiga ko‘paydi. Demak, agar 1926-yilda hozir MDH tarkibiga kiruvchi davlatlar aholisining 3 foizdan sal ko‘proq qismi O‘zbekistonda yashagan bo‘lsa, hozir bu ko‘rsatkich 8 foizdan oshdi.

Doimiy aholi sonining hududlar bo‘yicha taqsimlanishi

I- yanvar holatiga, ming kishi

	2021- yil	2022- yil	<i>O‘sish sur’ati, % da</i>
O‘zbekiston Respublikasi	34 558,9	35 271,3	102,1
<i>hududlar:</i>			
Samarqand	3 947,7	4 031,3	102,1
Farg’ona	3 820,0	3 896,4	102,0
Qashqadaryo	3 335,4	3 408,3	102,2
Andijon	3 188,1	3 253,5	102,1
Toshkent*	2 975,9	2 941,6	98,8
Namangan	2 867,5	2 931,1	102,2
Toshkent shahri*	2 694,4	2 860,5	106,2
Surxondaryo	2 680,8	2 743,2	102,3
Buxoro	1 947,1	1 976,8	101,5
Qoraqalpog‘iston Respublikasi	1 923,7	1 948,5	101,3
Xorazm	1 893,3	1 924,2	101,6
Jizzax	1 410,5	1 443,4	102,3
Navoiy	1 013,6	1 033,9	102,0
Sirdaryo	860,9	878,6	102,1

*Toshkent shahri hududi Toshkent viloyati hududini hisobidan kengayishi narijasida aholi sonida sezilarli o‘zgarish bo‘lgan

Aholi joylashuvi

Respublika aholisi hudud bo'yicha notekis taqsimlangan bo'lib, aholining o'rtacha zichligi bo'yicha O'zbekiston bu ko'rsatkich bo'yicha bir qator MDH davlatlaridan, Markaziy Osiyoning boshqa respublikalaridan oldinda. Aholi sonining tez o'sishi munosabati bilan uning har kvadrat kilometrga nisbatan zichligi 79 kishini tashkil etdi.

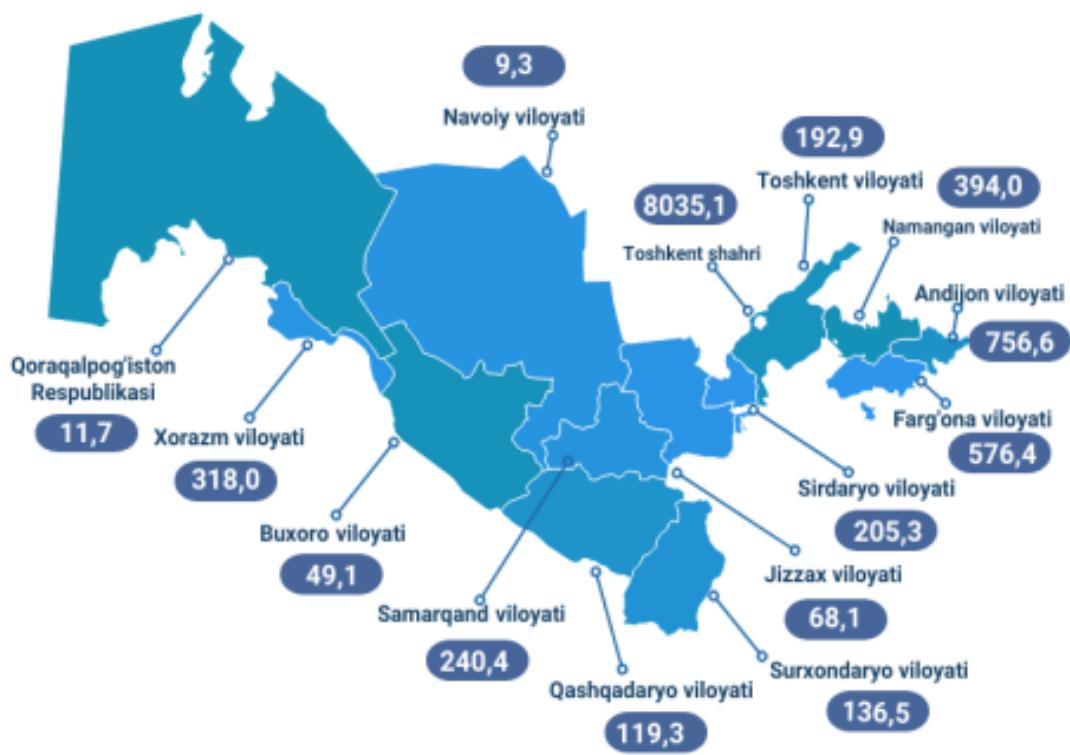

O'zbekistonda tabiiy sharoitning o'ziga xos xususiyatlari — tog'li, cho'l, qurg'oqchil iqlim bilan bog'liq holda ob'ektiv ravishda aholining to'planishi asosan vohalarda rivojlangan. Respublikamizning cho'l hududlarida aholi zichligi juda past. Qoraqalpog'istonda 11,1 kishi, Navoiy viloyatida 8,6 kishi, har kvadrat kilometr hududga to'g'ri keladi. Aholi zichligi haqida gapirganda, O'zbekistonning ayrim hududlari bu ko'rsatkich bo'yicha Andijon viloyati aholi zichligi bo'yicha Moskvadek aholi zich joylashgan hududdan ham oldinda, MDH mintaqalari orasida birinchi, dunyoda esa Meksika va Hindistondan keyin uchinchi o'rinda turadi. Andijon viloyatida aholining o'rtacha zichligi har kvadrat kilometrga 680,2 kishi,. Respublika hududining 1foizdan kamroq'ini egallagan Andijon

viloyatida O‘zbekiston umumiy aholisining 9 foizdan ortig‘i istiqomat qiladi. Toshkent viloyati ham aholi zich joylashgan. Bu yerda aholining har kvadrat kilometrga o‘rtacha zichligi 194,4 kishini tashkil etadi, ya’ni respublika bo‘yicha o‘rtacha ko‘rsatkichdan 3 barobar ko‘p. Bu hududda aholining bunday yuqori zichligi, birinchi navbatda, bu yerda katta miqdordagi yirik sanoat korxonalari va shahar posyolkalarining joylashishi bilan bog‘liq. Shu bilan birga, Markaziy Osiyodagi eng yirik shahar Toshkent viloyati joylashganligi atrofga juda katta ta’sir ko‘rsatadi.. O‘zbekiston Respublikasida 2021-yilda har 1000 kishiga hisoblanganda tabiiy o‘sish 26,6 kishini tashkil etdi,

O‘zbekiston Respublikasi bo‘yicha aholi zichligi

2022- yil 1- yanvar holatiga, 1 kv.km.ga to‘g‘ri keladigan aholi soni, kishi

Urbanizatsiya jarayoni

O‘zbekistonda urbanizatsiya jarayoni unchalik tez sur’atda bo‘lmasa-da, ya’ni shaharlar soni ortib bormoqda, ularning respublikani ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishdagi o‘rni va ahamiyati ortib bormoqda, shaharlar soni ortib borishiga.

INTERNATIONAL CONFERENCE DEDICATED TO THE ROLE AND IMPORTANCE OF INNOVATIVE EDUCATION IN THE 21ST CENTURY

aholi sonining o'sishi sabab bo'lmoqda. 1940- yil bilan solishtirganda O'zbekistonda shaharlar soni qariyb 5 barobar ko'paydi. Ya'ni hozirgi kunda **shaharlar soni 120 tani, shaharchalar soni 1071tani** tashkil etadi.

Respublika shahar aholisining mutlaq sonining o'sish tendentsiyasi davom etmoqda, biroq keyingi yillarda shahar aholisining umumiy aholi tarkibidagi ulushi nafaqat o'smadi, balki aksincha, birmuncha kamaydi. Shunday qilib, agar 1979-yildagi ma'lumotlarga ko'ra, shahar aholisi 41,2 f%ni tashkil etgan bo'lsa, 1989 yilda — 40,7 %ni tashkil etgan bo'lsa, 1993 yilda — 39,4 %ni hozirda esa **2022-yil 50,8%** tashkil etdi. Buning sababi, birinchidan, qishloq aholisining tabiiy o'sishi shahar aholisiga qaraganda ancha yuqori bo'lsada aholining shaharga intilishi va yashash ishlab qolishi, ikkinchidan, keyingi bir necha yil ichida alohida qishloq aholi punktlarining sun'iy ravishda shaharcha va shahar maqomining olishidir

Respublikamiz poytaxti Toshkent shahrida aholi soni juda yuqori sur'atlarda o'sib bormoqda. Agar 1939-yilda Toshkentda 556 ming kishi yashagan bo'lsa, 1994-yil boshida 2.121 mln kishi. 2021-yilda bu ko'rsatkich 2.759 mln. kishiga yetdi. Respublikaning urbanizatsiya jarayonida Samarqand, Buxoro, Andijon, Farg'ona kabi qadimiy shaharlar, madaniyat va sivilizatsiya markazlari, shuningdek, nisbatan yosh sanoat va madaniyat markazlari — Olmaliq, Angren, Navoiy, Zarafshon, Chirchiq, Bekobod va boshqalar.

Migratsiya

Muayyan hudud aholisining o'sishida migratsiya jarayonlari ma'lum darajada ro'1 o'ynaydi. Urushdan oldingi besh yillik rejalar yillarida qurilish ko'lami, shuningdek, 1966-yilda Toshkent shahrida ro'y bergen zilzila, ishlab chiqaruvchi kuchlarning rivojlanishi O'zbekistonga boshqa Respublikalardan katta migratsiya oqimini keltirib chiqardi Biroq SSSRning parchalashi migratsiya jarayonida sezilarli o'zgarishlar ro'y berdi va hozirda respublikada migratsiya saldosi salbiy. Bunga asosiy sabab O'zbekiston hududida yashaydigan, 2-jahon urushi davrida ko'chib

INTERNATIONAL CONFERENCE DEDICATED TO THE ROLE AND IMPORTANCE OF INNOVATIVE EDUCATION IN THE 21ST CENTURY

keltirilgan boshqa millat vakillarining o‘z vatanlariga qaytib ketishidir. Shu bilan birga ziyoli qatlamning chet davlatlarda o‘qib, ishlab shuyerlarda qolishi.

Hozirgi vaqtida O‘zbekiston Respublikasi uchun mayatnik migratsiya, ya’ni aholining kunduzi qishloqlardan shaharga ko‘chishi xarakterlidir. Bu, birinchi navbatda, qishloq aholisining shaharlarda ishlashi yoki o‘qishi bilan bog‘liq. Bu borada sanoatning turli tarmoqlari keng rivojlangan shaharlarda Toshkent (asosan Toshkent shahri), Andijon, Farg‘ona viloyatlari alohida ajralib turadi. Migratsiyaning mayatnik shakli qishloq aholisining bandlik darajasini, ularning madaniyatini oshirishga, shahar va qishloqlar o‘rtasidagi munosabatlarni yaxshilashga yordam beradi.

O‘zbekiston Respublikasi bo‘yicha ko‘chib kelganlar va ko‘chib ketganlar soni

2021- yil yanvar-dekabr, kishi

	Ko‘chib kelganlar			Ko‘chib ketganlar		
	Jami	shundan:		Jami	shundan:	
		respublika-ning boshqa hududlari-dan	xorijiy mamlakatlardan		respublika-ning boshqa hududlariga	xorijiy mamlakatlarga
O‘zbekiston Respublikasi	256 814	254 939	1 875	275 079	254 939	20 140
Qoraqalpog‘iston Respublikasi viloyatlar:	11 826	11 646	180	18 590	12 712	5 878
Andijon	6 965	6 949	16	9 796	9 483	313
Buxoro	6 672	6 659	13	10 989	10 784	205
Jizzax	8 993	8 985	8	11 490	11 270	220
Qashqadaryo	11 580	11 566	14	20 726	20 484	242
Navoiy	9 524	9 484	40	11 016	9 986	1 030
Namangan	3 142	3 114	28	5 951	5 711	240
Samarqand	9 591	9 584	7	17 643	17 017	626
Surxondaryo	11 911	11 892	19	17 704	17 391	313
Sirdaryo	8 714	8 662	52	10 113	9 763	350
Toshkent	35 265	34 564	701	40 329	35 233	5 096
Farg‘ona	10 857	10 841	16	14 868	14 350	518
Xorazm	9 855	9 848	7	12 202	11 804	398
Toshkent sh.	111 919	111 145	774	73 662	68 951	4 711

O‘zbekistonga ko‘chib kelgan aholini 100% deb hisoblasak;

Qozog‘istonga – 38,0%,
Tojikistonga – 18,5%,
Rossiya Federatsiyasiga – 17,3%,
Qirg‘izistonga – 7,0%,
Turkmanistonga—3,3%,
Boshqa davlatlar – 15,9. % tog‘ri keladi.

O‘zbekistonga ko‘chib ketgan aholini 100% deb hisoblasak;

Qozog‘istonga – 56,6%,
Rossiya Federatsiyasiga – 30,5%,
Tojikistonga – 3,7%,
Qirg‘izistonga – 2,3%,
Ukrainaga – 1,6%
Boshqa davlatlar – 5,3. % tog‘ri keladi. 2021-yil ma’lumotlari.

20-asrda O‘zbekistonda aholi soni 8,1 million kishi. 1959 yilda, 1976 yilda 14,1 mln., 2000 yilda 24,5 mln kishi, 2021-yilda 35,6mln kishi. Biroq so‘nggi paytlarda O‘zbekistonda tug‘ilishning umumiyligini koeffitsientining pasayishi qayd etildi: 1980 yilda 5,6 baravar, 1993-yilda 3,9 baravar, 2008 yilda 2,2 baravar, 2016 yilda bu darajadan past bo‘lgan. avlodlarning ko‘payishi — 2.15. Bunda shaharlashuvning ta’siri va aholi turmush tarzida sodir bo‘layotgan o‘zgarishlar sababdir. Biroq shu aytishimiz mumkinki, yurtimizda aholi soni yaqin yillar davomida o‘sish ko‘rsatkichi musbat bo‘lib aholi soni doimiy ortib boradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. ↑ [Tojiyeva, Zulhumor. Aholi geografiyasi va Demografiya asoslari]
2. ↑ „Demografiya statistikasi“. Qaraldi: 2-avgust 2022-yil.

TEMURIYLAR DAVRIDA FAN VA MADANIYAT

Jo‘rəboyev Sanaqul Orif o‘g‘li

JDPU Tarix fakulteti talabasi

Mirzayev Bekzod Nuraliyevich

JDPU Tarix o‘qitish metodikasi kafedrasи o‘qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada Temuriylar davrida ijod qilgan olimlar va tarixshunoslarning asarlari, Mirzo Ulug‘bekning astronomiya maktabi va u yerda ijod qilgan adiblar haqida malumotlar berilgan.

Kalit so‘zlar: Temuriylar renesansi, Ulug‘bek astronomiyasi, kitobat sanati, zafarnoma.

Abstract: The article provides information about the works of scientists and historians who created during the Timurid period, Mirzo Ulugbek's school of astronomy and the writers who created there

Key words: Timurid renaissance, Ulugbek astronomy, book art, zafarnoma.

Buyuk bobokalonlarimizning manaviy olami xususida fikr yuritganda sohibqiron Amir Temur xaqida alohida to‘xtalishimiz tabiyidir. Chunki tengsiz azmu-shijoat, mardlik va donishmandlik ramzi bo‘lgan bu mumtoz siymo buyuk sultanat barpo etib, davlatchilik borasida o‘zidan xam amaliy, xam nazariy meros qoldirdi, ilmu-fan, madaniyat bunyodkorlik din va manaviyat rivojiga yo‘l ochdi.(1, 332, I.A Karimov "Temur haqida so‘z")

Sohibqiron Amir Temur o‘z yurishlaridan so‘ng bosib olingan mamlakatlardan nafaqat oltinu-kumush, javohirlarni balki ko‘plab nodir qo‘lyozma asarlarni, alloma shoirlarni, donishmandlarni memor muhandislarni ilm ahlini mamlakat poytaxti

INTERNATIONAL CONFERENCE DEDICATED TO THE ROLE AND IMPORTANCE OF INNOVATIVE EDUCATION IN THE 21ST CENTURY

bo‘lmish samarqandga olib kelar va ularga ilm fanni yuksaltirish, yangi binolarni qurish ishlarini topshirardi(2, 8, [htt:// hozir.org/](http://hozir.org/)).

Temur davlati sayi xarakatlari tufayli XIV asr o‘rtalari XV asr boshida samarqandda astronomiya, tibbiyat, riyoziyot, falsafa, tarix, kabi fanlar memorchilik, adabiyot, san’at, xattotlik va musiqa san’ati gurkirab o‘sadi, ko‘p olimlar sanatkorlar yetishib chiqadi(3, 5-b, Mamajon Rahmonov "Temur va temuriylar davrida madaniyat va san’at")

Temuriy hukmdorlardan Shohruh Mirzo (1405-1447), Mirzo Ulug‘bek(1409-1449), Sulton Husayn (Boyqaro) (1469-1506), qisman Abu said davrlarida ichki osoyishtalik marifat vamadaniyatga katta etibor berilishi tufayli ilmu-fan va madaniyat sohasi yuksaldi.(4, 360-b, B.J.Eshov, A.A Odilov)

Bu vaqtida nafaqat poytaxt Xirot va Samarqand balki Movarounnahr va xurisondagi boshqa shaharlar Buxoro, Xorazm, Balx, Mashhad, Sheroz, xam o‘ziga xos madaniy markaz rolini o‘ynay boshladi.Tarixda Marifatparvar vaoqilligi bilan nom chiqargan Shohruh (1405-1447) davrida asriy ilm-fan, madaniyat an’analari qayta jonlana boshladi.(5, 360, B.J Eshov, A.A Odilov "o‘zb tarixi 1-jild).

Temuriyalr davrida ijtimoiy fanlarning muhim tarmog‘i tarixshunoslikda xam kata yutuqlarga erishildi. Mzkur davr tarixini ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy xayotini o‘rganishda beba ho manba xisoblanmish Sharafiddin Aliyazdiyning "zafarnoma" asari Xofiz Abruyinin "zubdat ut-tavorix" va h.k asarlariyaratildi(6, 15-b N.Naimov).

XV asrda kitobat san’ati yani qo‘lyozma asarlarni ko‘chirib yozish va u bilan bog‘liq bo‘lgan xattotlik, musavvirlik, lavvohlik va sahhoflik san’ati nihoyatda taraqqiy etadi.(7, 112-b, D.O‘roqov, A.Sharopov "o‘zb tarixidan universal qo‘llanma")

Bu davrda zamonasining istedodli adiblari qutb xorazmiy, sayfi saroyi, Haydar xorazmiy, Durbek, Amiriyy, yaqiniy, Atoyi, sakkokiyy, Lutfiy, Bobur, Muhammad solih va boshqalar yashab ijod qiladilar(8, 113-b, D.O‘roqov, A.Sharopov" o‘zb tarixidan universal qo‘llanma").

INTERNATIONAL CONFERENCE DEDICATED TO THE ROLE AND IMPORTANCE OF INNOVATIVE EDUCATION IN THE 21ST CENTURY

XV asrda Samarqand va Hirotda olimlaru-fuzalolari, shoirlaru-bastakorlarning katagina guruhi to‘planadi. Ulug‘bek farmoni bilan 1417-yili Buxoroda, 1417-1420-yillarda samarqanda va 1433-yili g‘ijdivonda madrasalar qad ko‘taradi. Buxoro madrasasining darvozasiga "Bilim olish har bir muslimon ayol va erkakning burchidir" degan kalima o‘yib yozib qo‘yiladi. Bu madrasalarda ilohiyot ilmlari: Quran, Hadis, Tafsir, Fiqh(din va shariat qonun qoidalari) bilan bir qatorda riyoziyot(matematika), handasa(geometriya), ilmi aruz, arab tili va uning marfologiyasi kabi dunyoviy ilmlar ham o‘qitilardi(9, 110-b D.O‘roqov, A.Sharopov o‘zb universal qo‘llanma)

Samarqand astronomiya makkabining ko‘zga ko‘ringan namoyondalardan biri g‘iyosiddin Jamshiddir. U astronomiyaga oid "ziji xoqoniya" "bog‘lar sayri", matematikaga bag‘ishlangan:"hisob holati","doira haqida risola" asarlarini yozadi shuningdek Qozizoda Rumiy va Ulug‘bekning shogirdi Ali Qushchilar xam astronomiya arifmetikaga oid asarlar yozadi.

Samarqand va Hirotda maxsus saroy kutubxonalari tashkil etilgandi. Ktubxona ishlariga kutubxona dorug‘asi yoki kitobdor boshchilik qilgan.

Msalan Hirotda Ulug‘bekning boysung‘ur kutubxonasida qirqta xattot va bir qancha naqqoshlar qo‘lyozma asarlardan nusxalar ko‘chirish va ularni bezash bilan band bo‘lgan(10, 113-b d.o‘roqov, A.sharopov "o‘zb tarixidan universal qo‘llanma").

Xullas, Ulug‘bekning astronomiya maktabi faoliyatiga xususan uning astronomiya fanidagi nazariy qarashlariga baho berilganda shuni aytish kerakki XV asrda samarqandlik astronomlar o‘z asarlarida Ptolomey sistemasi asosida dunyoning markazi yer(gesentrizm) deb ko‘rsatsalarda, ammo yerning yumaloqligi va uning quyosh atrofida aylanish (gelisentrizm)ligi ular uchun yot bo‘lмаган(11, 120-b Abdulahad Muhammadjonov Temur va Temuriylar sultanati tarixiy ocherk).

Shu o‘rinda Amir Temur tominidan madaniyat dunyosi turlicha bo‘lgan ulkan geografik xududlarning yagona markazlashgan davlatga birlashtirilishi tufayli g‘arb olimlari tomonidan "Temuriylar renesansi" deb atalgan madaniyatning rivojlanishi

INTERNATIONAL CONFERENCE DEDICATED TO THE ROLE AND IMPORTANCE OF INNOVATIVE EDUCATION IN THE 21ST CENTURY

uchun shart-sharoitlar yaratilganligini qayd etib o'tmaslik mumkin emas(12, 101-b, D.A .Alimova, E V.Rtveladze "ozb davlatchiligi tarixi").

- (1)Karimov I.A "Temur xaqida so'z"
- (2)<http://hozir.org/amir-temur-va-temuriylar-davrida-ilm-fan.html>.
- (3)Mamajon Rahmonov "Temur va temuriylar davrida madaniyat va san'at"
- (4) B.J Eshov, A.Odilov " ozb tarixi I-jild
- (5)B.Eshov, A odilov "ozb tarxi 1-jild"
- (6)N.Naimov "Temuriylar davri madaniyati tarixidan lavxalar"
- (7).(8).(9).(10) D.o'roqov, A.sharipov" o'zb tarixidan universal qo'llanma"
- (11)Abdulahad Muhammadjonov "Temur va temuriylar sultanati tarixiy ocherk"
- (12) D.Alimova, E.Rtveladze "o'zb davlatchiligi tarixi ocherklari".

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1) Karimov I.A " Temur xaqida so'z" Toskent: o'zb, 1996
- 2) B. Eshov, A.A Odilov " O'zbrkiston tarixi" 1-jild
- 3) Adulahad Muhammadjonov " Temur va Temuriylar sultanati" T ocherk Toshkent 1994
- 4) D.A Alimova, E.V Rtvedze O'zbekiston davlatchiligi tarixi ocherklari T: " Sharq",2001-224 b
- 5) D.O'roqov, A Sharipov "O'zbekiston tarixidan universal qo'llaa Toshkent:2013
- 6) Naim Norqulov "Temuriylar davri madaniyati tarixidan lavhalar" urganch:1996
- 7) M.Rahmonov, A.Umarov, T.G'ofurbekov, M.Qodirov " Temur va Temuriylar davrida madaniyat va san'at".
- 8) <https://hozir.org/amir-temur-va-temuriylar-davrida-ilm-fan.html>

YANGI O'ZBEKISTON YOSHLARI KELAJAK BUNYODKORI

Xamrayev Og'abek Oybek o'g'li,

Allaberganova Umida Karimberganovna

Urganch davlat universiteti Texnika fakulteti talabalari

E-mail: ogabekxamrayev678@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada Yangi O'zbekiston yoshlariga qaratilayotgan e'tibor, mamlakatimizda yoshlar tomonidan amalga oshirilayotgan loyihalar ularning mazmun mohiyati, mamlakatimiz rahbarining yoshlarga ko'rsatayotgan g'amxo'rliklari, yoshlarning erishayotgan yutuqlari, jahon arenalarida ularning ko'rsatayotgan rekordlari va kelajakda qilinishi kerak bo'lgan vazifalar o'rganildi, atroflicha tahlil qilindi.

Kalit so'zlar: El-yurt umidi, Yangi O'zbekiston, yoshlar, kelajak, uchinchi renessans, tahsil, jamg'arma, qatlam, serqirra, zamonaviy bilim.

МОЛОДЕЖЬ НОВОГО УЗБЕКИСТАНА – ТВОРЦЫ БУДУЩЕГО

Аннотация: В данной статье уделяется внимание молодежи Нового Узбекистана, проектам, реализуемым молодежью в нашей стране, их содержанию, заботе руководителя нашей страны о молодежи, достижениям молодежи, их рекордам в мировая арена и их будущее, необходимые задачи были изучены и тщательно проанализированы.

Ключевые слова: Надежда страны, Новый Узбекистан, молодежь, будущее, третий ренессанс, образование, сбережения, слой, достаток, современные знания.

YOUNG PEOPLE OF NEW UZBEKISTAN ARE FUTURE CREATORS

Abstract: In this article, attention is paid to the youth of New Uzbekistan, the projects implemented by the youth in our country, their content, the care of the leader of our country for the youth, the achievements of the youth, the records they show in the world arena and the future. necessary tasks were studied and thoroughly analyzed.

Key words: Hope of the country, New Uzbekistan, youth, future, third renaissance, education, savings, stratum, prosperity, modern knowledge.

Kirish:

Bizga yaxshi ma'lumki har qanday jamiyat taraqqiyotida hal qiluvchi rolni ushbu jamiyatning kelajagi bilan bog'liq bo'lgan yosh avlodning sog'lom va barkamol rivojlanishi o'ynaydi. Bugungi kunda yurtimizda amalga oshirilayotgan islohotlarimizni kengaytirish va samaradorligini yanada oshirish masalalarida biz zamonaviy bilim va ko'nikmalarga ega bo'lgan g'ayratli, tashabbuskor, har tomonlama ko'nikmalarga ega bo'lgan yoshlarimizni yurtimizga tayanch sifatida tarbiyalamog'imiz lozim. Bu borada muxtaram prezidentimiz Sh.Mirziyoyev "Men har gal yoshlarimiz bilan uchrashganimda sizlarning g'ayratshijoatingizdan kuch-quvvat olaman, ko'nglim tog'day ko'tariladi. Har biringiz jonajon Vatanimiz va xalqimizga sidqidildan xizmat qilish orzusi bilan yonib yashayotganingizni yaxshi bilaman. Sizlarni O'zbekistonning eng katta boyligi, beba ho xazinasi sifatida qadrlayman" deb bejiz aytmaganlar.

O'rganilayotgan mavzu doirasida yurtimizda ko'plab tarixchi, siyosatchi, faylasuf olimlar o'z qarashlarini bayon etganlar. Bundan tashqari mazkur mavzu hamma davrlar uchun eng muhim mavzu sifatida o'rganilib kelingan. Qaysiki mamlakatning yoshlari dunyo uchun eng qiziq marralarni zabit etar ekan ana shu yoshlar yashayotgan mamlakat butun dunyo tadqiqotchilarining nigohida bo'laveradi.

Mamlakatimiz yoshlari keyingi yillarda barcha jabhalarda o‘zlarining faoliyklarini ko‘rsatib kelishmoqda. Bu faoliyklar dunyo tadqiqotchilarini O‘zbekiston yoshlariga bo‘lgan qiziqishlari ortishiga sabab bo‘lmoqda.

Mamlakatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyevning Niyati ulug‘ xalqning ishi ham ulug‘, hayoti yorug‘ va kelajagi farovon bo‘ladi, nomli kitobida O‘zbekiston yoshlari to‘g‘risida so‘z yuritib, yurtimiz yoshlari Indoneziyada bo‘lib o‘tgan Osiyo va Paraosiyo o‘yinlarida, Argentinada o‘tkazilgan o‘smyrlar Olimpiadasida yuqori o‘rinlarni olgani, yoshlarimizga munosib ta’lim berish, ularning ilm-fanga bo‘lgan intilishlarini ro‘yobga chiqarish, yoshlarga yanada qulaylik bo‘lishi uchun bir nechta oliy o‘quv yurtiga hujjat topshirish tizimi va yoshlarni davlat tomonidan ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashni yanada kuchaytirish to‘g‘risida aniq va asosli fikrlarni bildirganlar.

Bundan tashqari prezidentimizning Yangi O‘zbekiston strategiyasi kitobining Yoshlar - Yangi O‘zbekiston buniyodkorlari bo‘limida yurtimizda mutlaqo yangicha shakl va mazmundagi Prezident maktablari, ijod va ixtisoslashgan maktablar tizimi yaratilganligi, ushbu maktablarda tahsil olayotgan ko‘plab yoshlar nufuzli xalqaro tanlovlarda yuqori natijalarni qo‘lga kiritganliklari, yoshlarni mehnat bozorida talab yuqori bo‘lgan kasb va hunarlarda o‘qitish tizimini yo‘lga qo‘yish borasida fikrlar bildirganlar.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentligiga nomzod Shavkat Miromonovich Mirziyoyevning saylov oldi dasturida aholimizning qariyb 55 foizini yoshlar tashkil etishi va har yili mehnat bozoriga kamida 600 ming yoshlar kirib kelayotganligi, “El-yurt umidi” jamg‘armasi orqali yoshlarni nufuzli xorijiy oliy ta’lim muassasalari bakalavriat, magistratura va doktoranturaga yuborish ko‘lami 2 marta oshirilishi va yoshlarga e’tibor, g‘amxo‘rlik yangi bosqichga ko‘tarilishi to‘g‘risida aytib o‘tganlar.

Tahlil va natijalar

Bugungi kunda yosh avlodga qaratilayotgan e’tibor mamlakat kelajagiga qaratilayotgan e’tibor desak mubolag‘a bo‘lmaydi. Yurtimizda amalga

oshirilayotgan yangilanish kelajakka sarmoya desak ayni haqiqatni aytgan bo‘lamiz. Ayni damda murakkab bir zamonda yashab turib yoshlarni jismoniy va ma’naviy barkamol insonlar etib tarbiyalash davlatning asosiy muhim vazifasi bo‘lib kelmoqda. Bugungi kunda yurtimizda yoshlar forumlarining yuksak darajada o‘tkazilayotganligi ham fikrimizning yaqqol tasdig‘idir.

Albatta hammamizga sir emaski, yurtimizda yoshlarga qaratilayotgan e’tibor davlat siyosati darajasidagi mavzuga aylangani. Biz yoshlar davlatning ertangi kuni uchun asosiy qatlama ekanimiz va ushbu yo‘lda serqirra ijod va g‘ayrat bilan o‘zimiz yashayotgan mamlakat kindik qoni to‘kilgan diyor uchun bor imkoniyatni ishga solmog‘imiz lozim. Bu borada Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev so‘zları bilan aytganda Tomirlarida buyuk bobolarimizning qoni oqayotgan yoshlari ulug‘ ajdodlarimizning munosib vorislari bo‘lishi, ular kabi ulkan maqsadlar sari intilib yashashi va yuksak marralarga erishishi uchun barcha zarur shart-sharoitlarni yaratishimiz zarur deb, Yangi O‘zbekiston yoshlari ana shunday yuksak darajalarga ko‘tarilishi uchun barcha imkoniyatlarni ishga solish to‘g‘risida aytgan gaplari yoshlarni chinakam ruhlantirdi desak ayni haqiqatdir.

Yuksak marralar uchun eng avvalo yurtimizning tinchligi asosiy o‘rinda turadi. Chegaradosh mamlakatlarda tez-tez bo‘lib turgan norozilik namoyishlari o‘sma mamlakatlar rivojining ortga ketishiga olib keladi. Yurtimizda amalga oshirilayotgan isloxitlar, yangilanishlarning hammasi inson qadrini ulug‘lash uchun bo‘layotgani, yosh avlodni mustahkam vatanparvarlik g‘oyasi hamda qat’iy fuqarolik pozitsiyasini shakillantirishga qaratilayotgani boshqa davlatlarga ham o‘rnak bo‘ladigan darajada desak mubolag‘a bo‘lmaydi.

Yoshlar siyosida eng qimmatli va o‘ta muhim resurslar mujassam topgan bo‘lib, unga har qancha investitsiya kiritса arziydi, chunki bu sarmoyalalar bir necha barobar bo‘lib qaytadi. Zeroki yoshlarning intilishlari barchasi chin manoda davlatimiz yuksalishi uchun, farovon turmushimizni yanada yuksaltirish uchun xizmat qilmog‘i lozim.

Davlat organlarining xalqqa bevosita xizmat qilishi ustuvor tamoyil etib belgilangani natijasida aholining bandligi oshdi, ilm-fan, ta’lim-tarbiya, sog‘liqni saqlash, madaniyat va san’at sohalari tubdan isloh qilindi, keksa avlod vakillari, ayollar va yoshlarga e’tibor va g‘amxo‘rlik yangi bosqichga ko‘tarildi. Shu bilan birgalikda ijtimoiy himoyaga muxtoj bo‘lgan, boquvchisini yo‘qotgan yoshlarni “Yoshlar daftari”ga kiritish, ushbu ro‘yxatga kirgan yoshlarga aniq reja va dasturlar asosida rag‘batlantirish ishlari amalga oshirilib kelinmoqda. Keyingi yillardagiga nisbatan yoshlarni “El-yurt umidi” jamg‘armasi orqali nufuzli oliy bilim yurtlariga yuborish ishlari yanada jadallashtirilgan.

Bugungi kunda yoshlarimizning bilim va ma’lumot olishining asosiy manbayi Internet ekani hech kimga sir emas. Shu sababli tadbirkorlarni qo‘llab-quvvatlagan holda, jamoat joylarida bepul “vay-fay” hududlarini tashkil etish choralarini ko‘rish to‘g‘risida topshiriqlar berilgan. Bugun bu yangiliklar yoshlarga ko‘rsatilayotgan g‘amxo‘rliklar dunyoning ayrim rivojlangan davlatlarida ham amalga oshirilayotgani bizning mamlakat jannatmakon ekanining tasdig‘idir. Shunday ekan bu qulayliklardan oqilona foydalanib ko‘rsatilayotgan e’tiborlarga javoban Yangi O‘zbekistonni uchinchi renessansi uchun biz yoshlar asosiy ustun bo‘lmog‘imiz lozim.

Xulosa va takliflar

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, bizning yashab turgan mamlakatimiz jannatmakon ekani uning xar bir hududi turli hil tabiiy ne’matlar bilan boyitilgani hammasi biz yoshlarning boshimizga Xumo qushi qo‘ngandek gap. Prezidentimiz tomonida bugungi kunda asosiy e’tibor yoshlarga qaratilayotgani biz uchun eng katta baxt bo‘lmog‘i lozim. O‘zbekiston bayrog‘ini yuqoriga ko‘tarib dunyo arenalarida o‘z o‘rnimiz borligini ko‘rsatib kelayotgan tengdoshlarimiz bilan faxrlanib ulardan kuch qudrat olib biz ham yangi marralarni zabit etishga bor kuch, bilim va salohiyatimizni sarflaymiz.

Bizning yurtimizdan chiqqan fan arboblari, ilmu ulamolar, jahongirlar, Beruniy, Xorazmiy, Ibn Sino singari ajdodlarimizni yo‘lini olib ular singari

INTERNATIONAL CONFERENCE DEDICATED TO THE ROLE AND IMPORTANCE OF INNOVATIVE EDUCATION IN THE 21ST CENTURY

vatanimizni dunyoga tanitish biz yoshlar uchun eng odil ishdir. Biz Yangi O‘zbekiston yoshlari uchinchi renessansning asosiy ustuni bo‘lishimiz lozimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Shavkat Mirziyoyev Niyati ulug‘ xalqning ishi ham ulug‘, hayoti yorug‘ va kelajagi farovon bo‘ladi. - Toshkent: “O‘zbekiston” NMIU, 2019.
2. Shavkat Mirziyoyev. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. - Toshkent: “O‘zbekiston”, 2021.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentligiga nomzod Shavkat Miromonovich Mirziyoyevning saylovoldi dasturi. - Toshkent: “O‘zbekiston”, 2021.
4. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch” – Toshkent.:Ma’naviyat., 2008.
5. Karimov. I.A. Amalga oshirilayotgan islohotlarimizni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyati qurish – yorug‘ kelajagimizning asosiy omilidir. -Toshkent:O‘zbekiston, 2013.

FOLKLOR – O'ZBEK KOMPOZITORLARI IJODIYOTIDA

Omonjonova Odinaxon Farruxjon qizi,

O'zbekiston davlat konservatoriysi

"Kompozitorlik va cholq'ulashtirish" kafedrasи 3-bosqich talabasi.

odinaomonjonova@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada folklor termini, o'zbek xalqi ijodiyotining qatlamlari haqida qisqacha ma'lumot hamda o'zbek kompozitorlari ijodiyotida folkloarning aks etgani bayon etilgan.

Kalit so'zlari: folklor, professional ijod, kompozitor, milliy intonatsiyalar, polifonik imitatsiyalar.

Аннотация: В статье дается краткий обзор термина фольклор, пластов узбекского народного творчества, а также отражения фольклора в творчестве узбекских композиторов.

Ключевые слова: фольклор, профессиональное творчество, композитор, народные интонации, полифонические подражания.

Annotation: The article provides a brief overview of the term folklore, the layers of Uzbek folk art, as well as the reflection of folklore in the work of Uzbek composers.

Key words: folklore, professional creativity, composer, national intonations, polyphonic imitations.

O'zbek xalqi qadimdan rivojlangan milliy urf - odat, an'analar va o'ziga xos bo'lgan yorqin musiqa madaniyatiga ega. Uning badiiy ijodi esa asrlar davomida yaratilib, og'izdan-og'izga, avloddan-avlodga o'tib kelgan jamoa ijodi mahsulidir. Xalq og'zaki ijodi yoki xalq ijodi asosan "folklor"atamasi bilan yuritiladi.

INTERNATIONAL CONFERENCE DEDICATED TO THE ROLE AND IMPORTANCE OF INNOVATIVE EDUCATION IN THE 21ST CENTURY

“Folklor” termini birinchi marta XIX asr tadqiqotchisi Vilyam Toms tomonidan 1846 yilda qo‘llandi. “Folk” – xalq, “lore” bilim, donolik, donishmandlik, ya’ni “xalq donishmandligi” degan ma’noni anglatadi. “Folklor” termini xalqaro terminga aylanib, turli mamlakatlarda qo‘llanila boshlagan. O‘zbek folklorshunosligida “folklor” termini 1932-yillarda Hodi Zarif tomonidan qo‘llanildi [1,5-bet].

O‘zbek musiqa merosi qadimdan ikki qatlamga bo‘lingan. Birinchisi folklor, ya’ni xalq ijodi, ikkinchisi esa kasbiy (professional) ijod [2,3-bet]. Ushbu qatlamlarni o‘ziga xosligi, ya’ni xususiyati, harakteri, ijro qilinishidagi soddalik va murakkabliklarga qarab anglash mumkin. Professional ijod, asosan, saroyda, o‘z soxasining eng iqtidorli xonanda va sozandalari tomonidan ijod etilgan va takomillashgan bo‘lsa, folklor esa oddiy xalq tomonidan yaratildi va og‘izdan-og‘izga o‘tib kelib yanada boyitilgan. Xalq ijodidagi musiqalar o‘zining yorqin ohanglari, soddaligi va ijro qilishga qulayligi bilan xarakterlanadi. Oddiy xalqning maishiy xayotda, mehnat jarayonida, mavsum marosimlarda va o‘sha paytdagi o‘yin kulgu, dam olish paytlarida ijro qilinib, an’anaviy tarzda og‘izdan og‘izga o‘tib, hozirgi kungacha yetib kelgan.

Xalq musiqa ijodidan barcha ijodkorlar unumli foydalanib kelishadi, zero, o‘zbek xalqi milliyigini, yorqin o‘zbekona intonatsiyalarni folklor orqali yaratib berish imkoniyati mavjud. Ko‘p kompozitorlar bevosita folklor asarlarga murojaat qiladilar va o‘zbek ohanglariga xos bo‘lgan ajoyib va bir-biridan betakror asarlar yaratishga muvaffaq bo‘ladilar. O‘zbek kompozitorlik ijodiyotida ham folkloarning o‘rni nihoyatda beqiyosdir. Kompozitorlar turli hil janrlarda asarlar yaratishgan bo‘lsa-da lekin, iloji boricha xalqqa yaqin bo‘lgan kuy oxanglardan foydalanishga harakat qilishgan.

XIX asr oxiri va XX asr boshlarida chet eldan kelgan etnograf, musiqashunos olimlar o‘zlarining folklor bo‘yicha ilmiy ekspeditsiya ishlarini olib borganlar. O‘zbek xalq musiqasini o‘rganish va ularni qayta ishlash bo‘yicha bir necha chet ellik kompozitorlar o‘z xissalarini qo‘shdilar. Chexiyalik F.V.Leysek O‘zbekistonga tashrif buyurdi va shu yerda yashab, o‘zbek milliy kuylarini to‘plash bilan

shug‘ullandi. O‘zbek xalq kuylaridan bo‘lgan “Boljuvon”, “Rajabiy” va “Munojot” kuylarini damli cholg‘ular orkestriga moslashtirgan. Undan tashqari 1923-24 yillarda “O‘zbek xalq qo‘shiqlariga poppuri” kabi asarlarini yozgan. Bu esa kelajak o‘zbek kompozitorlari uchun o‘ziga xos zamin yaratdi desa mubolag‘a bo‘lmaydi.

Bir qator kompozitorlar o‘z asarlarida o‘zbek milliy folklor kuylaridan foydalanganliklarini ko‘rish mumkin. Jumladan, A.Kozlovskiyning “Tanovar” simfonik poemasida o‘zbek Tanovor kuyini garmoniya va faktura jihatidan boyitib qayta ishlagan. Ko‘plab saxna asarlarida ham xalq kuylarini uchratish mumkin. T.Jalilovning “Gulsara” musiqali dramasida o‘zbek xalqining eng sevimli kuylaridan bo‘lgan “Qari navo” kuyi asosiy mavzu sifatida ishlatilgan. “Nurxon” musiqali dramasida “Abduraxmonbegi”, “Usmoniya” kuylaridan va G’.Sobitov bilan hamkorlikda yozilgan “Alpomish” nomli musiqali dramalarida o‘zbek xalq kuylaridan unumli foydalanilgan [3, 117- 18- betlar].

V.A.Uspenskiy tomonidan yozilgan “Farxod va Shirin” musiqali dramasida qaxramonlarga leytmotiv tarzda o‘zbek xalq kuylari “Naylaram” va “Askari” kuylaridan foydalangan. Bu ikki kuy, mavzu va harakter jihatidan bir biridan keskin farq qiladi. “Naylaram” kuyi lirik va kuychan harakterda bo‘lib Shirin obrazini ifodalaydi:

[4,63-bet]

INTERNATIONAL CONFERENCE DEDICATED TO THE ROLE AND IMPORTANCE OF INNOVATIVE EDUCATION IN THE 21ST CENTURY

Ijobiy obrazlarga qarama-qarshi tavsifda esa kompozitor Xisravshox mavzusini bergen va uning asosiy leytmotiv musiqasi o‘zbek xalq kuyi “Askari” asosida yozilgan.Ushbu kuyda kompozitor harakatchan paralell bo‘lgan kvarta- kvintalardan iborat bo‘lib olg‘a siljish harakterini ko‘rsatib bergen.Marsh sifatida yozilgan: [4,64 – bet].

V.A Uspenskiy xorlarda ham yorqin o‘zbek intonatsiyalarini ko‘rsatish uchun bevosita folklor asarlariga murojaat qilgan.

Jalilov va G.Sobitovlarning “Nurxon” nomli musiqa dramasida Nurxonning “Ey sabo” qo‘sиги о‘zbek xalq kuyi “Qora sochim” ga ohang jihatidan juda ham yaqin. [4,70-bet].

A musical score page showing two staves of music. The top staff is for voice and the bottom staff is for piano. The music is in common time, C major, and includes lyrics in Russian and Uzbek. The lyrics are: "Эй сабо бор - гил сало - мим - ни вафо - до -" and "рим - гази т. Бирмабир бу". The piano part features sustained notes and chords.

INTERNATIONAL CONFERENCE DEDICATED TO THE ROLE AND IMPORTANCE OF INNOVATIVE EDUCATION IN THE 21ST CENTURY

Ustoz kompozitor M.Maxmudov o‘zining “Kumush” operasida (U.Azim librettosi asosida) o‘zbek xalq kuylaridan bo‘lmish “Yor-Yor” kuyini juda ham ajoyib tarzda qizlar xori uchun qayta ishlagan.

Nafaqat saxna asarlari balki cholg‘u kuylari uchun ham bir necha asarlarda folklor musiqalaridan kompozitorlar foydalanib kelishadi.

Kompozitor A.Mansurov fortepiano uchun yozgan “Yetti p’yes” (Olma anor” o‘zbek xalq kuyi asosida) asari hozirgi kunda ham fortepiano ijrochilari tomonidan sevib ijro qilinib kelinadi.Ushbu asarda yettita p’esadan iborat va barchasi o‘zining kuy yo‘nalishlari va ohangi,faktura jihatidan ajralib turadi. Quyida VI – p’esaning boshlanish kuy mavzusi ko‘rsatib o‘tilgan [5,13- bet]:

Ushbu asarida kompozitor mavzuni ko‘rsatib undan keyin polifonik imitatsiyalar bilan boyitganligini ko‘rish mumkin. Unda mavzu pastki ovozda bayon etilib, so‘ngra esa yuqorigi ovozga kvarta inyervaliga ko‘chadi.Asar shu yo‘sinda rivojlanadi va yaxlitlikni xosil qiladi.

Kompozitor M.Bafoyev o‘zining nay va fleyta uchun yozgan uch qismli konsertining uchinchi qismida “Andijon polkasi” dan mahorat bilan foydalangan. Asar ijrochiga qulay bo‘lishi, hamda, nay va fleyta cholg‘usining imkoniyatlarini yaqqol ko‘rsatishni ham kompozitor chetda qoldirmagan

O‘zbek folklorining musiqiy me’rosi o‘zining yorqin koloriti,badiiy falsafasi,mazmundorligi va qalbga yaqin ohanglari bilan harakterlanadi.Hozirgi

kunga kelib milliy an'anaviy folklor ijodkorlar uchun ma'lum bir ilhom manbai bo'lib hizmat qilib kelmoqda.Ushbu me'rosni o'rganish musiqa bilimdonlari va talabalari uchun juda ham manfaatli bo'lib,ularda vatanga muhabbat,ohanglardagi,so'zdagi xalqning bor o'tmishi va falsafasi bilan tanishish imkoniyati mavjud bo'ladi. Nafaqat yuqorida ko'rsatilgan asarlar,balki, ustoz kompozitorlar tomonidan va yosh talaba kompozitorlar,bastakorlar tomonidan ijod qilingan juda ham ko'plab o'zbek folklori asosida yaratilgan musiqa asarlar mavjud bo'lib ular xalqning hayotida mangu yashaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. M.Murodova.Folklor va etnografiya - Toshkent, 2008.
2. O.Ibrohimov. O'zbek xalq musiqa ijodi - Toshkent, 1994.
3. A.Jabborov .Musiqiyl drama va komediya janrlari o'zbek kompozitorlik ijodiyotida – Toshkent ,2000.
4. N.Yuldasheva.N.Raxmatova O'zbek musiqa adabiyoti- Toshkent, 2016.
5. F.Muxtarova .Polifoniya- Toshkent,2019.

TABLE OF CONTENTS

Sr. No.	Paper/ Author
1	REZAVOR MEVALARGA BIOPERPAROTLARNING TA'SIRI S.Islamov, N.Yaxshimurotov Page No.: 3-9
2	БИЛИАР ПАНКРЕАТИТНИ КЛИНИК КЕЧИШИНИ ГЕРОНТОЛОГИК ХУСУСИЯЛАРИ Мақсудов Муртазо Мансурович, Мамасидиқов Мансур Икромжонович Page No.: 10-16
3	MADANIYATLARARO KOMMUNIKATSİYA XUSUSIDA Shirinova Yekaterina Turakulovna Page No.: 17-24
4	YASHIL RANG VA UNING HALIMA AHMEDOVA IJODIDAGI O'RNI XUSUSIDA Madina Vahobova Page No.: 25-37
5	ПСИХОЛОГИЯ В РОЛИ ДВИЖУЩЕЙ СИЛЫ РАЗВИТИЯ В СФЕРЕ ИННОВАЦИОННОГО ОБРАЗОВАНИЯ Розубаева Мохинур Турсунбаевна, М.М. Бафаев Page No.: 38-43

6

**O'QUVCHILARDA TASVIRIY SAN'AT ASARLARINI BADIY IDROK
ETISH KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH. TASVIRIY SAN'AT
ORQALI ULARNI ESTETIK TARBIYALASH.**

Ibragimova Nigora Najmiddin qizi

Page No.: 44-47

7

**JISMONIY TARBIYA DARSLARINI SAMARALI TASHKIL ETISH
YO'LLARI**

Ochilov Navro'zbek O'roqboy o'g'li, Shomirzayeva Nasiba Xoshimovna

Page No.: 48-50

8

**SHAHAR JAMOAT TRANSPORTINING YO'LOVCHILAR OQIMINI
TALON USULI VA GEO TRACKER DASTURI ORQALI O'RGANISH**

Djiyanbaev Sirojiddin Valiyevich, Suyunov Oltibek Do'stmurodovich

Page No.: 51-56

9

**DAVLAT QARZINI BOSHQARISH MEXANIZMINI
SHAKILLANTIRISHNING ASOSIY YO'NALISHLARI**

O'tkirov Lazizjon Shuxrat o'g'li

Page No.: 57-70

10

**THE ENGINEERING DECISIONS FOR MITIGATION OF DAMAGES IN
LANDSLIDE HAZARDOUS REGIONS OF UZBEKISTAN**

Qarshboyev Abdullaziz Ixtiyor o'g'li, Xolmirzayev Shohjahon Ilhomjon o'g'li

Page No.: 71-81

11

**PSYCHOLOGY OF FOREIGN LANGUAGE TEACHING, MODERN
APPROACHES AND MAIN GUIDELINES**

Bo'stonova Shahzoda Xasanboy qizi

Page No.: 82-85

12

**CONCEPTS OF DEVELOPING PEDAGOGICAL COMPETENCES OF
FUTURE TEACHERS**

Egamberdiyev Oyatillokh Alisher ugli, Mahamadjonov Jaxongir Zokirjon ugli

Page No.: 86-90

13

**PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL PROBLEMS OF PREPARING
STUDENTS FOR TECHNICAL CREATIVE ACTIVITY**

Egamberdiyev Oyatillokh Alisher ugli, Mahamadjonov Jaxongir Zokirjon ugli

Page No.: 91-94

14

**O'ZBEKISTON SHAROITIDA SEL XAVFINI OLDINI OLISH VA UNGA
QARSHI CHORA TADBIRLAR KO'RISH JARAYONIDA
RAQAMLASHTIRISH TEXNOLOGIYALARINING QO'LLANILISHI**

G'ulomov Diyorbek Ulug'bek o'g'li, Soataliyev Rahimjon Raxmonjon o'g'li

Page No.: 95-100

15

**O'ZBEK XALQLARI ETNOGRAFIYASI, DINIY E'TIQOD HAMDA
FOLKLORNING O'RNI**

Umirov Boburbek Xolbek o'g'li

Page No.: 101-105

16

HOW WE CAN WRITE THE CODE

Yuldosh Abdullayevich Kuralov, Nodira Tokhlieva

Page No.: 106-109

17

SUV TEJOVCHI TEXNOLOGIYALARNING BUGUNGI

KUNDAGI AHAMIYATI

Saksonov U.S

Page No.: 110-113

18

**O'ZBEKISTONDA AHOLI SONINING TEZ SURATLARDA O'SISHI,
AHOLI JOYLASHUVI, URBANIZATSIYA JARAYONI VA MIGRATSIIYA**

Samandarova Sadoqat

Page No.: 114-121

19

TEMURIYLAR DAVRIDA FAN VA MADANIYAT

Jo'raboyev Sanaqul Orif o'g'li, Mirzayev Bekzod Nuraliyevich

Page No.: 122-125

20

YANGI O'ZBEKISTON YOSHLARI KELAJAK BUNYODKORI

Xamrayev Og'abek Oybek o'g'li, Allaberganova Umida Karimberganovna

Page No.: 126-131

21

FOLKLOR – O'ZBEK KOMPOZITORLARI IJODIYOTIDA

Omonjonova Odinaxon Farruxjon qizi

Page No.: 132-137